

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Robert Heeger, Vad är en ideologi?

Jan-Erik Lane, Leif Lewin, statskunskapen och demokratin

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Sakkunnigutlåtanden. Av *Carl Arvid Hessler*, *Nils Stjernquist* och *Jörgen Westerståhl*

Kvinnlig tronföljd ännu en gång. Av *Fredrik Lagerroth*

Relationerna mellan USA och Latinamerika — sedda ur sovjetiskt perspektiv.

Av *Hans Magnusson*

LITTERATURGRANSKNINGAR

Charles F. Andrain, Political life and social change. Anm. av Mats O. Bäck

Ulf Christoffersson m.fl., Byråkrati och politik. Anm. av Lennart Lundquist

Voitto Helander, Julkisyhteisöt vaikuttajina. Anm. av Krister Ståhlberg

Torsten Thurén, Kallt krig och fredlig samexistens, *Erling Bjöl*, Öst-västkonflikten.

Anm. av Klaus Törnudd

LITTERATURNOTISER

3

1972

Universitetsbiblioteket
LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Docent Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Docent Lennart Lundquist, Lund

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens Råd för Samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1972 är 46 kr exkl. moms. Pris för enstaka häfte
15 kr exkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
genom hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5, tel. (046) 12 41 00
ankn. 616

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan
förbjudes

Lund i januari 1972

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

- Robert Heeger*, Vad är en ideologi? 307
Jan-Erik Lane, Leif Lewin, statskunskapen och demokratin 326

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

- Sakkunnigutlåtanden. Av *Carl Arvid Hessler*, *Nils Stjernquist* och *Jörgen
Westerståhl* 344
Kvinnlig tronföljd ännu en gång. Av *Fredrik Lagerroth* 390
Relationerna mellan USA och Latinamerika — sedda ur sovjetiskt perspektiv.
Av *Hans Magnusson* 392

LITTERATURGRANSKNINGAR

- Charles F. Andrain*, Political life and social change. Anm. av Mats O. Bäck .. 405
Ulf Christoffersson m.fl., Byråkrati och politik. Anm. av Lennart Lundquist .. 406
Voitto Helander, Julkisyhteisöt vaikuttajina. Anm. av Krister Ståhlberg 411
Torsten Thurén, Kallt krig och fredlig samexistens, *Erling Bjöl*, Öst-västkon-
flikten. Anm. av Klaus Törnudd 418

- LITTERATURNOTISER 420

VAD ÄR EN IDEOLOGI?

Av ROBERT HEEGER

Begreppet ideologi spelar en viktig roll i den politiska filosofin, även om denna roll hos moderna vetenskapliga författare är mera beskedlig än i den klassiska politiskt-filosofiska litteraturen. Termen »ideologi» refererar i den politiska filosofin genomgående till nära sammanhängande övertygelser eller föreställningar och ibland även till attityder som är karakteristiska för grupper eller samhällen.¹ Definitionerna av begreppet ideologi varierar emellertid mycket starkt i den politiskt-filosofiska litteraturen. Dessutom användes termen »ideologi» ofta pejorativt och ofta utan definition. Detta gör det ofta mycket svårt att förstå innebörden i och relevansen av politiskt-filosofiska teorier om ideologin, t.ex. teorin om ideologiernas död.²

Vi vill i det följande redovisa resultaten av en undersökning av några definitioner av begreppet ideologi hos viktiga politiska filosofer. Vi grupperar därvid de olika ideologibegrepp som vi möter efter deras omfång så att de utgör en serie från det vidaste ideologibegreppet till de mest specifika ideologibegreppen.

Total och partiell ideologi

En viktig skillnad mellan två ideologibegrepp i den politiska filosofin kan vi fasthålla med hjälp av Karl Mannheims distinktion mellan s.k. totala ideologier och s.k. partiella ideologier. Politiska filosofer skiljer nämligen i Mannheims efterföljd ofta mellan (1) en användning av termen »ideologi», där termen »ideologi» står för *alla* övertygelser, föreställningar och/eller attityder som är karakteristiska för en grupp eller ett samhälle och (2) en användning av termen »ideologi», där »ideologi» endast står för *några*

¹ Vi ansluter oss här till en allmän bestämning som J. Plamenatz: *Ideology*, 1970, s. 15 ff återger och som liknar A. Naess' definitionsförslag, se idem: *Democracy, Ideology and Objectivity*, 1956, s. 181.

² Till denna teori se t.ex. S. M. Lipset: *Den politiska människan*, (1959, 1960) 1966, s. 317—329, och till kritiken av denna teori se t.ex. R. Helenius: »Partiideologins kvalitet», i *StvT* 1970, s. 35—50.

sådana övertygelser, föreställningar och/eller attityder. Den första användningen medbetecknar ett ideologibegrepp som har största möjliga omfång och som vi kan kalla »total ideologi» eller »ideologi 1». Den andra medbetecknar ett ideologibegrepp som har ett mera begränsat omfång och som vi kan kalla »partiell ideologi» eller »ideologi 2». Ideologier 1 kan icke skiljas från tänkande och/eller attityder som icke är ideologiska. De kan endast skiljas från andra aspekter av människans sociala aktiviteter. Ideologier 2 kan skiljas från tänkande och/eller attityder som icke är ideologiska, t.ex. från vetenskapligt tänkande eller från tänkande och/eller attityder som är förknippade med många av vardagslivets sysslor.

De teser i Karl Marx' materialistiska historieuppfattning som gör en åtskillnad mellan samhälleligt medvetande (=ideologi) och samhällelig tillvaro och mellan bas och (ideologisk) överbyggnad är kanske det viktigaste exemplet för användningen av begreppet ideologi 1.³ I den moderna politiska filosofin och sociologin förekommer ett så vitt ideologibegrepp fr.a. hos T. Parsons, som definierar en ideologi som ett »general system of beliefs held in common by the members of a collectivity».⁴ Men även de franska strukturalisterna tycks företräda lika vida ideologibegrepp: Detta gäller åtminstone L. Althusser och dennes efterföljare.⁵ Det kan nämnas att kulturantropologins begrepp world view har samma vida omfång som detta vidast möjliga ideologibegrepp. Det definieras nämligen — t.ex. av R. Redfield och i dennes efterföljd av E. M. Mendelson — som »the sum of ideas which an individual within a group and/or that group have of the universe, in and around them».⁶

³ K. Marx: Zur Kritik der politischen Ökonomie, Vorwort, 1859, i: K. Marx, F. Engels: Ausgewählte Schriften I, 1963, s. 334 f; och K. Marx, F. Engels: Die deutsche Ideologie: i: K. Marx, F. Engels: Werke III, 1958, s. 18 ff, 50 ff, 70 ff. Marx företräder dock flera ideologibegrepp, se t.ex. J. Plamenatz: Man and Society II, 1963, s. 323 ff.

⁴ T. Parsons: The Social System, 1951, s. 349. Ett liknande ideologibegrepp förekommer hos H. J. Spiro: Government by Constitution: The Political System of Democracy, 1959, s. 180. Parsons använder detta vida ideologibegrepp dock icke konsekvent, se t.ex. a.a., s. 517—519.

⁵ Vi avser här det vidaste ideologibegrepp som företräds av Althusser och dennes efterföljare när de t.ex. talar om ideologin i »förvetenskaplig» tid eller om ideologin hos klasser, som ännu icke äger »sann kunskap om samhällsstrukturen», se L. Althusser: Pour Marx, 1965, 1968, t.ex. s. 45 ff, analyserad bl.a. i J. D. Robert: »Rapports de l'idéologie, du scientifique et du philosophique chez Althusser d'après ses écrits les plus récents» (1968—1970), i: Tijdschrift voor filosofie 33/1971/2, s. 279—382 och i R. Heeger: »Louis Althusser's marxistische Hermeneutik. Eine Kritik», i: Neue Zeitschrift für Systematische Theologie und Religionsphilosophie 1971/1, s. 22 ff, särsk. 32 ff, 41 f. Se även N. Poulanzas: Politisk makt och sociala klasser, (1968) 1970, s. 228—232, särsk. 229.

⁶ E. M. Mendelson: »World view», i: International Encyclopedia of the Social Sciences XVI (1968), s. 576 ff.

De flesta moderna politiska filosofer företräder emellertid ideologibegrepp med ett mera begränsat omfång. Det viktigaste exemplet på ett sådant ideologibegrepp 2 i den klassiska litteraturen är kanske Mannheims ideologibegrepp när han diskuterar problemet huruvida socialvetenskaperna har vetenskaplig eller ideologisk karaktär.⁷ Vi skall återkomma till ideologibegreppet 2.

Det vidast möjliga ideologibegreppet, som av Mannheim definierats som »the characteristics and composition of the total structure of the mind of this epoch or of this group»,⁸ är ett tämligen oklart begrepp. Det kan nämligen omfatta två olika klasser av fenomen, vars relation till varandra kan vara olika. En ideologi 1 kan vara (1) en teori eller ett mer eller mindre koherent system av föreställningar om världen som är explicit utförda, men en ideologi 1 kan också tänkas bestå av (2) de — icke explicit uttryckta — förutsättningar hos grupper eller samhällen, som man kan rekonstruera ur deras vanliga sätt att tänka och att tala om de ting, människor, händelser och handlingar som utgör deras värld. Det förefaller motiverat och fruktbart att skilja *explicita totala ideologier (ideologier 1.2)* från *implicita totala ideologier (ideologier 1.1)*, eftersom de inte sammanfaller. En ideologi 1.2 kan göra en ideologi 1.1 explicit, men det kan också vara fallet att i en grupp eller i ett samhälle förekommer flera ideologier 1.2, men endast *en* ideologi 1.1.⁹ Då blir ideologibegreppet 1.1 ett vidare begrepp än ideologibegreppet 1.2.

Ett viktigt exempel på användningen av ideologibegreppet 1.1, ideologibegreppet 1.2 och distinktionen mellan dem är A. Gramscis marxistiska teori om ideologiernas roll i förändringen av moderna industrisamhällen.¹⁰

Politiska filosofer som företräder ett *partiellt ideologibegrepp*, brukar i sin definition av ideologibegreppet infoga led om

- (i) ideologiska föreställningars psykologiska, sociala eller politiska funktioner och/eller om
- (ii) ideologiska föreställningars innehåll och/eller om
- (iii) ideologiska utsagors semantiska funktioner och teoretiska status och/eller om
- (iv) ideologiska utsagors sanningsvärde.

⁷ K. Mannheim: *Ideology and Utopia*, (1929) 1968, s. 49 ff, 146 ff.

⁸ a.a., s. 49 f.

⁹ Detta förutsätts t.ex. av E. Shills teori om ideologins förhållande till s.k. »outlooks», varvid Shill med »outlook» menar ungefär detsamma som en ideologi 1.1 som är *en*, samtidigt som det kan finnas flera »creeds», »ideologies» och »programs». Se *International Encyclopedia of the Social Sciences VII* (1968), s. 66—76. Naturligtvis kan i ett samhälle även förekomma flera ideologier 1.1.

¹⁰ A. Gramsci: *Philosophie der Praxis* (utg. C. Riechers), 1967, t.ex. s. 163, 279 f (total ideologi) och s. 169 f (partiell ideologi).

Politiska filosofer som företräder ett partiellt ideologibegrepp, inför m.a.o. (1) funktionella begränsningar och/eller (2) innehållsliga begränsningar av begreppet ideologi och/eller (3) begränsningar av begreppet ideologi med hänsyn till ideologiska utsagors semantiska funktion, teoretiska status och sanningsvärde. Vi skall i de följande avsnitten behandla dessa olika begränsningar av det partiella ideologibegreppet. För att kunna skapa klarhet om olika funktionella begränsningar av ideologibegreppet vill vi emellertid först i en exkurs kort ta upp några viktiga typer av hypoteser om ideologins psykologiska, sociala och politiska funktioner.

Exkurs: Hypoteser om ideologins psykologiska, sociala och politiska funktioner *ifr. Apter sid. 54 ff*

De politiska filosofernas hypoteser om ideologins psykologiska, sociala och politiska funktioner kan sägas utgöra en hel serie, som sträcker sig från hypoteser om de mest allmänna psykologiska funktionerna till hypoteser om de mest specifika politiska funktionerna. Alla hypoteser är emellertid icke lika intressanta för politiskt-filosofisk forskning. Om man icke vill låta denna forskning sammanfalla med psykologisk eller socialvetenskaplig forskning överhuvud taget, så förefaller det rimligt att begränsa den politiskt-filosofiska hypotesbildningen om ideologins funktioner till hypoteser och hypotesprövning som rör de funktioner som partiella ideologier kan tänkas ha.

De viktigaste hypoteserna om ideologins allmänna psykologiska eller sociala funktioner finner man hos de filosofer som har framfört teorin om religionen såsom ideologi (Montesquieu, Rousseau, i viss mening Hegel och Feuerbach), hos Marx, hos Sorel, hos Pareto och hos deras efterföljare i den moderna politiska filosofin.¹¹

Det förefaller rimligt att påstå att ideologier enligt dessa författare kan ha (1) expressiva, (2) preskriptiva, (3) gruppintegrerande, (4) kompensatoriska eller (5) rättfärdigande funktioner.

(1) Företrädarna för teorin om religionen såsom ideologi och G. Sorel har hävdad att religionen resp. myten har *expressiva* funktioner, dvs. att de förser människorna med instrument för känslouttryck. Här bör särskilt nämnas Feuerbachs teori om religionen såsom uttryck för känslor av fruk-

¹¹ Till den moderna hypotesbildningen se t.ex. N. Birnbaum: »The Sociological Study of Ideology (1940—1960). A Trend Report and Bibliography», i: Current Sociology IX, n:r 2, 1960, s. 156—161: IV »Ideology in It's Specific Social Context» (bibliografi).

tan och känslor av glädje, som människorna behöver för att kunna bemästra sin livssituation.¹²

(2) Paretos teori om derivationerna och Marx' teori om ideologin såsom instrument för klassintressenas främjande förefaller vara de viktigaste exemplen i den klassiska litteraturen för tesen om ideologins *preskriptiva* funktioner. När moderna politiskt-filosofiska författare utarbetar hypoteser om ideologins handlingsdirigerande, befallande eller värderande funktioner så kan de anknyta vid denna tes i den klassiska litteraturen.¹³

(3) Hypoteserna om ideologins *gruppintegrerande* funktioner står i mycket nära samband med hypoteserna om dess preskriptiva funktioner i det gruppens intregation vanligen tänkes förutsätta ett någorlunda klart system av rollfördelning som i sin tur är nödvändigt betingat av preskriptioner. Företrädarna för teorin om religionen såsom ideologi samt Marx är här klassiska förebilder, varvid Marx utöver de naturalistiska religions-teorierna hävdar att ideologin icke bara håller gruppen samman i det den ger åt viktiga händelser i dess liv en offentlig och/eller sakral karaktär, utan att ideologin skapar grupper. Detta kommer till uttryck i Marx' teori om det proletära klassmedvetandets klasskonstituerande funktion, som har vidareutvecklats i den senare marxistiska politiska teoribildningen.¹⁴

(4) Med uttrycket »*kompensatoriska*» funktioner betecknar vi här alla de funktioner som ideologin hävdas ha därför att människorna icke har verklig kunskap om sin livssituation. Hypoteserna om ideologins kompensatoriska funktioner är hos företrädarna för teorin om religionen såsom ideologi ofta förknippade med teserna om ideologins expressiva och pre-

¹² Till Feuerbachs teori se särsk. L. Feuerbach: *Das Wesen des Christentums I*, (1841) 1956 (utg. W. Schuffenhauer), s. 35 ff, 50 ff, 81 ff, och idem: *Das Wesen der Religion*, 1913, Vierte Vorlesung, s. 26 ff, där teserna om »Furcht», »Erlösung von der Gefahr», »Entzückung», »Freude», »Liebe» och »Dankbarkeit» återfinns. Till Sorels teori se G. Sorel: *Réflexions sur la violence* (1906) 1936, t.ex. s. 177 ff.

¹³ Paretos teori om derivationernas preskriptiva funktioner återfinns man t.ex. i V. Pareto: *Oeuvres Complètes*, 1956, I, s. 91; III § 1043 och III § 1690. Marx' teori om ideologin såsom främjare av klassintressen finns t.ex. i Marx, Engels: *Werke III*, s. 47 och XXIII, s. 21. Moderna författare som har formulerat liknande hypoteser är t.ex. D. Bell, H. Tingsten och K. Samuelsson.

¹⁴ Till denna del av de naturalistiska religionsteorierna se t.ex. J. Plamenatz: *Ideology*, s. 91 f. Marx företräder sina teser om klassmedvetandets klasskonstituerande funktion i samband med revolutionsteorin; se t.ex. Marx, Engels: *Werke III*, s. 70; jmf. A. J. Gregor: *A Survey of Marxism*, 1965, s. 175 ff. Både definitionen av begreppet klass och teorierna om medvetandets förhållande till socialekonomiska faktorer är hos Marx emellertid mycket oenhetliga; se därtill t.ex. M. Jaworskyj: »*Philosophical Assumptions Underlying Soviet Political Thought*», i: *Soviet Political Thought*, 1967, s. 34 ff. Den moderna marxistiska teoribildningen tar upp denna tes främst i V. I. Lenins tolkning, se t.ex. Lenin: *Werke V*, s. 394 ff, jfm. Gregor, a.a., s. 210 ff.

skriptiva funktioner, men de behöver i princip icke vara det.¹⁵ I den klassiska litteraturen går dessa hypoteser ut på att människan utan ideologin icke skulle kunna bilda sig en uppfattning om sig själv, icke skulle kunna ha sig själv till objekt, att ideologin alltså är en nödvändig betingelse för en specifikt mänsklig existens. Moderna författare har — ofta i samband med preciseringen av ideologibegreppets omfång — reducerat dessa hypoteser till att gälla de föreställningar om människan och om omvärlden, som vid sidan om verklig kunskap alltid måste finnas för att något skall kunna bli gjort.¹⁶

(5) De viktigaste funktionerna hos ideologin tycks vara de *rättfärdigande*. Marx' teori om det borgerliga klassmedvetandet och Paretos teori om derivationernas roll både för eliterna och massorna är här klassiska förebilder. Att ideologier har »rättfärdigande» funktioner innebär därvid fr.a. följande: Ideologier framkallar känslor, de rättfärdigar handlingar eller attityder, de stöder befallningar, råd och värderingar genom påståenden som — åtminstone förment — beskriver eller förklarar faktiska förhållanden, de förstärker motiv för efterlevnaden av sociala regler, de främjar klassintressen genom att rättfärdiga eller utmana ett socialt system, de disponerar människorna till att acceptera vissa preferenser eller de utgör kunskapsorganiserande mönster i det de disponerar människorna till vissa snarare än andra praktiska slutsatser utifrån fakta eller till att acceptera vissa snarare än andra hypoteser.¹⁷

Alla dessa allmänna psykologiska eller sociala funktioner spelar en viktig roll även i politiken. När vi här avgränsar ideologins specifika politiska funktioner från dess allmänna psykologiska och sociala funktioner, så gör vi detta endast med sikte på den roll som ideologierna genom sina psykologiska och sociala funktioner kan spela i specifikt politiska situationer. Med »specifikt politiska» situationer menar vi därvid sådana situa-

¹⁵ Se här i den klassiska litteraturen t.ex. L. Feuerbach: *Das Wesen des Christentums*, I, s. 50 ff; K. Marx: *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie, Einleitung*, i K. Marx, F. Engels: *Werke* I, s. 378 f, och K. Marx: *Kapitalet*, 1969, s. 69 f.

¹⁶ Se t.ex. C. J. Friedrich: *Man and His Government. An Empirical Theory of Politics*, 1963, s. 94: »Myths may have a significant, maybe even a vital, function in the political order. They provide an underpinning . . . to the ideas prevalent in a political community. Men's finite minds need the myth for the purpose of mastering their situation. If everything had to be worked out in rational terms, nothing would ever get done, least of all in politics.»

¹⁷ Till Marx' teori om det borgerliga klassmedvetandet se t.ex. Marx, Engels: *Werke* XIX, s. 190. Paretos teori om derivationernas persuasiva funktion återfinns t.ex. i idem, a.a., III § 1043, IV § 2173 och § 2440. Se därtill den kritiska analysen I. Zeitlin: *Ideology and the Development of Sociological Theory*, 1968, s. 182—193. En intressant kombination av hypoteserna om ideologiska argumentationers expressiva, preskriptiva, kompensatoriska och rättfärdigande funktioner föreligger hos E. Vedung: *Unionsdebatten 1905, 1971*, s. 59—61.

tioner, där vissa individer A, B, C ... följer de preferenser som en politisk ledare L eller en politisk härskare H har med avseende på styrelsen av A:s, B:s, C:s ... aktiviteter och/eller som L eller H av A, B, C ... förmodas ha med avseende på styrelsen av dessa aktiviteter.¹⁸

Den viktigaste hypotesen om ideologiers specifikt politiska funktioner går ut på att en ideologi är en nödvändig betingelse för existensen av en politisk organisation:¹⁹ L måste för att trygga den politiska organisationens existens »embody the means of persuasion or the ideas motivating his action in suitable ideology relating the organizations values and purposes to the larger group within which the organization is to operate».²⁰

En annan viktig hypotes om ideologiers specifikt politiska funktioner går ut på att en ideologi i vissa situationer är en nödvändig betingelse för politisk auktoritet, som i sin tur är orsak till olika former av consensual power:²¹ L eller H måste för att kunna utöva consensual power vara i stånd att, genom utförligt resonemang grundat på en ideologi, närmare utveckla sina preferenser.²²

En tredje viktig hypotes om ideologiers specifikt politiska funktioner går slutligen ut på att en ideologi utgör en nödvändig betingelse för H:s politiska legitimitet:²³ H:s legitimitet kan uppnås endast »when there exists a

¹⁸ Vi använder här de definitioner av begreppen ledare och härskare, som C. J. Friedrich, a.a., s. 161, 171 f och 180 f föreslår, utan att behöva ta ställning i den pågående debatten om maktbegreppets problem, se t.ex. L. Lewin: *Folket och eliterna*, 1970, s. 119 ff.

¹⁹ Vi använder här C. J. Friedrichs definition av begreppet organisation, enligt vilken en organisation är en grupp om vilken gäller (1) att dessa medlemmar har vissa gemensamma värderingar, (2) att medlemmarna p.g.a. tvång eller övertygelse samarbetar i det de utövar bestämda funktioner och (3) att dessa funktioner är institutionaliserade, dvs. stabiliserade så att beslut kan kontinuerligt fattas och expedieras. Se a.a., s. 132. Med »stabiliserade funktioner» menas därvid funktioner som utförs vanemässigt (»habitually») så att man kan ha relativt starka förväntningar om dem och i relativt lång utsträckning kan förutsäga dem. Jmf. a.a., s. 181.

²⁰ C. J. Friedrich, a.a., s. 132. Se här även hypotesen om den »partistrategiska argumentationens» mobiliserande funktion hos E. Vedung, a.a., s. 57.

²¹ Med »auktoritet» menas här »the capacity for reasoned elaboration» of »propositions», »judgements or commands or decisions or policies» »in terms of the opinions, values, beliefs, interests and needs of the community». Se Friedrich, a.a., s. 225, 226 f. Med uttrycket »L eller H har politisk auktoritet» menar man då att »the communications which (L eller H) address to A, B, C ... are based upon reasoning that has meaning not only to (L eller H), but also to A, B, C ... in the sense of being based upon knowledge which they possess, or opinions, beliefs and values which they share with (L eller H)». Jmf. a.a., s. 224.

²² C. J. Friedrich, a.a., s. 228.

²³ Med uttrycket »H har politisk legitimitet» menas här att H:s »rulership is believed to be based on a good title by most men subject to it». Se Friedrich, a.a., s. 234.

prevalent belief as to what provides a rightful title to rule».²⁴ Därför försöker H, när han vill förskaffa sig legitimitet, att (a) assimilera sitt beteende till »the prevalent belief» eller att (b) transformera »the view concerning the title to rule which prevails in the community».²⁵

Funktionella begränsningar av ideologibegreppet

Det mera begränsade ideologibegreppet 2 bestäms mycket olika i den politiska filosofin. Gemensamt för dessa olika bestämningar är att övertygelser eller föreställningar måste ha vissa psykologiska, sociala eller politiska funktioner för att vara ideologiska. Men det råder stor oenighet om vilka dessa nödvändiga funktioner är (fråga 1).

De olika teoretikernas svar på denna fråga (1) bildar en hel serie. Med avseende på ideologibegreppets omfång kan man här skönja en särskilt viktig skillnad mellan två typer av svar: En som går ut på (A) att ideologier endast behöver ha — mera allmänna — psykologiska eller sociala funktioner och en annan som innehåller kravet (B) att ideologier måste ha några specifikt politiska funktioner.

(A) Somliga författare räknar som (partiell) ideologi alla sådana övertygelser som har någon av de tidigare nämnda psykologiska eller sociala funktionerna i förhållande till den grupp av vilken de är accepterade²⁶ i det de tillfredsställer åtminstone något av dess vitala behov²⁷ och som respektive grupp därför förlitar sig på eller tar sin tillflykt till²⁸ på så sätt att övertygelserna fungerar som »a possession or resource of a social group to be used on appropriate occasions»,²⁹ »in situations that recur quite frequently».³⁰

B) Andra författare kräver att ideologier skall ha någon specifikt politisk funktion. Ideologiska är då endast sådana övertygelser om vilka det gäller

att de används av ett politiskt parti eller en annan organisation i deras strävan att erövra makt och inflytande³¹ eller

²⁴ C. J. Friedrich, a.a., s. 233, 237.

²⁵ a.a., s. 239, 244.

²⁶ J. Plamenatz, a.a., s. 31.

²⁷ a.a., s. 91 f.

²⁸ a.a., s. 72.

²⁹ a.a., s. 76.

³⁰ a.a., s. 123.

³¹ C. J. Friedrich, a.a., s. 89. De här anförda författare ansluter sig icke undantagslöst till det tidigare omtalade kravet att ideologier skall vara gruppsspecifika. Detta bortser vi dock ifrån, eftersom vi här enbart är intresserade av kravet att ideologier skall ha någon specifikt politisk funktion.

att de enar ett parti eller en annan grupp »for effective participation in political life»³² eller

att de »make explicit and comprehensible the ideas which underlie proposed political and social change»³³ eller

att de på ett direkt sätt är förknippade med politisk handling³⁴ i det de t.ex. allmänt »demand commitment to action»³⁵ eller förser människorna med »generella och bestämda direktiv för handlandet»³⁶ eller innehåller så mycket som ett program och en strategi för dess förverkligande.³⁷

Dessa senare svar på fråga (1) förefaller i den politiska filosofin vara utslagsgivande när man gör en skillnad mellan *ett mera allmänt begrepp (partiell) ideologi (ideologi 2.1)* och *ett trängre, specifikt politiskt ideologibegrepp (ideologi 2.2)*.

De viktigaste exemplen i den klassiska litteraturen på användningen av ideologibegreppet 2.1 torde vara de berömda teorierna om religionen såsom ideologi och Marx' teorier om ideologin såsom falskt medvetande och om det borgerliga klassmedvetandet. I den aktuella politiskt-filosofiska litteraturen företräds detta ideologibegrepp t.ex. av J. Plamenatz.

Ideologibegreppet 2.2 företräds i den klassiska litteraturen av Sorel och Pareto och i den aktuella litteraturen t.ex. av C. J. Friedrich, H. Tingsten, D. Bell och K. Samuelsson.³⁸

Innehållsliga begränsningar av ideologibegreppet

Svaren på fråga (1) är ofta men icke alltid korrelerade med svaren på en annan fråga (fråga 2): Vilket innehåll måste övertygelser eller föreställningar ha för att vara ideologiska?

När politiska filosofer säger att de »reserverar» termen »ideologi» för »politiska idéer»³⁹ eller att de använder begreppet ideologi som »a functional political concept»,⁴⁰ så menar de ofta mera än och ibland även något annat än att de kräver att i ideologibegreppets definition skall ingå ett led

³² a.a., s. 92; liknande D. Bell: *The End of Ideology*, 1960, s. 372.

³³ C. J. Friedrich, a.a., s. 89.

³⁴ D. Bell, a.a., s. 372.

³⁵ H. Tingsten: *De politiska ideologierna i vetenskaplig debatt*, i: idem: *Åsikter och motiv*, 1963, s. 19. Liknande H. M. Johnson i: *Ideology in International Encyclopedia of the Social Sciences VII* (1968), s. 81: »The basic function of ideology... is to define a particular program of social action as legitimate and worthy of support.»

³⁶ Tingsten, *ibid.*

³⁷ Friedrich, a.a., s. 90.

³⁸ Friedrich, a.a., s. 89 ff; H. Tingsten: *Idékritik*, 1941, s. 9; idem: *Från idéer till idyll*, 1966, s. 49; idem: *Åsikter och motiv*, s. 19; D. Bell, a.a., s. 371; K. Samuelsson: *Är ideologierna döda?*, 1966, s. 199.

³⁹ Tingsten: *Åsikter och motiv*, s. 19.

⁴⁰ Friedrich, a.a., s. 89.

om någon specifikt politisk funktion: De menar då att ideologier skall omfatta specifikt politiska föreställningar, eller att endast sådana övertygelser eller föreställningar som är specifikt politiska skall betraktas som ideologiska. Ett sådant svar på fråga (2) är emellertid långt ifrån entydigt och långt ifrån oomstritt i den politiska filosofin. Serien av svar på fråga (2) omfattar nämligen åtminstone tre klasser av möjliga bestämningar av ideologiska övertygelsers eller föreställningars innehåll. Ideologiska föreställningar eller övertygelser är enligt somliga författare

(A) alla för en grupp viktiga övertygelser eller föreställningar som gruppen förlitar sig på därför att de har de ovan angivna allmänna psykologiska eller sociala funktionerna för gruppen,⁴¹ eller alla »doctrines that political parties and other organizations are committed to or which they use in their endeavours to get power and influence»,⁴² eller »comprehensive patterns of cognitive and moral beliefs about man, society and the universe in relation to man and society».⁴³

Enligt andra författare måste ideologiska föreställningar eller övertygelser däremot vara

(B) »patterns of beliefs and concepts which purport to explain complex social phenomena with a view directing and simplifying sociopolitical choices facing individuals and groups»,⁴⁴ eller »selected or distorted ideas about a social system or a class of social systems when these ideas purport to be factual and also carry a more or less explicit evaluation of the 'facts'»,⁴⁵ eller

»systematic factual assertions about society (which) contain (usually by implication) evaluations of the distribution of power in the societies in which these assertions are developed and propagated»,⁴⁶ eller

politiska föreställningar som »tänks bilda ett mera systematiskt helt och angiva generella och bestämda direktiv för handlandet»,⁴⁷ eller »uppfattningar om hur samhället bör vara organiserat», »ett antal politiska mål, i sin tur grundade på ett antal värderingar»,⁴⁸ och slutligen kan man t.o.m. kräva att ideologiska föreställningar eller övertygelser skall vara

(C) »reasonably coherent bodies of ideas concerning practical means of how to change, reform or maintain a political order».⁴⁹

⁴¹ J. Plamenatz, a.a., s. 31.

⁴² a.a., s. 123.

⁴³ E. Shill, a.a., s. 66.

⁴⁴ J. Gould: »Ideology», i J. Gould, W. L. Kolb' (utg.): A Dictionary of the Social Sciences, 1964, s. 315.

⁴⁵ H. M. Johnson, a.a., s. 77.

⁴⁶ N. Birnbaum, a.a., s. 91.

⁴⁷ H. Tingsten: Åsikter och motiv, s. 19.

⁴⁸ K. Samuelsson, a.a., s. 119 (liknande s. 80, 227).

⁴⁹ C. J. Friedrich, a.a., s. 90.

Bestämningarna i klasserna (A) till (C) skiljer sig med hänsyn till ideologibegreppets omfång från varandra på så sätt att bestämningarna i klass (A) utgör den vidaste klassen, bestämningarna i klass (B) en trängre klass och bestämningen i klass (C) den trängsta klassen av objekt för de övertygelser eller föreställningar som skall utgöra politiska ideologier.

Vi kan här icke ge några fullständiga beskrivningar av dessa klasser, men det förefaller vara tillräckligt att nämna några typiska exempel för skillnaderna mellan deras respektive omfång: Marx' teorier om människan såsom en social och skapande varelse⁵⁰ uttrycker övertygelser eller utgör föreställningar som är ideologiska enligt bestämningarna i klassen (A), men behöver icke vara det enligt de övriga bestämningarna. Samhällsutopier (som Platons idealstat, Marx' föreställningar om »frihetens rike» eller kommunismen eller A. Huxleys brave new world), politiska myter (som fr.a. political founder myths som Romulusmyten, berättelsen om Mao Tse-tungs Stora marsch eller nationalistiska myter) och vissa socialfilosofiska teorier (som den om proletarietets avgörande roll i världshistorien enligt Kommunistiska manifestet) är ideologiska enligt bestämningarna i klass (B), men är det icke enligt bestämningen i klass (C).

När somliga politiska filosofer definierar begreppet ideologi som specifikt politisk ideologi i den bemärkelsen att övertygelser eller föreställningar, för att vara ideologiska, skall åtminstone ha någon specifikt politisk funktion (ideologi 2.2), så antar de samtidigt att sådana politiska ideologier också skall ha ett specifikt politiskt innehåll, dvs.

(1) att bestämningarna under (B) angående fråga (1) helt enkelt kan korreleras med bestämningarna i klass (B) angående fråga (2) på följande sätt: Om en föreställningsmängd har någon av de under (B) angående fråga (1) nämnda egenskaperna så har den också de i klass (B) angående fråga (2) nämnda egenskaperna, eller t.o.m. så

(2) att endast »reasonably coherent bodies of ideas concerning practical means of how to change, reform or maintain a political order» är politiska ideologier som på ett direkt sätt är förknippade med politisk handling.⁵¹

Men detta behöver man enligt andra författare icke alls anta. Politiska ideologier behöver enligt dem icke vara begränsade till föreställningar eller övertygelser med ett specifikt politiskt innehåll. Vi får då fram tre intressanta definitioner av begreppet politisk ideologi: *Ideologi 2.2* omfattande alla för en grupp viktiga övertygelser eller föreställningar som har åtminstone någon specifikt politisk funktion, *ideologi 2.3* omfattande alla de över-

⁵⁰ K. Marx: Frühe Schriften (utg. H.-J. Lieber och P. Furth), 1962, I, s. 561 ff.

⁵¹ Detta tycks C. J. Friedrich mena i sin utläggning av ideologibegreppet som »functional political concept», där han reserverar ideologibegreppet på det här angivna sättet för »action-related systems of ideas», a.a., s. 89 ff.

tygelser eller föreställningar om sociala eller politiska objekt som har åtminstone någon specifikt politisk funktion och *ideologi* 2.4 omfattande alla de övertygelser eller föreställningar rörande praktiska medel för förändringen, reformen eller bibehållandet av en politisk ordning som har åtminstone någon specifikt politisk funktion.

Begränsningar av ideologibegreppet med avseende på ideologiska utsagors teoretiska status och sanningsvärde

Att undersöka ideologier innebär mera än att testa hypoteser om deras psykologiska, sociala och politiska funktioner. Det innebär också att klarlägga, vilka semantiska funktioner, vilken teoretisk status och vilket sanningsvärde ideologiska utsagor har. Dessa uppgifter löses genom filosofiskt-semantiska analyser och genom logisk och empirisk sanningsprövning av ideologiska utsagor.⁵²

Förhållandet mellan (i) ideologiska övertygelser eller föreställningars psykologiska, sociala och politiska funktioner och (ii) ideologiska utsagors semantiska funktioner är komplicerat. Å ena sidan tycks det råda vissa korrelationer mellan dessa två klasser av funktioner, å andra sidan tycks dessa korrelationer vara tämligen begränsade. Vi måste här nöja oss med att exemplifiera detta förhållande.

Om en ideologisk föreställning har en expressiv psykologisk funktion, så kan de utsagor som uttrycker denna föreställning ha en expressiv semantisk funktion, men de kan också ha en kognitiv funktion. Detta gäller t.ex. om några av de religiösa utsagor, som Feuerbach behandlar i sin religionskritik. Om en ideologisk föreställning har en preskriptiv psykologisk funktion, så kan de utsagor som uttrycker denna föreställning vara preskriptiva, men de kan i alternativa och lika rimliga tolkningar även ha en kognitiv funktion. Detta gäller t.ex. om den historiska materialismens teori om den socialekonomiska utvecklingens oundviklighet⁵³ eller om sådana — åtminstone förment — deskriptiva eller explanatoriska »ideological tales» vilka föranleder åhöraren att acceptera vissa värderingar eller plikter.⁵⁴ Om en ideologisk föreställning har gruppintegrerande sociala funktioner, så kan de utsagor som uttrycker denna föreställning, vara preskriptiva eller också kognitiva. De är kognitiva när de t.ex. beskriver en situation eller förenklar en situation så att olika individer kan samarbeta för att förverkliga ett gemensamt mål.⁵⁵ Om en ideologisk föreställning har kompensatorisk psyko-

⁵² För en kort systematisk översikt över dessa problem se A. Jeffner: »Några problem vid livsåskådningsanalys», i: Svensk teologisk kvartalskrift 46/1970, s. 49 ff.

⁵³ Se t.ex. K. Marx: Zur Kritik der politischen Ökonomie, s. 334 f.

⁵⁴ Se därtill J. Plamenatz, a.a., s. 75 f.

⁵⁵ Se t.ex. H. M. Johnson, a.a., s. 77.

logisk funktion, så kan de utsagor som uttrycker denna föreställning ha kognitiva, expressiva eller preskriptiva semantiska funktioner, vilket t.ex. gäller om de religiösa utsagor som Marx kritiserar.⁵⁶ Om en ideologisk föreställning slutligen har en rättfärdigande psykologisk funktion, så kan de utsagor i vilka den uttrycks ha en preskriptiv semantisk funktion i det de är utsagor om intrinsic value,⁵⁷ men de kan också ha en kognitiv semantisk funktion, t.ex. när de »make explicit and comprehensible the ideas which underlie proposed political and social change».⁵⁸

Semantiska undersökningar av ideologiska utsagor har en särskilt stor betydelse när det gäller att avgöra om ideologiska utsagor har *teoretisk mening* och om de alltså kan underkastas *teoretisk prövning*.

Det är därför främst med sikte på den sista frågan som somliga politiska filosofer i sin definition av ideologibegreppet infogar led om ideologiska utsagors semantiska funktioner eller teoretiska status. Vi är därmed inne på fråga (3): Vilken teoretisk status skall utsagor ha för att vara ideologiska? — Svaren på denna fråga är i huvudsak tre:

De flesta politiska filosofer tycks göra gällande att de utsagemängder som de kallar för ideologier, omfattar både teoretiska och ateoretiska utsagor.⁵⁹

Somliga politiska filosofer kvalificerar emellertid detta ställningstagande i det de vid sidan om ett mera allmänt ideologibegrepp inför ett mera speciellt, som skall omfatta ideologiska utsagor »i egentlig bemärkelse», centrala eller typiska ideologiska utsagor. Detta tycks t.ex. vara fallet, när H. Tingsten skriver:

»Ordet ideologi reserveras för en samling politiska föreställningar, som tänkes ... angiva generella och bestämda direktiv för handlandet ... I varje ideologi finns också ett moment av värdering eller åtminstone av utsagor, som antas ägnade att omedelbart framkalla en värdering av bestämd art. Men ... verklighetsomdömena spelar huvudrollen ... (De) ger ideologin dess särprägel.»⁶⁰ *se Värdering s. 130 f*

Dessa verklighetsomdömen exemplifieras sedan med den katolska statslärans metafysiska utsagor, med Hegels och Marx' historiefilosofi och med »påståenden om biologiskt betingade egenskaper hos olika människogrup-

⁵⁶ Se t.ex. K. Marx i: Marx, Engels: Werke I, s. 378 f.

⁵⁷ Se t.ex. K. Samuelsson, a.a., s. 199. Till uttrycket »intrinsic value» se not 66.

⁵⁸ C. J. Friedrich, a.a., s. 89.

⁵⁹ När t.ex. C. J. Friedrich, a.a., s. 89 ff definierar ideologier såsom »action-related systems of ideas» så tycks han bl.a. mena att somliga ideologiska utsagor som uttrycker dessa idéer är preskriptiva, alltså ateoretiska (t.ex. de befallningssatser som ingår i program) och att somliga är kognitiva. Jmf. E. Shill, a.a.

⁶⁰ H. Tingsten: Åsikter och motiv; s. 19, 21.

per».⁶¹ Liknande kvalifikationer förekommer hos politiska filosofer som J. Plamenatz,⁶² H. M. Johnson⁶³ och N. Birnbaum.⁶⁴

Vi kan kanske tolka dessa kvalifikationer så att en ateoretisk utsagemängd kan räknas till en ideologi endast om den är motiverad av ideologiska utsagor i egentlig bemärkelse, dvs. av utsagor med teoretisk mening.

Det finns emellertid även politiska filosofer som företräder en rakt motsatt ståndpunkt, t.ex. K. Samuelsson, som skriver:

»En politisk ideologi kan definieras som en uppfattning om hur samhället bör vara organiserat. Den består av ett antal politiska mål, i sin tur grundade på ett antal värderingar.»⁶⁵

Denna definition kan med avseende på vår fråga (3) uppfattas på två sätt: (1) Samuelsson kan kräva att ideologiska utsagor i egentlig bemärkelse skall vara ateoretiska utsagor (nämligen utsagor om intrinsic values och kanske i någon mån även om extrinsic values)⁶⁶ och att teoretiska utsagor skall, för att få räknas till ideologin, ingå som premisser (t.ex. om situationer eller sannolika handlingskonsekvenser) i praktiska slutledningar rörande värdenas förverkligande.⁶⁷ (2) Samuelsson kan emellertid även företräda det mera rigorösa kravet att endast vissa ateoretiska utsagor (nämligen utsagor om intrinsic och i någon mån om extrinsic value för politiskt handlande) skall räknas såsom ideologiska.

Om man, som de här behandlade politiska filosoferna tycks göra, infogar led om ideologiska utsagors teoretiska status i definitionen av ideologibegreppet, så får detta konsekvenser för ideologibegreppets omfång: Ideologibegreppet blir trängre. De här behandlade ståndpunkterna kan förknippas med flera av de ovan angivna partiella ideologibegreppen. De politiska filosofer som vi har tagit upp, tycks dock främst förknippa dem med det partiella ideologibegreppet 2.3.⁶⁸ Vi kan därför infoga deras begränsningar av klassen av ideologiska utsagor i vår uppställning på följande sätt: *Ideologi 2.31* omfattande alla de övertygelser eller föreställningar om sociala eller politiska objekt som uttrycks i teoretiska utsagor och som har åtminstone någon specifikt politisk funktion, *ideologi 2.32* omfattande alla de övertygelser eller föreställningar om sociala eller politiska objekt som

⁶¹ a.a., s. 21 ff.

⁶² J. Plamenatz, a.a., s. 75 f.

⁶³ a.a., s. 77.

⁶⁴ a.a., s. 91.

⁶⁵ Samuelsson, a.a., s. 199.

⁶⁶ Med »intrinsic values» avses sådant som värderas som gott i sig eller eftersträvanvärt för sin egen skull och med »extrinsic values» avses sådant som värderas som gott såsom medel, se t.ex. W. K. Frankena: *Ethics*, 1963, s. 65.

⁶⁷ Samuelsson, a.a., s. 199 ff kan tolkas så.

⁶⁸ Med undantag för C. J. Friedrich.

uttrycks i värdeutsagor och i teoretiska utsagor ingående som premisser i praktiska slutledningar rörande värdenas förverkligande och som har åtminstone någon specifikt politisk funktion och *ideologi* 2.33 omfattande alla de övertygelser eller föreställningar om sociala eller politiska objekt som uttrycks i värdeutsagor och som har åtminstone någon specifikt politisk funktion.

I den politiska filosofin förekommer ytterligare en viktig begränsning av ideologibegreppets omfång: en begränsning med hänsyn till en fjärde fråga: Vilket sanningsvärde skall ideologiska utsagor ha? Många politiska filosofer som företräder ideologibegreppet 2.31 hävdar att ideologiska utsagor är falska. Somliga författare infogar emellertid ett led om ideologiska utsagors falskhet i själva definitionen av begreppet ideologi. Så tycks t.ex. H. Tingsten göra:

»Ordet ideologi (blir) förklenande i den meningen, att det häntyder på en uppfattning, som är falsk eller subjektiv ... Det är på detta sätt ordet här begagnas.»⁶⁹

På ett besläktat sätt bestämmer H. M. Johnson ideologierna som »selected or distorted ideas about a social system or a class of social systems».⁷⁰

Man måste här beakta att termer som »falskhet», »förvrängning» osv. både av den politiska filosofins klassiker och i den moderna litteraturen ofta används för att beteckna mera än teoretisk falskhet i vanlig bemärkelse. Men när politiska filosofer använder termen »falskhet» om ideologiska utsagor med teoretisk mening, så menar de ofta också att dessa utsagor är falska i vanlig bemärkelse, hur det än må förhålla sig med eventuella andra aspekter av »falskheten» eller »förvrängningen» och med dessas orsaker och funktioner.⁷¹

⁶⁹ a.a., s. 20.

⁷⁰ a.a., s. 77.

⁷¹ Ett särskilt viktigt exempel på detta är Marx' användning av termen »falskhet» när han kallar ideologin för »falskt medvetande». Marx tycks med »falskt medvetande» mena ett antal nära sammanhängande illusioner, som alla eller nästan alla sådana personer har, som lever i samma sociala situation eller har samma roller i samhället. Illusionernas objekt utgörs av sådant som är av stor betydelse för dessa personer, t.ex. statens funktioner. Illusionerna om statens funktioner enligt den borgerliga ideologin består t.ex. däri att den anses främja intressen hos alla som är underkastade dess makt, under det att den i verkligheten endast främjar en viss klass' intressen på bekostnad av andra klassers intressen. Dessa illusioner är samtidigt praktiskt nödvändiga för att staten skall kunna utöva sina verkliga funktioner. Se därtill t.ex. J. Plamenatz, a.a., s. 23 f och i den moderna marxistiska litteraturen, t.ex. M. Horkheimer: »Ideologie und Handeln», i: *Ideologie. Ideologiekritik und Wissenssoziologie* (utg. K. Lenk), (1961) 1967, s. 313. Att Marx talar om illusioner, att han begränsar sig till bestämda illusioner och att han företräder teser om dessas praktiska nödvändighet hindrar emellertid på intet sätt att dessa även i en vanlig bemärkelse är falska föreställningar.

Vi kan infoga denna ståndpunkt i vår tidigare uppställning i det vi från ett vidare ideologibegrepp 2.31 avgränsar ett trängre *ideologibegrepp 2.311* omfattande alla de övertygelser eller föreställningar om sociala och politiska objekt som uttrycks i falska teoretiska utsagor och som har åtminstone någon specifikt politisk funktion.

Sammanfattning och rekommendation

Om den litteratur som vi har valt för vår undersökning är representativ för problemet med ideologibegreppets definition i den politiska filosofin, så möter vi hos de politiska filosoferna följande serie av ideologibegrepp (ordnade efter begreppens omfång):

Ideologi 1	föreställningar, övertygelser eller även attityder som är karakteristiska för en grupp eller ett samhälle
ideologi 1.1	de icke explicit uttryckta förutsättningar hos grupper eller samhällen, som man kan rekonstruera ur deras vanliga sätt att tänka och att tala om de ting, människor, händelser och handlingar, som utgör deras värld
ideologi 1.2	teorier eller mer eller mindre koherenta system av föreställningar eller övertygelser om världen som är explicit utförda
ideologi 2	de övertygelser eller föreställningar som är karakteristiska för en grupp eller ett samhälle och som har åtminstone en av de här nedan angivna egenskaperna
ideologi 2.1	sådana föreställningar eller övertygelser som har någon psykologisk eller social funktion i förhållande till den grupp av vilken de är accepterade i det de tillfredsställer åtminstone något av dess vitala behov och som respektive grupp därför förlitar sig på eller tar sin tillflykt till på så sätt att övertygelserna eller föreställningarna fungerar som a possession or resource of a social group to be used on appropriate occasions, in situations that recur quite frequently
ideologi 2.2	sådana övertygelser eller föreställningar som har åtminstone någon specifikt politisk funktion
ideologi 2.3	föreställningar eller övertygelser om politiska eller sociala objekt som har åtminstone någon specifikt politisk funktion
ideologi 2.31	föreställningar eller övertygelser om sociala eller politiska objekt som uttrycks i teoretiska utsagor och som har åtminstone någon specifikt politisk funktion
ideologi 2.311	föreställningar eller övertygelser om sociala eller politiska objekt som uttrycks i falska teoretiska utsagor och som har åtminstone någon specifikt politisk funktion

- ideologi 2.32 föreställningar eller övertygelser om sociala eller politiska objekt som uttrycks i värdeutsagor och i teoretiska utsagor ingående som premisser i praktiska slutledningar rörande värdenas förverkligande och som har åtminstone någon specifikt politisk funktion
- ideologi 2.33 föreställningar eller övertygelser om sociala eller politiska objekt som uttrycks i värdeutsagor och som har åtminstone någon specifikt politisk funktion
- ideologi 2.4 föreställningar eller övertygelser rörande praktiska medel för förändringen, reformen eller bibehållandet av en politisk ordning som har åtminstone någon specifikt politisk funktion.

Vad skall man nu lämpligen mena med »ideologi»? Vilka av dessa ideologibegrepp är användbara och fruktbara i politiskt-filosofisk analys?

Ideologibegreppen 1.1 och 1.2 förefaller vara för vida. Vi har redan i samband med vår redogörelse för hypoteserna om ideologiernas funktioner nämnt skälet för detta påstående: Om man definierar begreppet ideologi så vitt så kan man icke längre avgränsa politiskt-filosofisk hypotesbildning och hypotesprövning om ideologierna från psykologisk och socialvetenskaplig forskning överhuvud taget.

Ideologibegreppet 2.4 verkar för trångt. Trots att det av C. J. Friedrich kallas för »a functional political concept» utesluter det viktiga föreställningsmängder ur hypotesbildningen om ideologiernas politiska funktioner, särskilt om ideologiernas betydelse för den politiska auktoriteten. Det används därför icke heller konsekvent av Friedrich.⁷²

Att införa begränsningar av ideologibegreppet genom att i ideologibegreppets definition infoga led om ideologiska utsagors semantiska funktion eller teoretiska status (ideologibegreppen 2.31, 2.32 och 2.33) förefaller ur

⁷² Friedrich skiljer t.ex. mellan ideologier (såsom »action-related systems of ideas») och myter. Han kan dock icke konsekvent hålla fast vid denna distinktion, när han behandlar viktiga hypoteser om ideologiernas och myternas funktioner i politiskt avseende: (1) Han framhåller att ideologi och myt »intertwine». Detta är enligt honom fallet i totalitära stater, om de har uppnått ett stadium av medveten »myth-making» (Friedrich, a.a., s. 100 f), men ett »intertwining» av ideologi och myt tycks äga rum i alla moderna samhällen, i vilka människorna i en ständig växande grad »are inclined to look toward ideologies for determining what is right and what is wrong» (a.a., s. 244). (2) Han betraktar utopin såsom delklass av myten (a.a., s. 103) och hävdar att »all ideologies contain utopian elements», att »all utopias contain ideological elements» och att det råder en »continuous oscillation» mellan dem (a.a., s. 105). (3) I det centrala resonemanget om den politiska auktoriteten fungerar termen »ideologi» som beteckning både för ideologin, myten och utopin (a.a., s. 228). Detta tyder på att Friedrichs »functional political concept ideology» är för trångt definierat för att fylla den funktion som Friedrich tilldelar ideologin.

analyssynpunkt opraktiskt, ty det förutsätter att resultatet av den semantiska ideologianalysen redan föreligger, innan man ens kan definiera undersökningsobjektet. Dessutom verkar ideologibegreppet 2.33 prima facie alldeles för trångt.

Att i definitionen av begreppet ideologi infoga led om ideologiska utsagors teoretiska falskhet (ideologibegreppet 2.311) förefaller opraktiskt, ty det förutsätter att både den semantiska ideologianalysen och sanningsprövningen av ideologiska utsagor är genomförda för att man skall kunna definiera begreppet ideologi. Dessutom är det ofruktbart, eftersom det bidrar till att omöjliggöra en rad intressanta hypoteser om ideologiernas roll⁷³ och

⁷³ Herbert Tingsten, som företräder ett så trångt ideologibegrepp, skriver: »... det i vetenskaplig och politisk litteratur behandlade problemet om ideologiernas betydelse ter sig som ett typiskt skenproblem; alla de framförda uppfattningarna synes vara lika ohållbara, helt enkelt emedan själva frågeställningen är orimlig.» (Åsikter och motiv, s. 50).

Detta är ett sammanfattande omdöme om teorier om »ideologiernas roll i utvecklingen» (a.a., s. 29, exemplifierade med Hegel, Marx, Hägerström, Malinowski, Sorel, Pareto m.fl., a.a., s. 30—49). Dessa teorier går enligt Tingsten nämligen ut på att det finns en den ideologiska vidskepelsens djupare förnuftighet, att det ideologiska tänkandet trots sin »irrationella natur» och »orimlighet» har »djupare liggande och på visst sätt rationella motiv» och »utgår från rationella eller i en annan mening rimliga syften» (a.a., s. 50). Tingsten kritiserar dessa teorier därför såsom »egendomliga» och betraktar dem som »förståeliga ... först som led i en social teleologi ...; allt mänskligt handlande och därmed även alla ideologier är rationella såsom moment i förverkligandet av en plan för mänskligheten i dess helhet» (a.a., s. 50 f).

Trots att denna kritik är skarpsinnig och förefaller vara träffande när det gäller somliga tolkningar av dessa teorier, behöver den dock icke vara det när det gäller andra rimliga tolkningar av vissa av dessa teorier. I dessa andra tolkningar behöver själva problemet icke alls uppfattas så trångt som Tingsten menar. Detta tycks åtminstone gälla Hegel, Marx och somliga av deras efterföljare i den moderna politiska filosofin.

Problemet om »ideologiernas betydelse» eller »roll i utvecklingen» skall enligt Tingsten hos dessa författare (1) avse relationen mellan (a) ett »medvetet ... tänkande» och (b) en »omedveten, djupare liggande motivbildning», en »instinkt», »en på uppnåendet av bestämda mål inriktad önskan», »som 'egentligen' bestämmer» människorna (a.a., s. 50). Vidare skall det (2) förutsätta att det »medvetna tänkandet» är »falskt» (a.a., s. 30), »illusionsbundet», i det »människorna försvarar inför sig själva och andra sitt handlande med orimliga och förvirrade påståenden» (a.a., s. 50); och slutligen skall det (3) förutsätta uppfattningen att »människorna är, eller åtminstone har varit, oförmögna att fastställa de rimliga motiv, som »egentligen» bestämmer dem, att ett alltigenom intresse- eller instinktbestämt, illusionsfritt tänkande är eller varit omöjligt» (ibid.).

Men detta behöver icke alls vara fallet. Man kan ju tolka Hegels och Marx' här aktuella teser som empiriska hypoteser. Man kan t.ex. betrakta Hegels teser om den s.k. subjektiva och den s.k. objektiva anden isolerade från Hegels kosmiska mytologi om världsandens s.k. dialektiska förverkligande och man kan på ett motsvarande sätt

gör ideologibegreppet — efter vad man utifrån allmänt språkbruk prima facie kan säga — alldeles för trångt.

Ideologibegreppen 2.1, 2.2 och 2.3 tycks däremot vara bättre lämpade för den politiskt-filosofiska analysen. De tycks stå i förbindelse med vanligt språkbruk, dvs. de tycks i stor utsträckning täcka de fenomen som vanligen kallas »ideologier» och de tycks samtidigt vara tillräckligt bestämda för att avgränsa teoribildningen om ideologin från övrig politiskt-filosofisk teoribildning. Vi anser därför att man med »ideologi» borde mena »ideologi 2.1», »ideologi 2.2» eller »ideologi 2.3». Vilket av dessa ideologibegrepp man väljer och hur man preciserar sitt ideologibegrepp, borde främst bero på (1) hur starkt man anser sig behöva betona kravet på övertygelsers eller föreställningars specifikt politiska funktioner och (2) hur starkt man anser sig behöva begränsa klassen av sociala eller politiska objekt. (1) och (2) kan stå i konflikt med varandra. Det enklaste sättet att lösa denna konflikt torde vara att välja *ideologibegreppet 2.1* som *allmänt ideologibegrepp* och att välja *ideologibegreppet 2.3* som *politiskt ideologibegrepp*.

undvika de hårdaste tolkningarna av Marx' teorier om den s.k. överbyggnadens (ideologins) förhållande till den s.k. basen (produktionssättet resp. produktionsförhållandena). Då ser det av Tingsten kritiserade problemet åtminstone hos Hegel och Marx och hos somliga av deras moderna efterföljare annorlunda ut:

Då gäller problemet (4) relationen mellan (a) sociala regler, institutioner, konventionellt beteende och de därtill hörande förväntningarna och (ba) det som en person verkligen anser eller känner när han handlar enligt sociala regler, konventioner osv. eller (bb) det som en person för övrigt anser och känner. Vidare tycks problemet — åtminstone hos Hegel och en rad moderna marxister — endast förutsätta (5) att man kan handla enligt sociala regler, bete sig konventionellt, rätta sig efter förväntningar och följa institutioner utan att man behöver ha kunskap om att det är just detta man gör, utan att i denna mening vara »medveten» om sin sociala aktivitet, och (6) att det finns en tillväxt av vår kunskap om sociala regler, institutioner, konventioner osv. som tillåter oss att åtminstone om somliga tidigare åsikter om dessa objekt säga att de varit »illusioner».

Vi kan inte inse att problemet i denna tolkning skulle drabbas av Tingstens kritik, att det skulle vara »orimligt» eller »ett typiskt skenproblem». Det är i stället en utgångspunkt för hypoteser av stort socialvetenskapligt intresse.

LEIF LEWIN, STATSKUNSKAPEN OCH DEMOKRATIN

Av JAN-ERIK LANE

För två år sedan publicerades, med titeln »Folket och eliterna», en statsvetenskaplig studie, som framträdde med för svenska förhållanden ovanliga ambitioner och anspråk. Leif Lewins bok föranledde också en förhållandevis livlig debatt, som delvis berört grundläggande metodologiska frågor.¹ Någon mera samlad kritisk bedömning, från vetenskapsteoretiska utgångspunkter, av Lewins resonemang har dock inte företagits. I föreliggande artikel skall en dylik granskning göras vad beträffar flertalet — ehuru inte alla — centrala frågor som Lewin söker besvara.

Lewin anger i slutkapitlet tre problemställningar som han behandlar:

- (P1) »den moderna statskunskapens teori- och methodsituation»
- (P2) »demokratidebattens sakliga innehåll»
- (P3) »hur en participationsökning skulle kunna komma till stånd inom ramen för en fungerande liberal demokrati»²

Huvuddelen av boken ägnas åt en diskussion av (P1) och (P2), medan Lewins argumentering vad gäller (P3) redovisas i slutkapitlet. Jag skall nedan granska Lewins resonemang kring (P1) och (P2). Vad gäller (P3)-argumenteringen skall här blott framhållas, att Lewin inte endast är intresserad av att utreda vad som faktiskt är medel för att realisera en viss målsättning. Lewin riktar dessutom en rad rekommendationer till läsaren: »Det är med andra ord väsentligt att i vår tid stimulera allas deltagande i utformningen och kontrollen av den sociala miljön . . .»³ som Lewin formulerar saken. Han ansluter sig här till vissa krav, som framförts i en eller annan form från en rad olika grupper under senare år och som han formulerar

¹ L. Lewin, *Folket och eliterna*, Stockholm 1970. — Se artiklar i *Dagens Nyheter*: 22.10.70 av P.-E. Back, 24.10.70 av B. Börjeson, 28.10.70 av L. Lewin. Jfr. även S. Björklund i *Tiden* nr 10, 1970 samt U. Torgersens recension i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1971:1.

² *Folket och eliterna*, s. 220—221.

³ *Folket och eliterna*, s. 232.

på följande sätt: »engagera *alla* medborgare i statsstyrelsen», »skapa verkligt *representativa* eliter»⁴ och »bygga en mera genuin consensus i vårt samhälle».⁵ Lewin säger själv att satsen som uttrycker dylika krav inte kan göra anspråk på att utgöra en »generellt giltig argumentation», och han fortsätter: »Att även vår generation bör söka maximera folkets deltagande i den politiska beslutsprocessen, varvid människornas allmänanda utvecklas, är en värdering — och därmed något rent subjektivt». Om denna värdering av »folkets deltagande» och »människornas allmänanda» säger Lewin till sist: »Men jag har personligen kommit fram till detta val i normfrågan.»⁶

Man skulle här kunna diskutera om de medel, som Lewin menar bör användas för att realisera ovannämnda målsättningar, faktiskt kan göra detta. En sådan undersökning förutsätter att man kan bilda sig en klar uppfattning om vad slags samhällstillstånd uttryck som »verkligt representativa eliter» och »genuin consensus» refererar till. Lewin specificerar dock aldrig detta. En tankegång tycks här emellertid vara att via telefon skall massan »yttra sig om hur deras *parti* skall agera» men »i *parlamentets beslutsfattande* skall endast eliten delta».⁷ Närmare än så specificeras inte relationen »massa-elit», och något som helst kontroll-förfarande diskuteras ej.

Lewins resonemang kring (P1) och (P2) innehåller dels kritik av vissa författares resonemang, dels förslag till egna lösningar av vissa problem. När jag nedan diskuterar dessa båda led i Lewins argumentering, är jag endast intresserad av strukturen i hans argumentering. Därför kommer jag inte att ta ställning till om det faktiskt förhåller sig så att en av Lewin kritiserad författare, F, har gjort sig skyldig till vetenskapliga felaktigheter i någon form, utan endast om Lewins kritik av denna författare F är konsistent. Det är möjligt att Lewin har rätt när han påstår, att hos F föreligger brister, men likväl kan Lewins argumentering för ett sådant påstående vara felaktig, icke konklusiv eller utan något som helst evidensvärde. Det är här blott fråga om att undersöka den vetenskapliga kvaliteten hos Lewins bok.

A. Lewins diskussion av (P1).

Under rubriken (P1) diskuterar Lewin en rad olika slags metodologiska problem, dels kunskapsteoretiska problem, dels generella statsvetenskapliga problem, dels speciella statsvetenskapliga problem. Av dessa skall tre vetenskapsteoretiska problemställningar nedan behandlas. Lewin diskuterar dessa utförligt och återkommer ständigt till dem. De är i Lewins terminologi:

⁴ *ibid.*, s. 243.

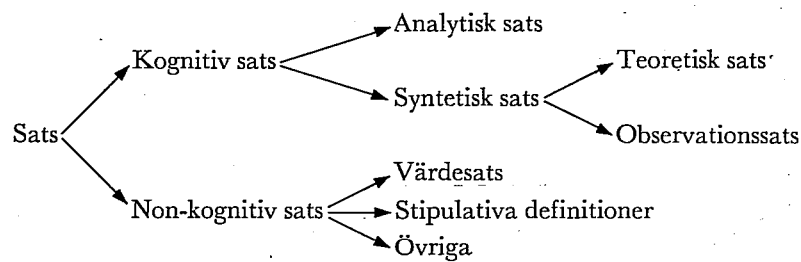
⁵ *ibid.*, s. 238.

⁶ *ibid.*, s. 232.

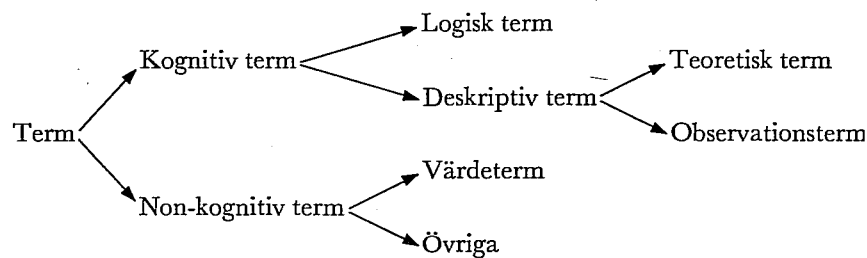
⁷ *ibid.*, s. 237. Min kurs. av »yttra sig» och »beslutsfattande».

- (i) verklighetsuppfattning och värde¹
- (ii) funktionalistisk vetenskapssyn²
- (iii) relationen mellan empiri och teori³

Innan Lewins argumentering i dessa frågor behandlas, skall här blott kort införas vissa elementära distinktioner mellan olika slag av satser och termer.⁴ Man kan för behandlingen av problemen (P1—P3) skilja mellan följande slag av satser:

På motsvarande sätt kan man skilja mellan följande olika slag av termer:

Distinktionerna mellan de olika slagen av satser resp. termer behandlas i samband med analysen av Lewins argumentering. Tilläggas bör här bara att det faktum att det i ett konkret fall kan vara svårt att entydigt hänföra

¹ *ibid.*, s. 166.

² *ibid.*, s. 199.

³ *ibid.*, s. 247.

⁴ De distinktioner som här redovisas är vanliga inom analytisk filosofi och vetenskapsteori. Se t.ex. Naess, *Empirisk semantik* (1966). Moritz, *Inledning i värdeteori* (1968). Hedenius, *Om rätt och moral* (1963). Hempel, *Philosophy of Natural Science* (1966). Hempel, *Fundamentals of Concept Formation in Empirical Science* (1952). Kaplan, *The Conduct of Inquiry* (1964). Nagel, *The Structure of Science* (1961). Kyburg, *Philosophy of Science* (1968). Carnap, *Introduction to Symbolic Logic and its Applications* (1958).

en viss sats/term till *en* kategori icke innebär att själva distinktionerna mellan kategorierna skulle vara oklara.

(i) *Verklighetsuppfattning och värde*

Till grund för sin framställning i kapitlet 6, »Norm», för Lewin ett principiellt resonemang om värdeteori. Med hjälp av tabellen⁵ nedan kan Lewins argumentation klargöras:

Värdesats-teori Värde-ontologi	Objektivistisk	Subjektivistisk (Relativistisk)	Non-kognitivistisk
Positiv	Objektivistisk värdeteori		
Negativ		Subjektivistisk (Relativistisk) värdeteori	Non-kognitivistisk värdeteori

Lewin skiljer mellan tre värdeteorier, vilka kan identifieras i tabellen:

- a. »värdeobjektivism»⁶ = objektivistisk värdeteori
- b. »värderelativism»⁶ = subjektivistisk värdeteori
- c. »värdenihilism»⁶ = non-kognitivistisk värdeteori

Även om Lewin inte gör någon explicit distinktion mellan värdeontologi, dvs. en teori om huruvida det existerar värdeegenskaper eller ej, och värdesatsteori, dvs. en teori om hur värdesatser skall riktigt tolkas, är det av Lewins presentation uppenbart att distinktionerna mellan värdeobjektivism, värderelativism och värdenihilism svarar mot de i värdeteorin traditionella distinktionerna. Lewin nöjer sig inte med att blott *presentera* dessa värdeteorier, låt vara på ett något ofullständigt sätt, utan *kommenterar* dessa distinktioner och bygger upp ett resonemang utifrån en tolkning av värdeteorierna.

Lewin hävdar att »för en värdeobjektivist är det inte någon principiell skillnad mellan att analysera empiriska satser och värdesatser».⁶ Detta är felaktigt. I stället förhåller det sig tvärtom. Värdeobjektivismen hävdar visserligen att värdesatser är kognitiva satser, dvs. satser som är antingen sanna eller falska, men den hävdar dessutom att det föreligger två skilda slag av

⁵ Tabellen är hämtad från Moritz' arbete »Inledning i värdeteori», s. 93. Mitt resonemang nedan bygger i stor utsträckning på denna bok.

⁶ Folket och eliterna, s. 168.

kognitiva satser, empiriska satser och värdesatser. Just att värde-termer icke kan definieras med deskriptiva termer («naturalist fallacy») är ju värdeobjektivismens invändning mot värderelativismen. Värde-termer refererar enligt objektivismen till värdeegenskaper och ej till naturala egenskaper, och värdesatser analyseras och avgörs på ett helt annat sätt än empiriska satser (intuitionism).

Vidare hävdar Lewin, att värderelativismen utmärks av en »grundläggande distinktion mellan verklighetsuppfattning och värde»⁷ och att värderelativisten när »... han uttalar värderingar ... klart anger, att han inte gör anspråk på att kunna bevisa deras sanningshalt».⁸ Nu förhåller det sig emellertid tvärtom. Enligt värderelativismens värdesatsteori är — jag hämtar exemplet och tolkningen från Lewin — satsen »denna handling är god» meningsidentisk med satsen »... handlingen ... framkallar en reaktion av ... gillande hos den som faller omdömet».⁹ Då det är möjligt att avgöra om det föreligger en sådan reaktion eller inte, är det också möjligt att avgöra om värdesatser är sanna eller falska. Det för värderelativismen karakteristiska är just, att den vid den semantiska analysen icke skiljer mellan satser om verkligheten och värdesatser eller mellan deskriptiva termer och värde-termer.

När Lewin talat om »... den värde-teori jag här anslutit mig till ...»¹⁰ avser han värderelativismen, låt vara att resonemanget kring denna teori är felaktigt. Vid analysen av värdesatser tillämpar han emellertid icke denna värdesatsteori. »I de normativa satserna ingår värderingar, vilka i allmänhet anses vara varken sanna eller falska; någon vetenskaplig prövning av värderingar motsvarande en prövning av empiriska satser kan inte företas»,¹¹ skriver Lewin. Nu är det oklart vad »värdering» här refererar till. Dels kan det vara fråga om en psykologisk storhet — och på sådana kan ju självfallet inte semantiska begrepp appliceras.¹² De existerar eller existerar inte, men kan inte sägas vara sanna eller falska, då de ju icke är satser. Avser Lewin här psykologiska storheter blir citatet meningslöst. Men förmodligen står här »värdering» för värdesats. Denna dubbeltydighet hos »värdering» återkommer genomgående i boken. Om Lewin avser värdesats så förväxlar han värderelativismen med den non-kognitivistiska värdesatsteorin. Endast den senare hävdar, att värdesatser är varken sanna eller falska och att värde-termer saknar semantisk referens (har endast emotiv mening — icke som

⁷ *ibid.*, s. 188.

⁸ *ibid.*, s. 169.

⁹ *ibid.*, s. 168.

¹⁰ *ibid.*, s. 169.

¹¹ *ibid.*, s. 167.

¹² Det är här fråga om distinktionen mellan semantiska begrepp och begrepps semantik, se von Wright, *Logik, filosofi och språk* (1965), s. 164—165.

Lewin säger »över huvud taget inte någon mening».¹³ Lewins resonemang kring (i) verklighetsuppfattning och värde är i grunden felaktigt.

(ii) *funktionalistisk vetenskapssyn*

Lewin indelar ett stort antal forskare i två skilda grupper, av honom kallade »normativister» och »funktionalister». Han kritiserar hos funktionalisterna dels en rad olika resonemang och teser, dels vad som generellt skulle utmärka dem — vad Lewin kallar en »funktionalistisk vetenskapssyn». Endast resonemanget kring (ii) skall här behandlas. Detta är ju utgångspunkten för Lewins kritik av speciella sätser och för hans indelning av forskarna.

För förståelsen av Lewins kritik av (ii) är det viktigt att man vet vad Lewin kritiserar, dvs. vad Lewin menar med »funktionalism». Enligt Lewin kan funktionalism inom samhällsvetenskaperna specificeras som en analysinriktning, vilken »vanligen» använder ordet »funktion» på ett visst sätt.¹⁴ (F) »Ett elements funktion är att bidra till *bevarandet* av systemet i ett visst tillstånd.»

En funktionalistisk sats skulle alltså vara formulerad som (F), och en funktionalistisk forskningsinriktning, teori, hypotes, lag, förklaring osv. skulle då bestå av en klass av sätser av typen (F). Lewin bygger här på Nagels semantiska undersökning av »funktion» i »The Structure of Science» och menar att (F) återger en användning som Nagel redovisar, nämligen Nagels 6:e. Nagel formulerar emellertid inte denna användning av »funktion» så som Lewin återger den. »The function of some item signifies the contributions it makes . . . toward the *maintenance* of some stated characteristic or condition in a given system to which that item is assumed to belong»¹⁵ skriver Nagel och (F) måste då omformuleras till

(F') Ett elements funktion är dess bidrag till bevarandet av ett visst tillstånd i ett system.

(F) är inte meningsidentisk med (F'). I (F') betyder »funktion» en viss slags effekt för ett visst förhållande — ett element har eller har inte denna typ av effekt — medan i (F) »funktion» betyder uppgift, vilket Nagel ej avsett. När Lewin sedan diskuterar (ii) avser han (F'). Innan Lewins analys av (F') redovisas skall här kort två kommentarer till denna bestämning av begreppet funktionalism göras.

¹³ Folket och eliterna, s. 168.

¹⁴ *ibid.*, s. 23.

¹⁵ The Structure of Science, s. 525.

1. När man talar om funktionalism inom vetenskapen är det klagörande att specificera vad slags semantiska enheter man inräknar under begreppet.

Det är vanligt¹⁶ att man skiljer mellan

- a. funktionalistiska förklaringar
- b. funktionalistiska beskrivningar
- c. funktionalistiska satser
- d. funktionalistiska teorier
- e. funktionalistiska forskningsprogram

Sedan kan a—e analyseras var för sig, och man kan då ange den logiska strukturen hos en funktionalistisk förklaring och se hur denna är relaterad till dels andra typer av funktionalistiska förklaringar dels andra typer av förklaringar. Sådana analyser har utförts men Lewin diskuterar inte dessa. Lewin talar om »funktionalistisk förklaringsmodell»¹⁷ men den logiska strukturen i en sådan förklaring antyds inte.

2. Vidare är det vanligt att vid meta-vetenskapliga diskussioner om funktionalism skilja mellan olika typer av funktionalism beroende på hur olika forskare tagit ställning till a—e. Relevant är här att skilja mellan traditionell funktionalism (Malinowski, Radcliffe-Brown osv.), struktur-funktionalism (Levy) och system-analys (Parsons, Easton osv.). Den kritik som ofta riktas mot funktionalism är inte relevant för alla former av funktionalism, och beroende på vilken typ av funktionalism som undersöks blir argumentationen för och emot olika. En del har redan gjorts för att klargöra olika typer av funktionalism och de specifika problem som sammanhänger med varje typ. Lewin nämner icke denna för diskussionens klarhet avgörande debatt (Merton, Nagel, Hempel, Levy osv.). Själva utgångspunkten för Lewins resonemang kring funktionalism är svagt underbyggd och vetenskapligt föråldrad.

¹⁶ Se Merton, *Social Theory and Social Structure* (1967), kap. I. Levy, *The Structure of Society* (1952). Nagel, *A Formalization of Functionalism i Logic without Metaphysics* (1956). Densamme, *The Structure of Science*, kap. 14.2 och 12. Densamme, *Teleological Explanation and Teleological Systems i Readings in the Philosophy of Science* (1953). Hempel, *The Logic of Functional Analysis i Aspects of Scientific Explanation* (1965). Scheffler, *The Anatomy of Inquiry* (1967), kap. I. Två artiklar om »Functional Analysis» (Levy och Cancian) i *Encyclopedia of the Social Sciences*.

¹⁷ Sid. 21. Enligt Lewin är satser av typen (F') »... uttryck för en funktionalistisk förklaringsmodell...». Nu finns det inte *en* funktionalistisk förklaringsmodell, utan denna term appliceras på en rad skilda förklaringsmodeller. Ingen av dessa kan identifieras blott med satsen (F'). Och var och en ger de upphov till specifika analysproblem. Se de i not 16 anförda arbetena.

Lewin menar sig ha funnit en »... avgörande invändning mot den funktionalistiska vetenskapssynen».¹⁸ Tankegången tycks vara den att satsen (FS) En struktur i ett visst system har funktion med avseende på ett bestämt tillstånd

antingen är en explicit värdesats eller en implicit värdesats. För att kunna klargöra Lewins resonemang skall vissa förkortningar för begrepp i satsen (FS) införas: Låt

1. »S» = »system»
2. »G» = »det tillstånd i S som undersöks»
3. »A, B, C, D, E» = tillståndsvariabler», dvs. de element i S som undersöks.

Satsen (FS) kan då översättas till

(FS') A (B, C, D, E) är kausalt relaterad till ett G i S så att: Om A, så G — givet vissa villkor.

Satsen (FS') är en satsfunktion. Om signifikansområdet för variablerna A, G och S bestäms kan meningsfulla satser konstrueras, dvs. satser som är antingen sanna eller falska. Satser av typen (FS') och således även (FS) är inga värdesatser. Specificeras värdeområdet för variablerna är sådana satser antingen sanna eller falska, inte värdesatser. En tillståndsvariabels »funktion» betyder här dess positiva effekt på bevarandet av ett G. Uppenbart är emellertid att tillståndsvariabler i ett S, vilket som helst, oftast även har andra effekter och att de kan ha olika effekt på olika tillstånd, G, G', G'' osv. på en och samma gång. Kritiken mot den traditionella funktionalismen (TF) innebär just ett påpekande av detta förhållande. Satsen

(TF) Alla tillståndsvariabler i S har funktion

är meningslös så länge inte G specificerats och när G specificerats uppenbart falsk. Men den är ingen värdesats — i så fall vore den inte falsk. Den seriösa kritiken mot (TF) hävdar att (TF) är oklar och falsk. Inom moderna former av funktionalism skiljer man mellan begreppen funktion = effekt, eufunktion = positiv effekt för ett G, dysfunktion = negativ effekt för ett G. Att A har eufunktion för G innebär då att Om A, så G, och att A har dysfunktion för G', innebär då att Om A, så -G'.

Lewin menar nu att »genom att införa begreppet dysfunktion har man i själva verket underminerat den funktionalistiska förklaringsmodellens speciella karaktär och gjort den till en öppet normativ modell».¹⁹ Lewin tycks mena att satser av typen »A har en eufunktion resp. dysfunktion för G, resp. G'» är implicita värdesatser. »Författaren tvingas avgöra vad som är funktion och vad som är dysfunktion och på så sätt explicit redovisa sina

¹⁸ Folket och eliterna, s. 199.

¹⁹ *ibid.*, s. 194.

värderingar» skriver han. Tankegången är här att fastställandet av ett tillstånd G hos ett system är detsamma som att påstå vilka *mål* systemet bör söka uppnå. Att påstå att A har eufunktion för G förutsätter enligt Lewin logiskt att man påstår att G bör föreligga. Som stöd för dessa mycket märkliga resonemang anför Lewin en distinktion mellan de system som studeras i »naturvetenskaplig forskning», och de system som studeras i »samhällsvetenskaplig forskning». Den förra typen av system kallar Lewin »naturliga system» och den senare »analytiska system».²⁰ Som grund för indelningen anför Lewin två egenskaper, vilka inte klart skiljs åt:

a. Förekomsten av naturliga mål. Naturliga systems »... utmärkande egenskap är att de *strävar* efter att bevara en given struktur inom vissa bestämda gränser (homeostas)»,²¹ menar Lewin och fortsätter: »I analytiska system finns inte någon homeostas; för det politiska systemet finns inga 'naturliga' mål.»²² Denna beskrivning av de system som studeras i naturvetenskapen är felaktig. Homeostas-principen inom biologin tolkas numera inte med hjälp av begrepp som strävan, naturliga mål osv. Och inom flera system, t.ex. solsystemet föreligger ingen homeostas.

Vad gäller »politiska, ekonomiska etc.» system »... är det endast vi själva som kan avgöra var systemets 'jämviktpunkt' skall ligga, eller rättare sagt: vilka värden vi önskar att de ingående variablerna skall anta.» Och Lewin fortsätter: »Oss tillkommer inte blott systemets konstruktion utan även dess programmering. I denna målformulering är vi helt suveräna.»²³ Mikroeteorins jämviktpunkter och makroteorins ekvilibrium-punkter är emellertid inga konstruerade mål. Att man kan formulera mål som man vill att system skall uppnå är inte detsamma som att ange under vilka förutsättningar det råder jämvikt mellan efterfrågan och utbud, eller mellan total efterfrågan och nationalinkomst. Man kan studera sådana tillstånd G, G' osv. och samtidigt vilja att de ej föreligger. När det sedan gäller studiet av faktiska politiska system hävdar Lewin att man måste »... ägna stor uppmärksamhet åt värdefrågor för att komma till klarhet om vilket mål man skall uppställa för systemet.»²³ Om man vill göra en analys av det svenska politiska systemet, vilket mål skall man uppställa? »Systemets normativa mål formuleras av medborgarna själva»²⁴ svarar Lewin. Lewin sammanblandar alltså satser, som konstaterar förekomsten av mål hos individer, och värdesatser, i vilka formuleras målsättningar. Att konstatera faktiska målsättningar är inte detsamma som att konstruera »öppet normativa modeller». Och varför

²⁰ *ibid.*, s. 193.

²¹ *ibid.*, s. 193, min kurs.

²² *ibid.*, s. 194.

²³ *ibid.*, s. 209.

²⁴ *ibid.*, s. 210.

skall faktiska målsättningar vara bestämmande för de mål en författare vill rekommendera? Och när »formuleras systemets mål av medborgarna»? Hur sker detta faktiskt? Framställningen bygger på dessa punkter på en rad elementära sammanblandningar av elementära distinktioner.

Enligt Lewin är Deutschs och Eastons modeller »öppet normativa modeller».²⁵ Nu förhåller det sig just tvärtom. Deutsch nämner en rad olika problemställningar som hans modell kan belysa. Ingen av dessa är normativa frågeställningar, utan de gäller kognitiva problem.²⁶ Deutschs modell har relevans för normativa problem, men modellen själv är inte en »öppet normativ modell». Och Easton menar sig syssla med »causal or descriptive political theory»²⁷ och inte vare sig »ethical theory» eller »normative theory».²⁸ Det är möjligt att Deutsch och Easton missuppfattat sina modeller, men det ankommer på Lewin att visa detta, vilket han ej gör. Det tillstånd G hos det politiska systemet som Easton undersöker är »persistence through time»,²⁹ vilket inte är ett mål som Easton uppställt för systemet. Den variant av modern funktionalism som kallas systemteori har inget gemensamt med det Lewin kallar »systemanalys».

b. Konkret existens. »Analytiska system» är »... system som inte existerar 'naturligt' utan är konstruerade av vetenskapsmannen själv ...»³⁰ hävdar Lewin och fortsätter »Det är vi själva som konstruerar 'det politiska systemet'».³¹ Lewin menar att Easton gör samma distinktion mellan analytiska och naturliga system. Easton menar visserligen att ett politiskt system är ett analytiskt system i betydelsen abstrakt system men att det är »... nonetheless empirical in character».³² Och Easton betonar »the empirical reality of analytic units».³³ Det är möjligt att abstrahera på olika sätt säger Easton men man kan »... decide whether the set of activities is an interesting one, in the sense that it is relevant and helps us to understand some theoretical problems ...»³⁴ Lewin kan för sitt påstående »Oss tillkommer inte blott systemets konstruktion utan även dess programmering» inte åberopa sig på Easton. Vidare är inte de system som naturvetenskapen studerar »naturliga» i betydelsen icke-abstrakta, dvs. konkreta. Newtons modell är förvisso mycket abstrakt, och solsystemet är ett analytiskt system liksom biologiska system.

²⁵ *ibid.*, s. 209—210.

²⁶ *The Nerves of Government* (1967), s. XXV—XXX.

²⁷ *A Systems Analysis of Political Life* (1965), s. 6.

²⁸ *ibid.*, s. 13.

²⁹ *ibid.*, s. vii.

³⁰ *Folket och eliterna*, s. 193.

³¹ *ibid.*, s. 194.

³² *A Framework for Political Analysis* (1965), s. 45.

³³ *ibid.*, s. 44.

³⁴ *ibid.*, s. 30.

Hela resonemanget om en distinktion mellan de system som naturvetenskapen studerar och de system som socialvetenskaperna studerar är felaktigt.

Lewin använde Nagels undersökning »Functionalism in Social Science» i »The Structure of Science», då han skulle bestämma innebörden i »funktionalism». Även Nagel diskuterar kritiken av (TF) och den moderna funktionalismens begrepp eufunktion och dysfunktion resp. tillstånd G, G', G'' osv. Medan Lewin menar att införandet av dessa begrepp »underminerat den funktionalistiska förklaringsmodellens speciella karaktär och gjort den till en öppet normativ modell» hävdar Nagel att just den motsatta metodologiska slutsatsen kan dras. »Failure to recognize» dessa begrepp »... is undoubtedly a major source for the not uncommon confusion of questions of fact with questions of desirable social policy, as well as for the frequent accusation that a functional approach in social science is *necessarily* committed to the values embodied in the social *status quo*» skriver Nagel i samma kapitel. Och han konkluderar att »... the accusation that such commitment is inherent to functionalism is baseless». ³⁵ Lewins resonemang kring

(ii) funktionalistisk vetenskapssyn
är dels ofullständigt, dels i grunden felaktigt.

(iii) *relationen mellan empiri och teori*

Lewin skriver: »Föreställningen att man tills vidare skulle kunna göra strikt empiriska observationer för att först i en framtid lägga fram en sammanhängande teori är orealistisk.» Varje undersökning lämnar sitt bidrag till teoribyggandet. ³⁶ Lewin kan här avse det vanliga framhållandet av det kunskapsteoretiska sambandet mellan två typer av syntetiska satser resp. deskriptiva termer, nämligen teoretisk sats — observationssats och teoretisk term — observationsterm. Dessa distinktioner är inte dikotoma utan kontinuerliga och inom modern kunskapsteori framhålls det vanligen, att teori utan data är tom och data utan teori är blind. »Teori» betyder här system av teoretiska satser, dvs. kognitiva satser, satser som är antingen sanna eller falska. ³⁷ En sådan teori kallas »empirisk» om och endast om den uppfyller vissa villkor, t.ex. testbarhet i princip eller falsifierbarhet. Men när Lewin talar om teori avser han delvis något annat, nämligen vad han kallar »normativ» ³⁸ teori. »Normativ teori» kan innebära minst två olika saker.

³⁵ The Structure of Science, s. 532.

³⁶ Folket och eliterna, s. 9—10.

³⁷ Striden mellan realister och instrumentalister kan inte här behandlas; om denna vetenskapsteoretiska fråga se Popper, *Conjectures and Refutations* (1965), kap. 3. Nagel, *The Structure of Science*, kap. 6, samt Hempel 1965, kap. 8 och Scheffler kap. 2.

³⁸ Folket och eliterna, s. 9.

Dels kan det vara fråga om en kognitiv teori om normer, faktiska sådana eller norm-satsers natur, dels kan det vara fråga om ett system av värdesatser, dvs. non-kognitiva satser. Uppenbart är att Lewin med »normativ teori» avser det senare. Men mellan en normativ teori i denna mening och data föreligger inget kunskapsteoretiskt samband. Enligt Lewin vore det »naivt att tro . . . att vi tills vidare skall kunna ägna oss åt 'värdeneutral empirisk forskning', innan vi söker sammanfatta resultaten till en normativ teori». Detta på grund av att »... modellbyggandet har klara normativa implikationer». Och Lewin reser kravet att »... forskarna i denna situation . . . redovisar sina värdepremisser och inte hesiterar inför den normativa analysnivån».³⁹ Det är förvisso så att värderingar påverkar forskningsprocessen på ett flertal olika sätt. Detta är ett kunskapspsykologiskt eller kunskapssociologiskt faktum, men det har ingen som helst relevans för frågan om ett logiskt och kunskapsteoretiskt samband mellan å ena sidan värderingar och å andra sidan data och kognitiv teori. Vilka normativa *implikationer* (obs! en logisk term) kan enligt vanliga logiska härledningsregler härledas ur Newtons modell eller Bohrs modell? Och i kraft av vilka logiska regler implicerar Eastons modell vilka värdesatser? Av vilka kunskapsteoretiska skäl skulle man ej *kunna* formulera en kognitiv teori utan att samtidigt formulera en normativ teori?⁴⁰

Genomgående glider Lewin mellan teori i betydelsen kognitiv teori och teori i betydelsen normativ teori. Lewin menar sig i systemteorin ha funnit exempel på normativ teori.⁴¹ Och som exempel nämns Eastons teori. Den är emellertid inte en normativ teori, utan en kognitiv teori — vilket Easton med skärpa betonar. Lewins framställning av

(iii) relationen mellan empiri och teori
är oklar och i grunden felaktig.

B. Lewins diskussion av (P2)

Kapitlen 3—5 (s. 29—165) behandlar

(P2) »demokratidebattens sakliga innehåll»

Lewin diskuterar i dessa kapitel en rad olika specifika problemställningar, refererar och citerar utförligt en rad forskare samt kritiserar dessa på vissa punkter. Nedan skall endast behandlas Lewins argumentering kring vissa principiella problem vad gäller (P2). Det är här endast fråga om att undersöka strukturen i argumenteringen. Det är möjligt att Lewin i detaljfrågor framför nya och väsentliga invändningar mot tidigare forskning —

³⁹ *ibid.*, s. 160.

⁴⁰ Se här Nagels diskussion av detta problem i »The Value-Oriented Bias of Social Inquiry» i *The Structure of Science*, s. 484—502.

⁴¹ *ibid.*, s. 209—210.

men den frågan skall inte här bli föremål för debatt. Vidare avses här inte ett ställningstagande i (P2). Kritiken nedan mot Lewin får inte fattas som ett försvar för de av Lewin kritiserade författarna. Dessa senare skall över huvudtaget ej behandlas.

Två minimivillkor för att en argumentation kan sägas vara »vetenskapligt stringent» anses vanligen vara:

I. att nyckeltermen/termerna i framställningen introduceras på ett sådant sätt, att det klart framgår vilken deras mening eller referens är. Om en term används för att uttrycka två olika begrepp skall det klart framgå när B_1 resp. B_2 diskuteras.

II. att det explicit framgår vilken eller vilka problemställningar, som behandlas. Övergången från ett problem P till ett annat P' måste klart anges, då argumenteringen pro et contra lösningar på P icke kan vara densamma som argumenteringen pro et contra lösningar på P'. Man kan således inte åberopa satsen som är relevanta för P vid behandlingen av P'.

Nedan skall undersökas om Lewins principiella argumentering kring (P2) uppfyller dessa minimivillkor.

I. »Syftet med denna undersökning är att från empiriska och normativa utgångspunkter analysera nyformuleringen av den demokratiska doktrinen»¹ skriver Lewin i inledningen. Om denna Lewins problemformulering skall vara vetenskapligt meningsfull måste det vara klart vad »den demokratiska doktrinen» betyder. Om det inte i språkbruket finns entydiga kriterier för hur denna term skall appliceras, måste Lewin själv specificera termens innebörd. Lewin gör emellertid inte detta. »Kan ... det politiska systemet ... alls fungera i överensstämmelse med demokratins principer?» frågar Lewin och menar att »kring den frågan har den politiska spekuleringen kretsat i mer än två tusen år».² Lewin använder här termen »demokrati» som om den i två tusen år haft samma innebörd. Observera att Lewin inte gör någon distinktion mellan demokrati och »demokrati» dvs. mellan begrepp och term. Endast om den rad av teoretiker som under dessa två tusen år sysslat med politisk spekulering alla haft samma begrepp demokrati har de resonerat kring »den frågan». Här kan bara framhållas att Naess i sin stora semantiska undersökning av termen »demokrati» i »Democracy, Ideology and Objectivity» — Lewin nämner inte detta arbete — finner att »there is a large amount of evidence in favour of the assumption of conceptual plurality».³ Lewin talar om »icke-liberala varianter av demokrati»

¹ Folket och eliterna, s. 10.

² ibid., s. 6.

³ Democracy, Ideology and Objectivity (1956), s. 55.

och »den liberala varianten av demokratin». Bland de förra nämns »den kommunistiska varianten» och »u-landsvarianten». Att döma av framställningen är det här fråga om varianter av demokrati, ej av användning av »demokrati». Den elementära distinktionen mellan objekt-språklig och meta-språklig användning av termen är ej klart genomförd hos Lewin.⁴

Lewin vill »kritiskt analysera . . . två demokratiska doktriner . . .» inom »den liberala varianten». Lewin presenterar dessa två doktriner genom att » . . . precisera de båda skolornas demokratimodeller». ⁵ Det är fråga om att fastställa vad »demokrati» står för i de två doktrinerna. Med en viss precisering kan Lewins definitioner i hans egen terminologi återges på följande sätt:

(D₁) »x är en demokrati» = »x är en styrelseform som förverkligas i samma utsträckning som folket deltar i den politiska beslutsprocessen». ⁶

(D₂) »x är en demokrati» = »x är en styrelseform varigenom eliter får politisk bestämmanderätt genom konkurrens om folkets röster». ⁷

(D₁) är enligt Lewin »fastställandet av den demokratimodell, som valforskningens kritiker (»normativister»⁸ (N)) för fram . . .»⁹ och (D₂) återger »valforskarnas demokratiuppfattning»¹⁰ (»funktionalister»¹¹ (F)). Det är alltså här fråga om deskriptiva definitioner, dvs. sådana definitioner som anger hur en viss term, »demokrati», används av en viss person eller grupp av personer. Sådana definitioner är antingen sanna eller falska.

Enligt Lewin är (D₁) en »normativ definition»,¹² därför att »i modellen specificeras ett värde, som man önskar maximera». Med »normativ definition» avses vanligen en stipulativ definition.¹³ (D₁) är ingen stipulativ definition, utan (D₁) beskriver ett faktiskt språkbruk. Detta utesluter inte att denna i sin tur går tillbaka till en stipulativ definition, då gjord av »normativisterna» (N). Lewin avser emellertid inte detta utan menar att (D₁) ej endast beskriver språkbruket hos (N); utan även att »demokratins

⁴ Se Naess (1956), s. 59—60.

⁵ Folket och eliterna, s. 17.

⁶ *ibid.*, s. 18.

⁷ *ibid.*, s. 20.

⁸ *ibid.*, s. 18.

⁹ *ibid.*, s. 17.

¹⁰ *ibid.*, s. 20.

¹¹ *ibid.*, s. 21.

¹² *ibid.*, s. 18.

¹³ Se t.ex. Naess 1956, s. 27 f.

klassiska teoretiker ... definierade folkstyrelsen på samma sätt»¹⁴ Och Lewin talar genomgående om »den klassiska demokratiska doktrinen».¹⁵ Men så länge Lewin inte klargör vilka teoretiker som han inräknar i mängden av »klassiska teoretiker» kan inte sådana påståenden avgöras. Satsen »(D₁) beskriver den klassiska demokratiska doktrinen» är meningslös om inte »den klassiska demokratiska doktrinen» definieras. Ty av Naess' framställning att döma tycks det vara svårt att i en deskriptiv definition ange vad som är gemensamt för en rad definitioner av »demokrati».

Lewin tycks emellertid med »normativ definition» här avse att (D₁) beskriver en värdering — »i modellen specificeras ett värde, som man önskar maximera». Detta gör dock inte (D₁) självt till en värdesats. I (D₁) specificeras ett sakläge, vilket är kvantifierbart och vilket enligt (N) måste föreligga för att »demokrati» skall kunna appliceras, men i (D₁) säges inte detta sakläge vara värdefullt. Man kan utan motsägelse hävda, att »demokrati» kan appliceras endast då participationen är hög, och samtidigt säga att man icke önskar hög participation.

Dessa deskriptiva definitioner ((D₁) och (D₂)) ger som resultat att »... det är två olika demokratibegrepp, som döljer sig i doktrinerna».¹⁶ Detta kan emellertid inte konstateras endast vid en jämförelse mellan (D₁) och (D₂). För att så skall vara fallet måste för

(D₁) »x är en demokrati» = »x har egenskaperna/relationerna y, z, v osv.» och för

(D₂) »x är en demokrati» = »x har egenskaperna/relationerna y₁, z₁, v₁ osv.» gälla att

$y \neq y_1$ eller $z \neq z_1$ eller $v \neq v_1$ osv.

Nyckeltermen i definitionen i (D₁) »folket deltar i den politiska beslutsprocessen» ingår emellertid i en av nyckeltermerna i definitionen i (D₂), »genom konkurrens om folkets röster». Först sedan i både (D₁) och (D₂) exakta kriterier angetts för hur hög och av vilken karaktär participationen måste vara för att termen »demokrati» skall kunna appliceras kan man avgöra om här föreligger två olika demokratibegrepp. Lewin redovisar aldrig sådana kriterier.

Om så vore fallet att i (D₁) och i (D₂) specificeras helt skilda begrepp B₁ resp. B₂ — så att B₁ icke är en del av B₂ — kan man inte som Lewin gör tala om »nyformuleringen av den demokratiska (klassiska demokratiska)¹⁷ doktrinen», då »demokratisk doktrin» står för olika saker.

¹⁴ Folket och eliterna, s. 18.

¹⁵ *ibid.*, s. 7, 86, 106, 117, 150.

¹⁶ *ibid.*, s. 17.

¹⁷ Min inskjutning.

II. Lewins avsikt är att analysera »motsättningen»¹⁸ mellan (N) och (F). Nu kan motsättningen mellan (N) och (F) vad gäller olika problem vara reell eller skenbar.¹⁹ Det är därför väsentligt att Lewin vid redogörelsen för diskussionen mellan (N) och (F) undersöker om (N) och (F) argumenterar kring ett och samma problem samt om hans egen kritik av (N:s) resp. (F:s) resonemang gäller just samma problem. Argumenteringen pro et contra hos (N), (F) och Lewin måste gälla samma problemställning/problemställningar för att här skall föreliggande reella motsättningar, vilka skulle kunna avgöras.

I sin redogörelse för diskussionen mellan (N) och (F) samt i sin kritik av argumenteringen pro et contra skiljer emellertid inte Lewin mellan olika problemställningar. Antag här att signifikansområdet för »x» är politiska system; vidare att »x₁» står för ett politiskt system vilket som helst som faller under B₁, dvs. är demokratiskt i den i (D₁) angivna betydelsen, och att »x₂» står för ett politiskt system vilket som helst som faller under B₂, dvs. är demokratiskt i den i (D₂) angivna betydelsen; och att B₁ ≠ B₂ resp. x₁ ≠ x₂; de viktigaste av Lewins problemställningar skulle då kunna specificeras på följande sätt:

- (P¹) Finns det några — och om så är fallet vilka — faktiska politiska system, som faller under B₁ eller under B₂? Förutsatt att B₁ och B₂ specificerats är svaret på (P¹) en syntetisk sats.
- (P²) Använder en bestämd författare F termen »demokrati» i betydelsen B₁ eller i betydelsen B₂? Svaret på (P²) är en syntetisk sats.
- (P³) Det föreligger ett existerande politiskt system x₂; vilka är de nödvändiga och/eller tillräckliga villkoren för att x₂ föreligger? Förutsatt att dessa villkor icke ingår i B₂ är svaret på (P³) en syntetisk sats, i annat fall en analytisk sats.
- (P⁴) Vilka medel förverkligar x₁ resp. x₂? Vilka av dessa är effektivast? Förutsatt att medlen icke ingår i B₁ resp. B₂ är svaret på (P⁴) en syntetisk sats, i annat fall en analytisk sats.
- (P⁵) Vilka medel bör användas för att förverkliga x₁? Svaret på (P⁵) är en värdesats.
- (P⁶) Bör termen »demokrati» användas i betydelsen B₁ eller i betydelsen B₂? Svaret på (P⁶) är en stipulativ definition och är lämplig eller olämplig relativt vissa syften.
- (P⁷) Vilket av x₁ och x₂ bör man sträva efter att förverkliga? Svaret på (P⁷) är en värdesats.

¹⁸ Folket och eliterna, s. 12.

¹⁹ Om denna distinktion se Naess, Empirisk semantik, s. 67 f.

I kapitlen 4, »Funktion:Apati», och 5, »Funktion:Elit», i vilka huvudresultaten redovisas beträffande (P²), sammanblandas dessa olika problemställningar. Satsar som är relevanta för en problemställning förekommer i sammanhang där en annan problemställning diskuteras och där de saknar relevans. Som falsifiering av en hypotes används satsar som icke har relevans för det problem hypotesen avser att lösa. Nedan skall detta visas med ett par exempel.

I kapitel 4 diskuterar Lewin vissa forskares uppfattning om apati. Utgångspunkten är ett citat av Berelson: »If the democratic system depended solely on the qualifications of the individual voter, then it seems remarkable that democracies have *survived* through the centuries». ²⁰ I denna mening behandlar Berelson uppenbart (P³) och som ett villkor för x_2 (n- eller t-villkor) anger enligt Lewin Berelson förekomsten av apati. Då det sägs att apati har denna effekt på existerande x_2 tycks en tanke hos (F) enligt Lewin vara att »apati bidrar till flexibiliteten i det politiska systemet». ²¹ Lewin menar att »denna variation av temat om apatis bidrag till demokratin ter sig föga övertygande». ²² Varför? Lewin svarar med frågan: »Medför detta en flexibilitet av det slag, som de klassiska teoretikerna tänkte sig?» Det är då här fråga om en glidning till problem (P²). Och Lewin hävdar att »den rörlighet som uppstår till följd av de okunniga och ointresserade väljarnas mer eller mindre slumpvisa röstning är inte något demokratiskt värde». ²³ Lewin behandlar nu (P⁷).

En annan tanke hos (F) enligt Lewin är att apati resulterar i »... en mera fri och obunden prövning av nya idéer...». ²⁴ Det är här fråga om (P³). Lewin invänder: »Man kan lika gärna hävda att en permanent ökning av valmanskårens aktivitet och kompetens skulle medföra en bättre grund för människornas prövning av de politiska sakfrågorna». ²⁵ Lewin glider då till (P⁴).

Vidare tycks enligt Lewin de som åberopar apati som svar på (P³) tänka sig apatin som »filter» ²⁶ mot odemokratiska väljare. Lewin anför här ett citat av Prothro och Grigg om »... hur systemet (det amerikanska) trots allt kunde fungera så väl...». ²⁷ av vilket citat framgår att det gäller (P³). Lewin invänder att »lågt valdeltagande är inte något demokratiskt värde», ²⁸ dvs. Lewin behandlar (P⁷), inte (P³). Vidare säger Lewin att

²⁰ *ibid.*, s. 83, min kurs.

²¹ *ibid.*, s. 85.

²² *ibid.*, s. 86.

²³ *ibid.*, s. 86.

²⁴ *ibid.*, s. 90.

²⁵ *ibid.*, s. 90.

²⁶ *ibid.*, s. 92 f.

²⁷ *ibid.*, s. 94—95, min inskjutning.

²⁸ *ibid.*, s. 96.

»felet med teorin om apatin som 'filter' är ... att 'filtret' inte visat sig vara ett tillräckligt effektivt skydd för demokratin»,²⁹ dvs. det är nu fråga om (P⁴).

I kapitel 5, »Funktion:Elit», diskuterar Lewin först (P²). (F:s) demokratibegrepp specificeras ytterligare genom att i (D₂) ingår vissa restriktioner på eliterna. I x₂ ingår endast eliter som är kompetitiva, representativa och har civility. Därefter redogör Lewin för (N:s) resp. (F:s) åsikter dels i fråga om (P⁶) dels om det existerar system av typen x₂, dvs. (P¹). Någon glidning mellan olika problemställningar vad gäller diskussionen om kompetition och representativitet föreligger inte här. Lewin finner att motsättningen mellan (N) och (F) i fråga om (P¹) är svår att avgöra. När det gäller problemet om representativitet säges en av de stora svårigheterna att avgöra motsättningen ligga i bristen i själva materialet, »i apatin hos väljarna». ³⁰ Lewins genomgång i kapitel 3, »Deskription», av olika valundersökningar resulterade emellertid i påståendet att »... väljarnas participation ...» är »... inte särskilt 'låg'»³¹ och att (F) »... tenderar att överdriva dess (apatins) utbredning ...»³²

I avsnittet om civility återkommer glidningen mellan olika problemställningar. Inledningsvis diskuteras dels (P²) dels (P¹) och (P³) utan att det klart framgår när det är fråga om vilken av dem. Mot (F:s) lösning på (P³) redovisas invändningar som gäller (P⁶) och (P⁴). Medan Lewin tidigare definitionsmässigt bestämt, att egenskapen civility ingår hos eliterna i x₂ säges nu att (F) menar att »elitgrupperna utgör systembärarna i en demokrati». ³³ Som svar på (P³) eller (P⁴) är dock detta en analytisk sats. Det går då inte att invända att »hur kan man vara säker på att eliten tjänar det allmänna intresset framför sitt eget». ³⁴ Inte heller kan satsen avvisas genom hänvisning till att den »... innebar en alltför snäv begränsning av demokratin ...»³⁵ Lewins »slutsats» blir här liksom i kapitel 4, att »'en jämn tillväxt av P-värdena' för det stora flertalet medborgare var den bästa metoden att värna om demokratin». ³⁶ Som svar på (P⁴) är dock satsen trivialt sann. För x₁ gäller ju definitionsmässigt att x₁ »... förverkligas i samma utsträckning som folket deltar i den politiska beslutsprocessen».

Lewins diskussion av

(P₂) »demokratidebattens sakliga innehåll»
uppfyller ej de ovan angivna minimivillkoren.

²⁹ *ibid.*, s. 98.

³⁰ *ibid.*, s. 142.

³¹ *ibid.*, s. 81.

³² *ibid.*, s. 82, min inskjutning.

³³ *ibid.*, s. 149.

³⁴ *ibid.*, s. 151.

³⁵ *ibid.*, s. 150.

³⁶ *ibid.*, s. 162.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Sakkunnigutlåtanden rörande tillsättningen av den Skytteanska professuren i vältalighet och statskunskap vid universitetet i Uppsala

Till Skytteanska Stiftelsens Patronus

Utsedd till sakkunnig för tillsättande av den Skytteanska professuren i vältalighet och statskunskap vid Uppsala universitet får jag vördsamt avge följande utlåtande.

Biträdande professor *Nils Elvander* är född 1928 och äldst av de sökande. Han avlade filosofie licentiatexamen 1955 samt disputerade och antogs som docent i statskunskap vid Uppsala universitet 1961. Samma år erhöll han förordnande på en docenttjänst och 1967 utnämndes han till preceptor, från 1969 biträdande professor i statskunskap vid Uppsala universitet.

I samband med att Elvander 1966 sökte Lars Hiertas professur i statskunskap vid Stockholms universitet yttrade jag mig om hans tidigare produktion. Jag anser mig nu kunna sammanfatta vad jag då anförde och ber att i övrigt få hänvisa till mitt tidigare utlåtande (*Statsvetenskaplig Tidskrift* 1966, s. 523 f.).

Efter ett par uppsatser som vittnade om fallenhet för idéhistoriska studier fördjupade sig Elvander i svensk konservatism. Han studerade Harald Hjärne och Rudolf Kjellén, och han skrev sin stora avhandling »Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865—1922». Det var Elvanders ambition att här teckna en hel epok i konservativt tänkande. Avhandlingen var inte utan vank. Det måste t.ex. ha funnits ett visst samspel hos Hjärne mellan hans historiska verksamhet och hans politiska tankar. Denna intressanta aspekt har Elvander i stort sett gått förbi. Även som skildring av en konservativ idédebatt har framställningen vissa luckor. En så framträdande talesman för konservatismen som Pontus Fahlbeck är inte mer än nämnd. Men avhandlingens förtjänster är långt väsentligare än dess brister. För första gången har vi fått en fyllig och nyanserad framställning av Hjärnes och Kjelléns tankar om staten och det politiska livet. För första gången har vi fått de skilda konservativa ståndpunkterna i unionsfrågan utförligt klarlagda. Vi har fått en ny och intressant belysning av vad man kan kalla »borggårdstalets idévärld». Elvanders prosa kan ibland flyta tugg, och citat och referat kan någon gång få breda ut sig på ett sätt, som ger ringa plats för analys och reflektion. Men som helhet är framställningen genomarbetad med stor omsorg. Avhandlingen representerar en betydande forskningsinsats. Den åsattes betyget *Med beröm godkänd*.

När Elvander återkom var det med ett arbete, som ur vissa synpunkter framstod som en föga lycklig kompromiss. Han hade förberett ett stort vetenskapligt projekt om intresseorganisationernas politiska inflytande i Sverige. Genom serier av »case

studies» och intervjuer ville han ge en bild av hur organisationerna påverkar den politiska beslutsprocessen. Det var ett berömvärdt initiativ. Det gällde ett av de väsentliga problemen i vårt politiska liv. Men Elvander ändrade sin plan, han beslöt att snabbt ge ut en lärobok. I den skulle ingå dels en översikt av organisationernas uppbyggnad och verksamhet, dels en förkortad redovisning av de vetenskapliga resultat han nått. De senare skulle betraktas som endast preliminära »i avvaktan på fördjupad forskning». Så tillkom »Intresseorganisationerna i dagens Sverige» (325 sidor). Om bokens förra del är att säga, att den har flera av den goda handbokens förtjänster. Både elementära ting och omstridda frågor redovisas klart och överskådligt. När det har gällt att i bokens senare del kasta ljus över det politiska inflytandet har Elvander begagnat sig av intervjumetoden. Det är en metod som kräver den yttersta försiktighet. Elvander har inte alltid besinnat detta. Han har ställt frågor som ibland varit svåra eller omöjliga att besvara. Följden har blivit att nästan allt i somliga avsnitt — det insamlade materialet, det av författaren förda resonemanget, det slutliga resultatet — präglas av osäkerhet. Även mot den begreppsapparat som Elvander har konstruerat kan man rikta allvarliga invändningar. Naturligtvis finns det också värdefulla partier av stort intresse i Elvanders arbete. Men de förväntningar han väckte under sina omfattande förberedelser har endast delvis infriats i den framlagda boken.

I sitt tredje större arbete har Elvander tagit itu med ett ämne, som verkligen är centralt men ändå egendomligt försummat. Manuskriptet bär titeln »Skattepolitiken 1944—1970. En studie i partiets och organisationers funktioner» (420 sidor; ej helt fullbordat). Underrubriken kan tyda på att det skulle röra sig om den fördjupade organisationsforskning, som Elvander ställt i utsikt. I viss mån är det så, men hans huvudintresse är nu ett annat än tidigare. Han har nästan helt avstått från att söka komma till klarhet om organisationernas inflytande på skattepolitiken. Han har i stället velat empiriskt pröva riktigheten i en föreställning, som är ganska allmän och som teoretiskt kan härledas ur ett arbete av Gabriel A. Almond. Den föreställningen är att i en väl fungerande demokrati är det intresseorganisationerna, som främst fullgör funktionen att uttrycka olika gruppers intressen, under det att partierna sammanjämkar organisationernas krav till politiska handlingsalternativ. Syftet med Elvanders studie är alltså främst teoretiskt: vilka funktioner fyller partier och organisationer tillsammans i det politiska systemet? Men naturligtvis är — alldeles oberoende härav — skattepolitiken i och för sig ett tema av stort statsvetenskapligt intresse.

Elvander har gått tillväga så att han med ledning av några allmänna frågeställningar har samlat in och analyserat data om partiernas och organisationernas agerande i skattepolitiken. De iakttagelser han gjort har han sedan lagt till grund för mera generella slutsatser. Han har alltså låtit teorien växa fram ur den empiriska undersökningen. Detta har lett till att det rent deskriptiva har fått ett mycket stort utrymme. I många och långa avsnitt rör det sig om rena referat av organisationernas remissyttranden och av propositioner och partimotioner. Ibland skulle man önska att framställningen hade stramats åt. Men någon alldeles enkel sak kan ju detta refererande inte ha varit. Det är en tung och svårhanterlig materia att handskas med. Det måste ha kostat Elvander betydande arbete att ur det stora och delvis skattetekniskt komplicerade materialet sovra fram de väsentliga ståndpunk-

terna och argumenten. Alla som är intresserade av svensk skattepolitik under det senaste kvartssekle har här fått en samlad redogörelse. Detta är mycket värdefullt.

Det är alltså vissa frågeställningar som väglett Elvander. Och den viktigaste av dem har varit, om den föreställning är riktig som säger, att det finns vissa skillnader mellan partier och organisationer, när de uttrycker sina opinioner. Tar de senare främst hänsyn till sin grupp och de förra mera till det allmänna? Elvander tänker sig att man kan se gruppintresse och samhällsintresse som ytterpunkter på ett kontinuum. Det bör, anser han, vara möjligt att i huvudsak fastställa, var en organisations eller ett partis ståndpunkt och argumentation befinner sig på den skalan.

Det har intresserat mig att närmare följa en av huvudlinjerna i Elvanders framställning. Hur har en organisation som LO yttrat sig ur den synpunkt som Elvander anlägger och hur har han kommenterat detta?

Låt oss börja med frågan om LO och striden kring 1947 års skattereform. I sitt remissyttrande framhöll LO — jag citerar dess text — att en skatteskala måste betingas både av »rättvisesynpunkter, alltså politiska värderingar» och av hänsyn till beskattningens verkningar »på det totala produktionsresultatet och nationalförmögenheten». LO framhöll vidare »att ur rättvisesynpunkt även en mycket långtgående progressivitet i beskattningen är befogad». LO önskade »största möjliga inkomstutjämning». Här finns alltså ett både-och: rättvisesynpunkten och hänsynen till det totala produktionsresultatet, gruppintresset och samhällsintresset. Men det förefaller alldeles uppenbart att det är på gruppintresset tonvikten ligger. Hur kommenterar nu Elvander LO:s ståndpunkt? Först skriver han att LO redovisade den principiella jämlikhetsmotiveringen »med en skärpa, som saknar motsvarighet i den socialdemokratiska debatten». Men i en återblick hävdar han, dels att LO »artikulerar de lägre inkomsttagarnas intressen», dels att KF är det bästa exemplet på att en organisation med stort medlemsantal tenderar att utgå från samhällsintressen och bortse från gruppintressen. Elvander fortsätter: »Även LO:s remissyttrande kan i viss mån anföras som belägg för denna tendens: det utgår från en ideologisk totalsyn, och ståndpunkternas faktiska anknytning till de lägre inkomsttagarnas intressen är inte explicit framhävd.» Denna mening är nästan alldeles obegriplig. Visserligen fanns det en hänvisning även till samhällsintresset i LO:s yttrande. Men det var ju utifrån en ideologisk totalsyn — jämlikhetstanken — som LO med sådan emfas drev kravet på en skattepolitik till förmån för de lägre inkomsttagarna. I ett senare kapitel får Elvander anledning att se tillbaka. Han skriver om ett remissyttrande av LO 1965 att organisationen inte sedan 1947 »så klart satt de lägre inkomsttagarnas gruppintresse i centrum». Hur skall man förstå dessa motsägande uttalanden av Elvander?

Att placera LO:s yttrande 1947 på skalan gruppintresse — samhällsintresse borde inte ha berett några svårigheter. Mera bekymmersamt kan det vara, när det gäller skattereformen 1952. Då möter man i LO:s yttrande en blandning av renodlade gruppintressen och argumentation utifrån samhällsintresset. Men LO gav eftertryck åt de förra, LO var den enda av organisationerna som framhöll, att inflationen skärpt skattetrycket mest för de lägre inkomsttagarna, och som yrkade på en förbättring för denna grupp. Men Elvander skriver: »KF:s samhällsekonomiska argumentation har en motsvarighet hos LO och TCO, och även hos dessa organisationer

är den fristående från gruppintressen. Här tycks återigen (!) ett positivt samband kunna konstateras mellan stor medlemsnumerär och benägenhet att anlägga en samhällelig totalsyn.» Det viktigaste i LO:s samhällsekonomiska resonemang tycks ha varit, att målsättningen för den ekonomiska politiken under de närmaste fem åren krävde en ökning av de samhällliga investeringarna. Skulle inte detta krav på längre sikt kunna relateras till de lägre inkomsttagarna — bl.a. i form av samhällsresurser för en fortsatt välfärdspolitik?

Intressant i detta sammanhang är frågan om indirekta skatter, aktualiserad omkring 1950. På ett tidigt stadium hade LO deklarerat, att vad staten fick in genom indirekta skatter mycket väl kunde användas på ett sätt, som gynnade de små inkomsttagarna. Sedan svängde LO och ville ha en ny utredning av skattepolitiken i dess helhet. I sitt yttrande gav LO plats för vissa samhällsekonomiska resonemang. Men en central synpunkt hade nu blivit, att en generell indirekt skatt skulle övervältras på konsumenterna och medföra besvärliga kompensationsproblem, inte minst i samband med löneförhandlingar. Fackföreningsrörelsen, skrev LO, kan inte »avstå från rätten att förhandla om kompensation för sina medlemmar i samband med förändringar av en mera generell indirekt beskattning». Tydligare kan ett gruppintresse inte formuleras. Trots detta skriver Elvander: »Bakom de samhällsekonomiska motiveringarna för LO:s ståndpunkt kan man ana ett intressepolitiskt motiv; som löntagarorganisation önskar LO slippa en skattepolitik som kan försvåra löneförhandlingarna.» Varför anser sig Elvander endast kunna »ana» LO:s motiv? Motivet ligger ju i öppen dag. Man får ett intryck av att Elvander söker reducera betydelsen av gruppintressets roll i LO:s yttrande. När han till sist sammanfattar detta kapitel skriver han, att LO:s ståndpunkt och argumentation visserligen har en klar »anknytning» till de lägre inkomsttagarnas intressen. Men, hävdar han, yttrandet domineras av en nära nog vetenskaplig diskussion om samhälls- och företagsekonomiska aspekter på beskattningen. Och Elvander summerar att vid en jämförelse mellan organisationerna inbördes är det »de stora massorganisationerna som kommer närmast en formulering av samhällsintresse. Särskilt tydligt är detta hos LO och KF». När det slutligen gäller skatteförslaget 1965 anlade LO på nytt vissa samhällsekonomiska synpunkter. Men framför allt framhöll LO att den »fäster stort avseende» vid fördelningsproblematiken. Det fanns fortfarande inkomstklyftor som skapade sociala problem. LO godtog en betydande ökning av den indirekta skatten, men denna ökning måste »motsvaras av en även för lägre inkomsttagare väsentligt minskad direkt skatt. Det är inte anledning att väsentligt inskränka beskattningens omfördelningseffekt». Denna betydelsefulla tanke återkom på flera ställen i LO:s yttrande.

När Elvander till sist samlar sina iakttagelser och skall avge några allmänna omdömen blir resultatet bland annat detta: främst KF men även LO uppvisar »en artikuleringsprofil, som ligger mer eller mindre nära ytterpunkten 'samhällsintresse'». Elvander medger visserligen att LO:s »ståndpunkter» ofta kan relateras till medlemmarnas intressen. Men — och detta tycks vara huvudsaken för Elvander — »argumentationen är sällan direkt gruppinriktad, och referenser till de egna medlemsgrupperna saknas i regel».

Inte sällan under läsningen av Elvanders framställning men framför allt här inställer sig tre reflektioner. Den första har också Elvander gjort. I sin inledning

påpekar han, att partier och organisationer ibland söker kläda gruppintressen i samhällsintressets täckmantel. Men då gäller det att i analysen tränga fram till gruppintressena och »försöka relatera ståndpunkter och argument till dem». Detta är en utmärkt ambition. Men har Elvander eggats av denna ambition varje gång han analyserat LO:s yttranden? Det förefaller inte så, det finns ju exempel på att han snarast underskattar tydligheten i LO:s uttryck för gruppintresse. För det andra frågar man sig, om inte Elvander från början och sedan konsekvent borde ha gjort en klar åtskillnad mellan ståndpunkt och argumentation. Det kan inte vara något ovanligt, att en organisation företräder en ståndpunkt, som ligger nära ett gruppintresse, men av taktiska skäl framför även sådana argument, som ligger nära samhällsintresset. Är det då alldeles självklart, att man skall fästa det största avseende vid argumentationen och särskilt vid de argument, som tycks präglade av samhällsintresse? För det tredje får väl LO anses uttrycka ett gruppintresse även i de många fall, då organisationen helt allmänt söker bevaka de lägre inkomsttagarnas intressen utan att explicit referera till fackföreningarna.

Syftet med Elvanders undersökning har främst varit ett teoretiskt: att empiriskt pröva, om den föreställning är riktig som säger, att intresseorganisationerna fullgör funktionen att uttrycka olika gruppers intressen och partierna funktionen att sammanjämka dessa intressen utifrån en politisk helhetssyn. Helt allmänt anser sig Elvander ha funnit, att detta är en ohållbar föreställning. »Verkligheten är mycket mera komplicerad.» Vissa organisationer, skriver Elvander, går så långt i sin sammanjämkning av särintressen, att de tenderar att i högre grad än något parti uttrycka »samhällsintresse». Det är troligt att detta gäller KF. Elvander hävdar att det i stort sett även gäller LO. Enligt min mening har han inte övertygande visat, att det förhåller sig så. Han har inte arbetat med begrepp av sådan precision och hans analyser har inte varit så inträngande och genomförda, att den gängse föreställningen kan anses vederlagd. Han har gått längre än det redovisade materialet tillåtit.

När Elvander arbetat med organisationernas yttranden och partiernas framställningar har han använt en traditionell kvalitativ analysmetod. Men på några punkter har han kompletterat denna metod på ett intressant sätt genom att underkasta debatten i pressen en kvantitativ analys. På det sättet har han kunnat ge en föreställning om partipropagandans inriktning på olika skattefrågor vid olika tidpunkter, om frekvensen av olika typer av argument, liksom omfattningen av de referenser partierna gjort till intresseorganisationer och samhällsgrupper. Den bild man fått av ett partis »artikulationsprofil» i riksdagen kan sålunda jämföras med partiets propagandaaktivitet i pressen. Med klok försiktighet resonerar Elvander om hur man bör bedöma partipressens referenser till organisationer och grupper. Den kvantitativa metoden tycks här ge så osäkra resultat, att man rent av skulle vilja ifrågasätta dess användbarhet. Även när det gäller mätningen av den frekvens, med vilken olika argument uppträder, bör man nog — ännu starkare än Elvander gjort — varna för slutsatser utifrån de stundom mycket små absoluta talen.

Det är mig till sist angeläget att framhålla, att min huvudinvändning — gällande Elvanders framställning av LO:s »funktion» i det politiska systemet — endast träffar begränsade delar av hans arbete. Det har inte varit mig möjligt att underkasta hela manuskriptet en granskning liknande den om LO. I stort sett har jag

det intrycket, att Elvander gjort sina referat och kommentarer med omsorg. När det empiriska studiet och dess resultat till sist systematiseras till ett »bidrag till den statsvetenskapliga teoribildningen», kan framställningen — som ovan visats — på en viktig punkt te sig föga väl underbyggd, på några andra punkter föga märklig. Men skriftens stora, centrala partier om skattedebatt och skattepolitik innebär en betydande och värdefull arbetsprestation.

Det var en fin insats Elvander gjorde, när han skrev sin avhandling. Vad han den gången åstadkom var en utmärkt studie på ett viktigt avsnitt av svensk idéhistoria. Hans första försök till nyorientering slog inte så väl ut. Han gav sig inte tid att fullborda det stora forskningsprojektet om intresseorganisationerna, det stannade vid en ansats. Boken saknade varken ambitiösa problemställningar eller intressanta resonemang. Men metodiskt lämnade vissa centrala partier mycket övrigt att önska. Elvanders nya stora skrift om skattepolitiken är en gedignare prestation. Även här finns det inslag som är mindre väl genomtänkta. Begrepp och analyser har inte alltid den önskvärda precisionen. Men, som helhet är det ett arbete, vars ämnesval förtjänar en särskild eloge och vars genomförande inger respekt. Om modern svensk politik finns det få vetenskapliga arbeten som är nyttigare än detta.

Jag finner att Nils Elvander styrkt sin kompetens till det sökta ämbetet.

Docent *Björn Molin* är född 1932. Han avlade filosofie licentiatexamen 1963 samt disputerade och antogs som docent i statskunskap vid Göteborgs universitet 1965. Samma år erhöll han förordnande på en docenttjänst och 1970 utnämndes han till ordinarie universitetslektor i statskunskap vid Göteborgs universitet.

Med sin doktorsavhandling — »Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik» — ville Molin kasta ljus över en märklig politisk beslutsprocess. Men han ämnade inte nöja sig med en skildring av konventionellt snitt, han önskade ge ett bidrag till den politiska teorien. Vad han sökte uppnå var ett analyschema, med vars hjälp man skall kunna ge en generell förklaring av partiernas handlande i en politisk beslutsprocess.

Som ett första led i sin framställning ger Molin en kronologisk redovisning av de förslag och ståndpunkter man möter i tjänstepensionsfrågan. Denna redogörelse är helt naturligt rent deskriptiv. Efter ett kort avsnitt med några väsentliga bakgrundsdata presenterar Molin sedan de ståndpunkter, som intresseorganisationerna intog vid olika tidpunkter. Även detta kapitel är i huvudsak deskriptivt med vissa inslag av kvantitativ analys. Men kapitlet är viktigt — »i knappast någon annan stor partiskiljande fråga torde organisationerna ha agerat så öppet och så intensivt». Och detta har påverkat partierna, när de valde sina ståndpunkter. Därmed är Molin framme vid det centrala i sitt arbete — partiernas handlande. Han utgår från att det är tre faktorer, som tillsammans i huvudsak skall kunna förklara ett partis val av ståndpunkt vid en viss tidpunkt: intressefaktorn dvs. ett partis hänsyn till sin »kärngrupp» intresse, opinionsfaktorn dvs. ett partis hänsyn till väljaropinionen, samt den parlamentariska faktorn dvs. ett partis hänsyn till att en koalition kan bildas eller splittras. Helt naturligt har detta förklaringsmönster väckt stort intresse men också en kritisk diskussion. Man har hävdats att det kan finnas skäl att räkna även med andra förklarande faktorer. Man har ifrågasatt Molins definition av

intressefaktorn såsom alltför diffus för praktiskt bruk, och man har särskilt gjort gällande, att hans sätt att bestämma partiernas »kärngrupper» är alltför godtyckligt. Det får också anses ovisst, hur användbar Molins förklaringsform är, när det gäller andra politiserade frågor med mindre stark ekonomisk intresseanknytning.

Men även om det finns goda skäl för invändningar som dessa var det en intressant debut Molin gjorde. Det var första gången ett förklaringsmönster av denna typ har konstruerats och tagits i bruk i svensk statskunskap. Inspiration har Molin hämtat från ett arbete av Downs, men självständigheten i hans insats är obestridlig. Ur metodisk synpunkt är Molins avhandling en av de viktigaste från senare år.

Efter sin disputation kom Molin att intressera sig för förvaltningsforskning. Hans ambition var redan från början att förena teori och empiri. I en artikel 1967, »Analys av administrativa beslut» (Statsvetenskaplig Tidskrift 1967, s. 37—52), presenterade han vissa grundläggande begrepp och frågeställningar, som han ansåg viktiga vid ett studium av den administrativa processen. Uppsatsen är ytterst komprimerad, men den vittnar om Molins förtrogenhet med den internationella litteraturen på detta område. Han dokumenterade detta på nytt, när han i augusti 1968 föreläste i Helsingfors vid den andra nordiska statsvetenskapskonferensen.

Molins primära mål var emellertid att få till stånd en modern lärobok i förvaltning. Tillsammans med Lennart Månsson och Lars Strömberg förberedde han en enkät till statliga ämbetsverk och kommunala förvaltningar. Med denna s.k. »verksenkät» gick man ut på hösten 1968. Redan följande år var boken färdig — »Offentlig förvaltning. Stats- och kommunalförvaltningens struktur och funktioner» (380 sidor).

Molin har nu lagt fram detta arbete som specimenskrift. Av två skäl erbjuder det vissa svårigheter att i detta sammanhang bedöma dess vetenskapliga meritvärde. Molins andel går inte att skilja från hans medarbetares. På förfrågan har författarna förklarat, att samarbetet har varit så omfattande och ingående, att det inte är möjligt att urskilja individuella insatser. Naturligtvis är också draget av elementär lärobok starkt framträdande i de flesta avsnitt. Men det är ävenledes tydligt, att författarna arbetat med en större teoretisk medvetenhet än Gunnar Heckscher gjorde, när han skrev sin äldre motsvarighet. Och den främste inspiratören i detta avseende bör rimligen ha varit Molin. I bokens inledning ger man ett antal begreppsbestämningar och en föreställningsram, som är helt präglade av den moderna teoridebatten. Vad man från början varit inriktad på har varit förhållandet mellan de politiska organen och förvaltningen. Politikerna beslutar om mål, som genom styrning överföres till förvaltningen. Både målen och styrningen kan variera i omfattning och precision. Därför är också möjligheten för förvaltningsorganen att fylla ut de politiska målen eller att formulera nya mål varierande. Detta är de väsentliga synpunkter, som sägs ha väglett författarna och som i några korta avsnitt har höjt deras framställning över den elementära lärobokens nivå.

En del av det material, som samlades in genom verksenkäten, har bearbetats och fått sin plats i kapitlet om förvaltningsprocessen. Där finns också en teoretiskt hållen diskussion, som knyter an till Molins studier i beslutsteori. Tyvärr har denna diskussion blivit ytterst knapphändig — liksom redogörelsen för den fråga, som enligt den allmänna föreställningsramen skulle ha »en central plats i denna framställning», nämligen frågan om styrningen. Jag kan inte se att styrningen inom

statsförvaltningen har fått en sådan plats. Ämnet tas upp i några sammanhang men på ett alltför handboksartat, problemfritt sätt, utan något riktigt försök till diskussion. Däremot har frågan om personalen ägnats ett förvånande stort kapitel, med väl många detaljer om t.ex. anställningsförmåner.

Ursprungligen hade författarna två ambitioner. Den ena var att bedriva forskning om den offentliga förvaltningens funktionssätt, den andra var att författa en lärobok i förvaltning. Den senare uppgiften har de alltså löst — på ett sätt som i och för sig är förtjänstfullt men som givit den vetenskapliga ambitionen ett mycket begränsat utrymme. Jag kan inte finna annat än att denna lärobok som vetenskapligt specimen för en av dess tre författare saknar tyngd. Uppgiften att ge en vetenskaplig framställning av förvaltningens funktionssätt återstår att lösa.

Det ingick i författarnas vetenskapliga planläggning att genom en andra enkät få in uppgifter om tjänstemannakåren. Nu har Molin i en »delstudie» (38 sidor jämte tabeller) redovisat vissa resultat — en redovisning som också sägs vara en produkt av ett gemensamt forskningsarbete, även om Molin har skrivit huvudparten av texten. I denna studie kommer man också in på frågan om den politiska styrningen. Vilken är tjänstemännens egen inställning till att fungera som redskap för de styrande politikerna? I vad mån har tjänstemännens utbildning och partipreferenser spelat en roll för deras attityder? Detta är naturligtvis ytterst intressanta och politiskt viktiga frågor. Författarna visar att en majoritet av tjänstemännen är negativt inställda till politisk styrning och att de ovan nämnda faktorerna inte oväntat samvarierar med attityden. En formulering i texten antyder att vad som nu föreligger endast är ett första stadium i en större undersökning. Den motses med stort intresse.

Man har rätt att vänta sig intressanta ting av Molin. Han har utmärkta uppslag, han är utpräglad självständig, han besitter teoretisk och analytisk skärpa. Avhandlingen visade vad han verkligen förmår. Men läroboken kan jag inte tillmätta någon egentlig vikt i detta sammanhang. Och vad han i övrigt utträttat som förvaltningsforskare har ännu en mycket fragmentarisk karaktär. Man vill gärna tro att hans vetenskapliga håg är stark nog för en samlad insats på detta område.

Jag kan inte finna att Björn Molin tillfullo styrkt sin kompetens till det sökta ämbetet.

Docent *Leif Lewin* är född 1941 och yngst av de sökande. Han avlade filosofie licentiatexamen 1965 samt disputerade och antogs som docent i statskunskap vid Uppsala universitet 1967. Samma år erhöll han förordnande på en docenttjänst.

Med sin doktorsavhandling, betitlad »Planhushållningsdebatten», gjorde Lewin en ovanligt löftesrik debut. Vid betygsättningen anförde jag bl.a.:

»Bilden av socialdemokratien och dess idéutveckling har länge varit präglad av Herbert Tingsten. I sitt stora arbete från 1941 skildrade han partiet som ett parti i ideologisk upplösning, ett parti som övergivit Marx och förvandlats till ett allmänt reformparti utan idéer. På en väsentlig punkt har redan Karl-Gustav Landgren förändrat denna bild. Han har visat att partiets arbetslöshetspolitik i början av 30-talet var teoretiskt förberedd genom Ernst Wigforss' studier av några engelska ekonomer med Keynes i spetsen. Nu har Leif Lewin i sin avhandling »Planhushållningsdebatten» satt in dessa händelser i ett stort idépolitiskt sammanhang.

Lewin klargör hur Wigforss förde partiet bort från den marxistiska socialiseringsteorien till en ny ideologi, vars kärna var tanken på den planmässiga hushållningen. Målet var nu som tidigare att ge de breda lagren en känsla av frihet och trygghet. Och det målet ville man nå genom en mera allmän kontroll av det ekonomiska livet även utan förstatligande. Även om dessa nya tankar har brustit i precision är de inte så diffusa, hävdar Lewin, att skiljelinjen till de borgerliga har suddats ut. Eftersom striden ytterst har gällt gränserna för statens roll i det ekonomiska livet, har planhushållningsdebatten berört något för partierna centralt — å ena sidan socialismens föreställning om en frihet som främjas och tryggas av staten, å andra sidan de borgerligas idé om en frihet från statstvång.

Tingsten missförstod 30-talet därför att han inte gjorde någon klar skillnad mellan socialisering och planhushållning. Lewin har uppfattat denna skillnad, och han har fint och övertygande visat att 30-talet blev en förnyelsens tid för partiet ur ideologisk synpunkt. Genom hela sin framställning söker Lewin följa, hur partiernas ideologiska föreställningar vägleder deras samhällsekonomiska program och verksamhet. Nästan varje gång socialdemokraterna har föreslagit en utvidgning av statens roll i näringslivet och samhällsekonomien har de borgerliga opponerat under hänvisning till sin marknadsideologi och sitt liberala frihetsbegrepp. I ett avslutande kapitel driver Lewin helt konsekvent tesen — åter i polemik mot Tingsten — att ideologierna har bevarat sin livskraft.

Det finns en märklig klarsyn hos Lewin. Han har snabbt och med stor säkerhet orienterat sig i den oerhörda mängden av debattinlägg. Med en blick som är alldeles ogrumlad av konventionella föreställningar har han sett de stora linjerna och sammanhangen. Han har tecknat ned sina iakttagelser med en friskhet och en skärpa, som kommer flera av debatterna att framstå i ett alldeles nytt ljus. En höjdpunkt i boken är skildringen av den s.k. skördetidens planhushållningsdebatt. Denna fick en prägel av hårdare ideologiska motsättningar än någon annan. De borgerligas kritik var utomordentligt häftig. Lewin hävdar att häftigheten i deras angrepp till stor del berodde på oriktiga föreställningar om socialdemokratiens avsikter. Det var ett missförstånd, när borgerligheten med sådan emfas förklarade, att socialdemokratien förberedde ett förstatligande av centrala delar av näringslivet eller att partiet gjort upp en allmän plan för ekonomien. Lewin har säkert rätt i sin tes att den borgerliga kritiken var starkt överdriven. Men man kan här invända att även Lewin går till en viss överdrift i sin kritik av de borgerliga. De borgerliga hade sett och oroats av planhushållningens spår i det nazistiska Tyskland, och särskilt inom näringslivet hyste man en uppriktig oro för en liknande utveckling i Sverige. Man kan också framhålla — starkare än Lewin gjort — att socialdemokraterna själva har en viss skuld till kritiken genom stundom oklara och mångtydiga formuleringar.»

Jag sammanfattade mitt omdöme på följande sätt: »Leif Lewins avhandling är av stort värde och av hög kvalitet. Genom sin fina systematik ger den en märkligt klar, överskådlig och delvis ny bild av debatten på detta centrala område av samhällslivet. Flera av de resonerande partierna i boken äger en finess och en skärpa i analysen, som gör dem förtjänta av ett mycket högt betyg. Det finns — även det bör sägas — nästan genomgående en flykt och en spänstighet i det språkliga, som är sällsynt i en akademisk avhandling. Jag föreslår att avhandlingen åsättes betyget

Med utmärkt beröm godkänd.»

Lewins vetenskapliga debut möttes av ett stort intresse och följdes av en livlig debatt. Man har — troligen med någon rätt — kritiserat den innebörd Lewin givit åt vissa grundläggande begrepp som »frihet» och »socialism». Här kunde han ha företagit en mera inträngande analys. Man har också hävdats, att Lewin inte gjort en tillräckligt klar skillnad mellan å ena sidan program, uttalanden av partiledare och till partiet knuten press, å andra sidan inlägg av mindre representativa personer och tidningar.

Den viktigaste recensionen skrevs av Herbert Tingsten själv (Tiden 1967, s. 463 f.). På många punkter ville Tingsten ge Lewin rätt, på några var han av annan mening. Till sist gjorde Tingsten ett uttalande om hur han såg på avhandlingens vetenskapliga värde. Att han satte den högt berodde främst på, skrev han, »att författarens grepp är så energiskt och spänstigt, att han ständigt sätter problem under debatt, att han har mod att ta ställning och driva teser; till detta kommer en betydande framställningskonst. Med förtjänsterna följer ofrånkomligt tendenser till förenkling, schematisering, ensidighet. Men viljan att tänka självständigt, att konstruera i stor stil är det väsentliga.» Det bör ha framgått, att min egen mening nästan helt sammanfaller med Herbert Tingstens.

Inom modern amerikansk statskunskap — så välutrustad och så framgångsrik — har man sedan länge främst ägnat sig åt beteendevetenskapliga studier. Man har bedrivit omfattande empiriska undersökningar av väljarnas beteende. Men dessa studier har haft betydelse även för den demokratiska teorien. Ledande valforskare tycker sig ha iakttagit, att väljarna inte är så aktiva och rationella som demokratiens klassiska teoretiker föreställde sig. Man har funnit tiden inne att överge den äldre demokratimodellen, enligt vilken folket i största möjliga utsträckning skall deltaga i beslutsprocessen. Man har funnit det motiverat att skapa en ny modell, enligt vilken eliter får rätt att besluta, sedan de konkurrerat om folkets röster och fått dess förtroende.

Denna »behavioristiska utmaning» har Lewin känt sig uppfordrad att antaga. Han publicerade 1970 ett arbete med titeln »Folket och eliterna» (247 sidor). Med sedvanlig energi har han gått igenom den stora amerikanska litteraturen, ställt samman vad han funnit av empiriska resultat och normativ teori och gjort en omsorgsfull strukturering av materialet för att vinna överblick och klarhet. Här är inte platsen att återge Lewins ytterst sinnrika konstruktion. I största korthet går den ut på att konfrontera de båda demokratiskolorna på tre olika nivåer och på varje nivå studera och jämföra dem ur en rad olika synpunkter. Oftast med ett minimum av ord och alltid med ett maximum av precision och klarhet för Lewin sina läsare genom denna sin tankebyggnad, demonstrerar de nya datamängder som tillförts forskningen, räknar om dem när så behövs för att göra dem jämförbara, informerar om debattläget, kritiserar oklarheter och logiska brister i teorierna och luckor i deras empiriska underlag. Kritiken drabbar både dem som skapat den nya demokratiska doktrinen — »funktionalisterna» — och dem som trätt upp till försvar för den klassiska doktrinen — »normativisterna». De senare står sig bäst vid Lewins kritiska genomgång. Men till sist, i ett avslutande kapitel, kommer han fram till att idealet skulle vara en intimare växelverkan än nu mellan eliten och folket. Mer än nu borde eliten gå ut och stimulera folket till deltagande i det poli-

tiska livet och därmed öka sin egen representativitet.

Det är fängslande att möta statskunskapens klassiska problem om makt och inflytande i Lewins moderna version. Man följer hans resonemang i en betryggande och samtidigt stimulerande känsla av att han behärskar sitt ämne, söker belysa det i alla dess aspekter, resonerar kring *pro et contra* med öppenhet och oväld. Man kan som ett exempel välja analysen av C. Wright Mills och den debatt han väckte. Lewin klargör vari det bestående låg i *The Power Elite*. Han återger »funktionalisternas» kritik och han fortsätter: »Funktionalisternas maktanalys betecknar utan tvekan ett framsteg i jämförelse med tidigare forskning. Ambitiösa försök har gjorts att göra de analytiska begreppen så precisa att de går att använda vid empiriskt arbete. Termerna definieras klart, metodspörsmålen ventileras utförligt, datainsamlingen underordnas en vägledande teori. Men det hindrar inte att en hel del frågor inställer sig under läsningen av dessa skrifter. Den tredje vågens forskare har framfört många kritiska synpunkter.» Så går Lewin vidare, granskar dessa kritiska synpunkter, finner att den tredje vågens maktanalys har vunnit »normativisternas» gillande. Men därmed anser Lewin inte att det sista ordet är sagt. Han finner en avgörande svaghet även i den tredje vågens forskningsprogram: det är ett intressant och inspirerande uppslag — »men utan något empiriskt bevisvärde». Lewins fint genomförda analys mynnar ut i ett frågetecken: »Som forskningen för närvarande utvecklats synes det omöjligt att göra några mera bestämda uttalanden om vilken skola som kommer sanningen närmast . . . Statsvetarna är i dag helt enkelt inte rustade att tala om huruvida det kompetitionskrav vi framställer på eliterna i en demokrati är uppfyllt i Västerlandet i dag. Den sekelgamla frågan om vem som styr vårt samhälle förblir tills vidare spekulativ.» Denna skepsis, denna stränga vetenskapliga självbesinning inger respekt och förtroende.

Med vetenskapliga anspråk kan alltså ingenting säkert sägas om vem som styr vårt samhälle. Men vem som *bör* styra vårt samhälle är en fråga, som Lewin till sist vill söka besvara. Och han vill som sagt besvara den så att folket bör aktiveras till ett långt livligare deltagande än nu i den politiska beslutsprocessen. Detta kan uppnås med den moderna teknikens hjälp, försäkras Lewin. »Modern teknik och samhällsvetenskap träder i vår tid de klassiska idealen till mötes — om vi själva vill.» Vill vi det eller vill vi låta dem tjäna andra ideal, exempelvis eliternas önsningar, eliternas lust att bestämma? »Detta är den liberala demokratins framtidsfråga.» Naturligtvis är Lewin väl medveten om att han här resonerar utifrån en värdering — »och därmed något rent subjektivt». Han ger en beskrivning av sitt eget demokratiska ideal, sin »interaktiva demokrati». Men hur fundamental demokratiens framtidsfråga än är — hör verkligen en personlig bekännelse, en personlig modell hemma i denna strikt vetenskapliga studie?

Lewins andra bok framstår som ännu väsentligare än hans avhandling. Med sin fina, klara arkitektur, med sina intelligenta kommentarer och reflektioner på en hög teoretisk nivå är den ett beundransvärt arbete.

Det finns betydande ideologiska inslag i Lewins två första böcker. Hans intresse för idéer och idéanalyser har varit uppenbart. Det har tagit sig uttryck även i en opublicerad uppsats med titeln »Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion» (34 sidor). Här söker Lewin översiktligt belysa — delvis inspirerad av internationell litteratur — den rad problem som ideologiforskningen står inför.

Han diskuterar först helt kort värdeproblemet, speciellt sådant det uppfattas av marxism och strukturalism. Han avvisar marxisternas anspråk att kunna vetenskapligt fastställa ideologiernas »sanning». Men han vill ge marxisterna rätt på ett mera allmänt plan; det finns ett samband mellan ideologisk uppfattning och socioekonomisk miljö. När Lewin därmed kommer in på studiet av en ideologis funktioner framhåller han, att det är fråga om växelverkan mellan en ideologi och dess sociala och psykologiska omgivning, och han innesluter häri både kausala och funktionella samband. I uppsatsens senare hälft går Lewin över till studiet av ideologiers innehåll. Han klargör hur en människas ideologi utsätts för en ström av influenser, dels från samhället, dels från hennes egen »personlighet». När det gäller den vetenskapliga prövningen av ideologiers innehåll räknar han med tre typer: riktigheten i en ideologis verklighetsuppfattning, den logiska konsistensen i dess föreställningar och slutligen dess egen idéhistoriska bakgrund och utveckling, dess genesis. I ett intressant avsnitt diskuterar Lewin till sist — i anslutning till en debatt mellan Herbert Tingsten och Gunnar Heckscher — i vad mån en kritisk idéanalys kan sägas vara en form av politisk verksamhet, och han kommer även in på den s.k. reduktionismen och »det reduktionistiska felet».

Den lilla uppsatsen är ett vackert prov på Lewins förmåga att enkelt och klart reda ut ett komplicerat metodiskt problem. Lewin behärskar den svåra konsten att i några få precisa ord komprimera väsentliga tankegångar. Framställningen saknar inte beröringspunkter med ett avsnitt i Evert Vedungs doktorsavhandling (»Unionsdebatten 1905», s. 34 f.). Men detta ligger i sakens natur, när de båda skrifterna — som Lewin påpekar — vuxit fram samtidigt i samma intellektuella miljö. Lewins studie fångar in intressanta bidrag även från den internationella diskussionen, men viktigare är att den rymmer en rad egna fina reflektioner. Och den är formulerad med all den stringens och pregnans, som man är van att möta i Lewins skrifter.

Under de senaste åren har Lewin vänt sin häg mot någonting helt nytt. Medan han arbetade med »Folket och eliterna» iakttog han den framgångsrika amerikanska valforskningen. Den hade inte låtit sig hejda av rösthemlighetens problem. Den hade gått ut direkt till ett urval av väljarna och bett att få veta, hur man röstat, och samtidigt bett att få uppgifter om yrke, utbildning och andra väsentliga data. Detta gav intressanta resultat i en rad viktiga arbeten. Men metoden har sina gränser. Man har t.ex. inte kunnat gå tillbaka i tiden och studera långa utvecklingstendenser. Nu finns det en äldre, huvudsakligen europeisk tradition inom valforskningen, som inte har denna begränsning. Där har man begagnat sig av själva valresultaten och sammanställt dem med vad man vetat om den sociala strukturen i samma geografiska områden. Men även denna metod har vållat bekymmer för de stora och ständigt växande datamängdernas skull. Här har visserligen den moderna, avancerade datamaskintekniken öppnat nya möjligheter. Men det har ändå återstått svåra metodiska problem att lösa.

Lewin har nu haft modet att ge sig i kast med den omfattande svenska valstatistiken. Med karakteristisk planmässighet och energi har han gått till verket. Det stod snart klart för honom, att han inte kunde få nöja sig med att ange frågeställningar och anvisa data och sedan låta en statistiker utföra beräkningarna för att till slut själv analysera siffrorna och skriva en rapport. Han måste lära sig behärska hela processen. Han skaffade sig utbildning i statistik och programmering. En stor

del av resurserna i detta forskningsprojekt har Lewin lagt ned på en metodutveckling och ett modellbyggande, som skulle kunna föra valforskningen framåt. Två statistiker, Bo Jansson och Dag Sörbom, har varit hans medarbetare. Men med undantag av några korta matematiska metodbeskrivningar har Lewin ensam författat manuskriptet till »Den svenska valmanskåren 1887—1968» (252 sidor jämte bilagor; ej helt fullbordat).

Efter ett kapitel om de data, med vilka man arbetat, ger Lewin en mönstergillt klar översikt över den ekonomiska och politiska utvecklingen i Sverige under ett sekel. Det är samspelet mellan dessa förlopp, som har varit objektet för undersökningen. »Hur har förändringarna i den socioekonomiska strukturen avspeglat sig i väljarnas politiska beteende? Hur har partiernas sociala rekrytering förändrats under årens lopp?» Detta har varit de två väsentliga frågeställningarna. Utvecklingskurvorna har inte löpt jämnt och förloppen har inte alltid varit parallella. »Samhällsgrupperna har kastat om sina preferenser, stundtals ganska dramatiskt. Partierna har tid efter annan kommit att bli bärare av nya samhällsskikt.» Det är om dessa fundamentala förändringar i det svenska samhället som analysen handlar i bokens huvuddel.

Av flera skäl bestämde sig Lewin för att arbeta med en helt annan klassindelning än den konventionella. Han ville få till stånd en indelningsmetod, som i möjligaste mån ger objektiva kriterier för klasstillhörighet. Efter att ha prövat många uppslag kom Lewin fram till att man borde vända på problemställningen. »I stället för att dela in yrkesutövarna i grupper med hjälp av sociala kriterier och studera dessa gruppernas politiska beteende har vi delat in yrkesutövarna i politiskt maximalt homogena grupper och studerar därefter vad dessa grupper fått för socialt innehåll.» Detta var ingen lättvunnen lösning. Utvecklings- och programmeringsarbetet tog två år — den största delen av projektets metodarbete. Slutprodukten blev en indelning i fyra klasser: jordbrukare, företagare och tjänstemän, arbetare i stadsnärings- och lantarbetare. Med hjälp av kriteriet yrkenas röstning hade man fått politiskt homogena klasser, som visade sig vara även socialt homogena och användbara för den fortsatta analysen.

Det centrala kapitlet i boken handlar om partiernas sociala rekrytering under hela tidsperioden. Efter att ha demonstrerat detta med hjälp av diagram gör Lewin ett försök till teoribildning. Han har valt ut några få begrepp, som visat sig ändamålsenliga för att få fram regelbundenheter och mekanismer i partiernas agerande. Den modell han konstruerat är så beskaffad, att den även tar hänsyn till förändringarna i befolkningsutvecklingen och yrkesklassernas storlek. Ett av resultaten av denna analys är att partiernas sociala underlag inom varje tidsperiod i allmänhet är mycket homogent. »I hög grad kan man tala om Sveriges politiska partier som företrädare för olika yrkesklasser.» I ett kapitel, som är helt fristående från den sociala analysen, gör Lewin en undersökning av hur väljarna bytt parti. Med en bred, populärt skriven sammanfattning av sina resultat kommer Lewin att avsluta sin bok.

Detta stort anlagda arbete om sambandet mellan den sociala strukturen och det politiska beteendet i Sverige gör ett imponerande intryck. Det finns avsnitt som genom sin höga abstraktionsgrad helt undandrar sig min bedömning. Det finns detaljer i resultatredovisningen som kan verka förvånande. Men Lewins observans

när det gäller möjliga felkällor och hans försiktighet vid tolkningar och slutsatser inger en betryggande känsla av att ingen möda lämnats ospard vid den kritiska prövningen av metoder och resultat. Vi har, skriver Lewin en gång, företagit omfattande experiment inom projektet »i syfte att slipa våra metodiska instrument maximalt skarpa». Att man verkligen eftersträvat metodisk perfektion synes också vara det intryck, som den av fakulteten utsedde specialsakkunnige har fått. Undersökningsplanen »tycks ha fullföljts med stor noggrannhet och omsorg», skriver professor Carl-Gunnar Jansson i sitt utlåtande. »Man kan ha invändningar på olika punkter av framställningen, men som helhet är undersökningen mycket imponerande, både i viljan till inträngande klarläggande av 'verkligheten' och i det sätt varpå analyserna har genomförts. Utan att ha gått igenom litteraturen på området utgår jag från att så omfattande och grundliga, noggranna och tekniskt avancerade ekologiska valundersökningar som den här föreliggande måste vara sällsynta.»

Knappt hade Lewin fullbordat sitt stora projekt om valmanskåren förrän han tog initiativet till ett nytt. Han vill nu vidareutveckla sina nya analysmetoder och uppnå ännu större realism. Tidigare arbetade han med 25 län, nu ämnar han radikalt utvidga antalet observationsområden till 900 kommuner. För äldre perioder har det nämligen endast på länsnivå funnits detaljerad yrkesstatistik, men för den senaste tiden finns det motsvarande data även på kommunnivå. Tack vare det stora antalet observationsområden skall man nu mera exakt kunna beräkna de enskilda yrkenas röstning. Men man skall också kunna införa nya sociala variabler i sin modell och därmed få en mera detaljerad och realistisk bild av den sociala strukturen i 1960-talets Sverige. En forskargrupp under Lewins ledning skall enligt planerna ha slutfört detta arbete på hösten 1974. Det finns verkligen skäl att se fram mot gruppens resultat med det största intresse.

När The American Political Science Association höll sitt årsmöte 1966 gjorde Robert Dahl, en av vår vetenskaps ledande forskare, ett märkligt inlägg i debatterna. Han beklagade att det uppstått så skarpt avgränsade skolbildningar inom statskunskapen: behaviorister utan intresse för värdefrågor, idéhistoriker utan intresse för empiri. Man måste se till, förklarade Dahl, att det utbildas lärare, som är på en gång förtrogna med de politiska teoriernas språk och med beteendevetenskapernas metoder. »Yet how many departments of political science can now provide or in the near future would be able to provide many students with a simultaneous mastery of the older language of value that is deeply embedded in the history of political ideas and the rigorous, complex, and newer languages of measures and data?»

Bland de yngre statsvetarna i Sverige finns det ingen, som bättre än Leif Lewin motsvarar detta ideal. Han har tagit upp och fört vidare Herbert Tingstens studier av socialdemokratiens idéutveckling och han har satt in denna utveckling i den allmänna idépolitiska debatten. Han har dokumenterat ett starkt intresse för hur man bör gå tillväga vid ett studium av ideologiers innehåll och funktion. Med stor skicklighet och på ett ytterst fängslande sätt har han kombinerat teori och empiri i sitt andra större arbete. Och i sin tredje bok har han lärt sig behärska och analysera den väldiga svenska valstatistiken med ett märkligt uppbåd av datatekniskt kunnande och avancerade metoder.

Det måste anses vittna om en sällsynt intellektuell energi att under loppet av

några få år ha fullbordat tre större arbeten på tre helt skilda men lika väsentliga områden. Av vad jag redan sagt bör ha framgått att denna Lewins produktivitet och mångsidighet är parad med en konstruktiv fantasi och en analytisk skärpa, som också måste räknas till de mycket ovanliga.

Jag finner att Leif Lewin styrkt sin kompetens till det sökta ämbetet.

Det återstår att rangordna de två sökande, som enligt min mening har styrkt sin kompetens.

Elvander gjorde sin hittills bästa prestation, när han skrev sin avhandling om konservatismen. I den fick han arbeta med en metod, som han tillfullo behärskade — en traditionell historieskrivning med betydande inslag av idéanalys. Han har sedan gjort aktningvärda försök att förnya sig, både ämnesmässigt och metodiskt. Han har sökt sig ut på viktiga områden av modern svensk politik. Men metodiskt synes han här ha svårt att övervinna en viss osäkerhet. Hans begrepp och analyser kan brista i precision, hans framställning kan ibland vara utformad utan ett tillräckligt mått av kritisk eftertanke. Följden har blivit att hans två senare arbeten inte i alla stycken gör ett övertygande intryck. Hans nya stora skrift om skattepolitiken är naturligtvis som helhet ett gedignare arbete än boken om organisationerna. Men den har främst sin styrka och sitt värde i det deskriptiva, långt mindre som »bidrag till den statsvetenskapliga teoribildningen». Som utredning av svensk skattepolitik kommer boken att tillhöra de outhärliga standardverken.

Lewin har gått från klarhet till klarhet, när han i sina arbeten avancerat mot allt svårare problem, som han lyckats lösa med alltmer sofistikerade metoder. Han rör sig med en häpnadsväckande säkerhet, snabbhet och målmedvetenhet på ständigt nya områden. Och inget område tycks vara för svårt och inget för stort för Lewin. Han har tidigare ibland kunnat tillåta sig något lättvindiga förenklingar och generaliseringar, när han spikat sina teser. Men denna benägenhet har efterhand trätt tillbaka för en allt strängare kritisk prövning, när han reder ut sina problem och formulerar sina texter. Hans senare arbeten framstår som genomreflekterade, helgjutna verk av en mycket hög kvalitet. Till detta kommer att denne rikt utrustade forskare också är en skribent, som det är en ovanlig glädje att läsa för hans klarhets och språkliga spänstighets skull.

Jag kan inte finna annat än att Lewins vetenskapliga skicklighet är klart överlägsen Elvanders.

Det finns ännu en synpunkt av vikt i denna situation. Elvander och Lewin har båda erfarenhet av forskarhandledning. Båda har med framgång lett omfattande projekt. Det är obestridligt att Elvander har gjort institutionen stora tjänster genom sitt oegennyttiga sätt att ta sig an unga forskare. På Lewins meritlista bör antecknas, att han redan knutit en rad internationella kontakter. Detta är en betydelsefull omständighet, när det gäller ämnets framtid. Som innehavare av lärostolen skulle Lewin på ett avgörande sätt kunna förmedla information och impulser från den internationella forskningen. Även detta är ett skäl att knyta stora förhoppningar till Lewin.

Jag uppför de kompetenta sökande i följande ordning:

1. Leif Lewin
2. Nils Elvander

Uppsala i mars 1972

Carl Arvid Hessler

Till Skytteanska stiftelsens patronus, greve Stellan Mörner

Såsom sakkunnig för tillsättande av den Skytteanska professuren i vältalighet och statskunskap vid universitetet i Uppsala får jag härmed avge följande utlåtande. Kvarstående sökande är bitr. professorn Nils Elvander, Uppsala samt docenterna Leif Lewin, Uppsala och Björn Molin, Göteborg.

Nils Elvander, som är född 1928, disputerade 1961 och förordnades samma år till docent i statskunskap och innehavare av docenttjänst. Sedan 1967 är han biträdande professor (preceptor). Hans verksamhet är och har varit förlagd till Uppsala universitet. Han har en långvarig erfarenhet av undervisning och har även varit politiskt och fackligt verksam. Han var ledamot av 1963 års forskarutredning.

Elvanders intresse vände sig först mot idéhistorien. Inriktningen förebådades redan av hans första uppsats, *Danmarks Retsförbund, idéer och historia* (Statsvetenskaplig Tidskrift 1952). Mot bakgrunden av en redogörelse för Henry George's lära skildrar han det blivande retsförbundets förste ideolog, Severin Christensen, och andra inhemska idégivare till partiet samt dess uppkomst och utveckling fram till och med 1950 års folketingsval. Åtskilliga data om partiet hade tidigare sammanställts, bl.a. av Viggo Starcke, men uppsatsen bör bedömas som en självständig insats, som gav löften för framtiden. I samma häfte av Statsvetenskaplig tidskrift kompletterade Elvander framställningen med en motsvarande redogörelse för *Sveriges rättsförbund*, vilket hade bokförläggare Johan Hansson som centralgestalt och »Samtid och framtid» som språkrör.

Men det blev svensk konservatism, som blev huvudföremålet för Elvanders idéhistoriska forskningar. Detta markerades av uppsatsen *Rudolf Kjellén och national-socialismen* (Statsvetenskaplig Tidskrift 1956). Åtskilligt av innehållet i uppsatsen återkommer i Elvanders doktorsavhandling. Huvuduppgiften i uppsatsen var dock att nå fram till en jämförelse mellan Kjelléns politiska åskådning och den national-socialistiska ideologin. Jämförelsen synes mig vara gjord med gott omdöme.

Avhandlingen har titeln *Harald Hjärne och konservatismen, konservativ idédebatt i Sverige 1865—1922* (1961). Den är intelligent skriven, den ger en intressant belysning åt ett intressant ämne och visar många goda prov på en utmärkt analyseringsförmåga. För egen del har jag särskilt fäst mig vid kapitlet om Hans Forssells tankar om självstyrelse. Förf. visar även en mycket god förmåga att sammanfatta. Föredömligt är i detta hänseende avslutningskapitlet. De anmärkningar som i samband med disputationen riktades mot förf. för att ha förbisett källmaterial, förtar inte det goda helhetsintrycket.

Vad som kan diskuteras är målsättningen och kompositionen. Redan av en jämförelse mellan bokens huvudtitel »Harald Hjärne och konservatismen» och dess undertitel »Konservativ idédebatt i Sverige 1865—1922» framgår en spänning och en splittring. Huvudtiteln anger, att Elvander ställer Harald Hjärne i centrum, undertiteln att han har ett vidare syfte. Förf. har tydligen under arbetets gång dragits mellan dessa två uppgifter, men Harald Hjärnes »våldiga» gestalt har till slut lagt beslag på lejonparten av utrymmet. Kvar står dock mycket av den andra målsättningen, avsnitt icke blott om de konservativa strömningarna ute i Europa och den allmänna utvecklingen i Sverige utan även om Christopher Jacob Boström

och hans lärjungar, om Hans Forssell, Oscar Alin och Rudolf Kjellén. Boström och Forssell har emellertid till väsentlig del fått tjänstgöra som bakgrundsmaterial, Alin och Kjellén som jämförelsematerial. Det föreligger en splittring i kompositionen även såtillvida som ibland har en viss person, oftast Hjärne, så att säga utgjort utgångspunkten, ibland en viss sakfråga, t.ex. unionsfrågan. Det bör även framhållas, att förf. inte skildrar och ej haft för avsikt att skildra idédebatten inom högerm eller svensk konservatism över huvud. Vad han analyserar är ett antal akademikers politiska åskådning vid skilda tidpunkter, inte Erik Gustaf Boströms, Arvid Lindmans eller Magnussons i Tumhult »tankar om politik».

Utfallet har blivit att Elvander koncentrerat sig på Hjärne i första rummet och på Kjellén i andra rummet. Kanske skulle framställningen ha vunnit på om avsnitten om Hjärne något koncentrerats och Kjellén något mindre fått tjänstgöra som jämförelsematerial. Förf:ns utmärkta »återblick» synes mig ge en antydan härom.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla, att Elvanders avhandling är en mycket god prestation och att den väger tungt i meriteringshänseende.

Sin idéhistoriska orientering har Elvander även visat i en väl avvägd framställning, kallad *Från liberal skandinavism till konservativ nationalism i Sverige* (Scandia 1961) samt i ett antal recensioner.

Efter disputationen kom Elvander att inrikta sina forskningår på svenskt organisationsväsende. Åtskilliga undersökningar angående enskilda organisationer hade sett dagens ljus och det var ett gott grepp att söka nå en analys på en mera generell nivå. Elvander upplade ett omfattande forskningsprogram, i vilket elever till honom medverkade. Arbetet utmynnade år 1966 i en bok om *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* (2 rev. uppl. 1969). Elvanders ursprungliga avsikt var att presentera en större avhandling om intresseorganisationernas förhållande till statsmakterna och de politiska partierna under efterkrigstiden. Så framkom emellertid önskemålet om att få fram en översiktlig lärobok om organisationsväsendet. Elvander kombinerade de båda planerna, avhandlingen begränsades och blev mera översiktlig, läroboken blev mera vetenskaplig. Men det dubbla syftet kommer till synes i uppläggningsen. Bokens första huvudavdelning — »intresseorganisationernas utveckling, uppbyggnad och verksamhet» — har mera karaktären av lärobok, — den andra och sista huvudavdelningen — »intresseorganisationerna och det politiska systemet» — mera karaktären av avhandling. Men avdelningarna står inte isolerade från varandra.

Av naturliga skäl har undersökningsobjektet måst avgränsas. Elvander har studerat endast topporganisationer och utvalt sådana, sammanlagt 19, där det materiella intresset dominerat. Härav har följt icke blott att underorganisationerna och därmed också organisationernas kontakter med kommunalpolitiken lämnats åt sidan utan även att viktiga sektorer av organisationsväsendet såsom frikyrko- och nykterhetsintressena uteslutits. Detta minskar bokens värde som lärobok. Vad materialet beträffar har den första huvudavdelningen inte vållat några bekymmer; framställningen är väsentligen deskriptiv och bygger i huvudsak på tryckt material. Den andra huvudavdelningen grundar sig till stor del på intervjuer med direktörer och ordförande i de undersökta topporganisationerna samt med statsråd och partiledare, på en enkät med riksdagsledamöter och på en genomgång av protokoll.

I den mera läroboksmässiga första huvudavdelningen redogör Elvander först för organisationsväsendets utveckling till år 1945. Därefter följer avsnitt om organisationernas uppbyggnad och inre struktur, om demokratin inom organisationerna, om deras verksamhet och om rättsregler, förhandlingar och lönepolitik på arbetsmarknaden. Avsnittet om verksamheten är schematiskt och viktiga sidor behandlas, som naturligt är, på andra ställen i boken. Framställningen har betydande förtjänster, inte minst i mängden redovisade fakta.

Den senare huvudavdelningen om intresseorganisationerna och det politiska systemet inledes med en presentation av begreppsapparaten och med en kort översikt över den politiska beslutsprocessen. Därefter följer avsnitt om initiativ, utredningar och remissyttranden, om kontakter med departementen och regeringen, om förhållandet till riksdagen, om inflytandet i förvaltningen och om fördelningen av organisationernas inflytande i beslutsprocessen. Förf. går sedan över till organisationernas förhållande till de politiska partierna, till deras politiska neutralitet, och till deras relationer till massmedia. Ett avslutande avsnitt behandlar sammanfattningsvis organisationernas inflytande och roll i det politiska systemet.

Nyckelbegreppet i begreppsapparaten är »politiskt inflytande». Härmed avses inflytande på statsorganens (även förvaltningsmyndigheternas) beslut i frågor som rör organisationerna. Förf. skiljer mellan »basinflytande» och »rörligt inflytande». Basinflytandet är mera oföränderligt. Det är det inflytande som en organisation har genom sin plats i det politiska systemet, oberoende av sina åtgärder i ett visst läge. Det skapas dels av organisationens egna politiska resurser (dess ideologiska förhållande till partierna och dess allmänna prestige, vidare medlemsantal och representativitet, organisatorisk effektivitet och inre sammanhållning, ekonomiska och intellektuella resurser), dels av organisationens position i den politiska och institutionella omgivningen. Organisationens rörliga inflytande är däremot en produkt av dess aktioner i en viss situation. Det utövas i huvudsak två sätt, dels genom att organisationen för beslutsfattarna »framlägger ett material, som genom sin sakliga och informativa halt kan göra intryck», dels genom opinionsbildning, som kan rikta sig till olika mottagare: för den mera förenklade propagandan användes termen agitation. Relationen mellan basinflytande och rörligt inflytande uttryckes av förf. på så sätt, att det rörliga inflytandet utgör den del av basinflytandet, vilken aktualiseras och utövas i en viss situation. Oftast användes inte hela basinflytandet: återstoden kvarstår som potentiellt inflytande. Även detta är betydelsefullt. Det bildar en förstärkande bakgrund. En organisations aktuella inflytande i en viss fråga blir på så sätt »lika med den del av basinflytandet som direkt utövas i form av rörligt inflytande, förstärkt med den indirekta effekten av det potentiella basinflytandet. Det aktuella inflytandet tar sig uttryck i den förändring som den beslutande instansens beteende genomgår till följd av organisationens agerande». Elvander framhåller vidare, att det rörliga inflytandet har en långsiktig inverkan på basinflytandet i ena eller andra riktningen. Han talar här om en feedback-effekt. Begreppsapparaten illustreras med en modellskiss.

Elvander torde ha rönt inflytande av amerikansk litteratur, men begreppsapparaten framstår i mångt och mycket som en självständig insats. Åtskilligt i den kan enligt min mening diskuteras. Vad förf. lämpligen kunde ha börjat med skulle varit någon form av definition av begreppet »inflytande» och/eller begreppet »makt»;

det sistnämnda förekommer på sina håll i framställningen. Definitionen kunde ha tagit sin utgångspunkt i de definitioner, som förekommer i gängse litteratur. Vad Elvander uppenbarligen är ute efter är att mäta inflytandet eller på något sätt få en uppfattning om detta. Men hur han skall kunna göra detta genom att iakttä den förändring som den beslutande instansens beteende genomgår på grund av en organisations agerande, har icke närmare utvecklats och torde knappast heller kunna utvecklas. För att över huvud få något begrepp om inflytandeproblematiken använder förf. intervjumetoden. Metoden kan ha sitt intresse, men man måste vara medveten om att de angivna svaren är de svar, som de intervjuade funnit lämpligt att lämna och att någon kontrollmöjlighet knappast finns. Intygas skall dock, att Elvander i den andra reviderade upplagan av boken — och det är blott denna som nu föreligger till bedömning — är åtskilligt försiktigare i användningen av intervju-data än i första upplagan.

Avslutningsvis kommer Elvander även in på organisationernas funktioner och sammanfattar dem — med huvudsaklig utgångspunkt från Gabriel Almond — i intresseartikulering, intresseaggregering och expertfunktion. Avsnittet är lika intressant som betydelsefullt och kunde med fördel gjorts utförligare. Det kan rentav ifrågasättas, om inte de grundläggande frågeställningarna borde ha medtagits i inledningen och fått utgöra en del av bokens design.

De kritiska synpunkterna har hittills övervägt. Det skall emellertid framhållas, att även den andra huvudavdelningen innehåller mycken värdefull information och att den ställer en rad frågor av stort intresse. Den presenterar också åtskilliga fina analyser, t.ex. den som rör organisationernas politiska neutralitet.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att boken om »Intresseorganisationerna i dagens Sverige» långt ifrån är invändningsfri men att den ändock bör betecknas som väsentlig från meriteringssynpunkt. Den dubbla målsättningen att på en gång åstadkomma både en lärobok och en vetenskaplig undersökning torde på ett ogynnsamt sätt ha påverkat resultatet. Det vore skada, om Elvander inte fullföljde sin ursprungliga tanke att skriva en större avhandling om intresseorganisationernas förhållande till statsmakterna och de politiska partierna under efterkrigstiden.

I slutkapitlet av »Intresseorganisationerna i dagens Sverige» säger Elvander (s. 310) med utgångspunkt från Almonds inputfunktioner »intresseartikulering» och »intresseaggregering» att den sistnämnda är partiernas primära. »Så borde det i varje fall vara», fortsätter han. »Men hur är det i dagens Sverige?» Och hans svar blir, »att partiernas och organisationernas funktioner i politiken ofta blir sammanflätade». Det är till denna fråga han återvänder i sitt tredje och senaste stora arbete, *Skattepolitiken 1944—1970, en studie i partiernas och organisationernas funktioner*. Arbetet är inlämnat i manuskript (ca 420 s.); de två sista avsnitten av själva redogörelsen för skattepolitiken är inte med. Även denna undersökning bygger på elevmedverkan.

Det är ett stort och centralt område av politiken som här tas upp till behandling. Skattepolitiken har tidigare knappast analyserats från statsvetenskaplig synpunkt och ämnesvalet är därför att hälsa med tillfredsställelse. Förf. vill alltså analysera funktioner som partier och organisationer fullgör i ett västerländskt politiskt system. Han är intresserad av funktionsfördelningen och det inbördes samspelet mellan dessa aktörer. Han utgår härvid inte bara från Gabriel Almond utan även från

David Easton. Almond här, såsom framgår av det nyss sagda, hävdar att intresseartikuleringen är en uppgift främst för intresseorganisationerna, intresseaggregeringen på motsvarande sätt en uppgift för partierna. I Eastons system omhänderhas de båda funktionerna av gatekeepers. Från Almond och Easton härleder Elvander två generella antaganden, som anges som vägledande för undersökningen.

1. I en väl fungerande demokrati av västerländsk typ fullgörs funktionen att formulera olika gruppers speciella intressen och föra fram dem till beslutsfattarna i det politiska systemet i första hand av intresseorganisationer.
2. I ett politiskt system av denna typ är det i första hand partierna som reducerar och sammanjämnar organisationernas krav till politiska handlingsalternativ utifrån en politisk helhetssyn.

Till dessa två antaganden knyter Elvander ett tredje, även detta emanerande från Almond:

3. I ett flerpartisystem är denna rollfördelning mellan organisationer och partier mindre utpräglad än i ett tvåpartisystem; partierna tenderar att företräda speciella intressen, och sammanjämnningen av gruppintressen sker i hög grad mellan partierna i stället för inom dem.

Elvander undviker om än inte helt termerna »intresseartikulering» och »intresseaggregering» — de glider menar han ihop — och talar i stället om formulering av renodlat gruppintresse, formulering av intressekombinationer och formulering av samhällsintresse. Dessa företeelser (intressen av olika slag och på olika nivåer) bildar, anser han, tillsammans ett slags kontinuum längs en skala. Jag har inte blivit övertygad om att de av Elvander valda termerna är ägnade att skapa större klarhet. I varje fall är termen »samhällsintresse» olämplig med tanke på dess speciella »laddning». Av vikt när det gäller begreppsapparaten är vidare termen »konflikt-dimension». Den användes för att beteckna en permanent skiljelinje, t.ex. den statsfinansiella (høgt skattetryck kontra skattesänkning), den fördelningspolitiska (högre inkomsttagare kontra lägre) etc. Med ledning av sådana dimensioner söker Elvander fastställa partiernas och organisationernas positioner vid skilda tillfällen.

Med användandet av sin begreppsapparat och med utgångspunkt från sina generella antaganden formulerar så Elvander ett antal frågor, som han ställer till sitt empiriska material. Huvudfrågan lyder: Finns det några skillnader mellan partier och organisationer vad gäller formulering av gruppintressen respektive samhällsintresse? Varpå beror i så fall dessa skillnader?

Viktigt att notera är de begränsningar Elvander gör. För det första söker han inte mäta eller analysera partiernas och organisationernas relativa inflytande på skattepolitiken. För det andra är han inte inriktad på ett studium av vad som sker inom partier och organisationer.

Det urval som göres i fråga om studerade organisationer och skattefrågor synes mig invändningsfritt. Samma gäller beträffande val av tidsperiod.

Det empiriska materialet för undersökningen utgöres av den offentliga debatten — riksdagstryck, remissyttranden, tidningar etc. Detta material blir föremål för en innehållsanalys med en metod som betecknas som en blandad kvalitativ och kvan-

titativ. Mera konkret: en kvantitativ metod användes vid behandlingen av pressmaterialet, en kvalitativ när det gäller analysen av riksdagstrycket och remissyttrandena. Den kvantitativa analysen har utgått från ett detaljerat kategorischema, vilket även varit vägledande för den kvalitativa. Huvudmaterialet för undersökningen är partiernas och organisationernas explicita ställningstaganden i skattefrågorna, dvs. propositionerna, partimotionerna och remissyttrandena.

Den allra största delen av arbetet upptages av en redogörelse för och en analys av skattedebatten och de stora skattefrågorna under perioden, såsom 1947 års skattereform, omsättningsskattens återinförande, sambeskattningen och särbeskattningen, omläggningen till mervärdesskatt. Framställningen är genomgående lättillgänglig och väl balanserad, om än något för utförlig i beskrivningen. Men det väsentliga är den goda inblick vi får i detta centrala område för svensk inrikespolitik.

Resultaten av analysen presenteras och diskuteras dels i varje särskilt avsnitt, dels och framför allt i slutkapitlet, kallat »Sammanfattning och slutsatser». Här knyter förf. alltså an till de inledningsvis angivna generella antagandena och frågorna. Huvudfrågan om det finns några skillnader mellan partier och organisationer med avseende å formulering av gruppintressen respektive samhällsintresse, besvaras med nej. Det föreligger i själva verket stora skillnader mellan partierna inbördes och mellan olika typer av organisationer. Små och homogena partier och organisationer formulerar gruppintressen, stora och heterogena partier och organisationer samhällsintresset. Däremot föreligger en skillnad mellan partier och organisationer såtillvida som organisationerna till skillnad mot partierna sällan formulerar intressekombinationer, dvs. tar hänsyn till mer än en grupps intresse. Organisationerna ligger i regel vid endera ytterpunkten på skalan renodlat gruppintresse — samhällsintresse. Vidare gäller att partierna i regel intar mer moderata positioner än närstående organisationer.

Med utgångspunkt från svaren på frågorna formulerar Elvander vissa hypoteser att ligga till grund för fortsatt forskning, i regel intressanta men någon gång triviala som när han hävdar att ju mera politiserad skattepolitiken är, desto mera politisk blir argumentationen hos *både* partier och organisationer.

Resultatet överensstämmer inte med de två första av de generella antagandena om en strikt funktionsuppdelning mellan partier och organisationer men väl med det tredje antagandet om att denna uppdelning inte gäller i länder med flerpartisystem. Det kan ifrågasättas, om det inte varit klokare av Elvander, om han mera lagt tonvikten vid detta tredje antagande. Över huvud förefaller det mig som om hans kritik mot Almond och Easton skjuter något över målet. Vill man ha verklig generell kunskap om partiers och organisationers funktioner lär man vara tvungen att undersöka en rad olika länder, se hur partier och organisationer agerar i olika typer av frågor och därvid inte begränsa sig till intresseartikuleringen och intresseaggregeringen eller med Elvanders terminologi till formuleringen av enskilda gruppintressen, intressekombinationer eller samhällsintresset.

Sammanfattningsvis vill jag beteckna Elvanders undersökning om skattepolitiken som en god prestation. Den ger en utmärkt inblick i ett centralt område av svensk politik, analysen är väl genomförd och resultaten intressanta. Undersökningen väger tungt i meriteringshänseende.

Till ansökningshandlingarna har Elvander fogat ytterligare några artiklar och recensioner.

Elvander har som forskare utvecklat stor aktivitet och energi och visat intresse för samhällsvetenskaplig metod. Han har gripit sig an med stora arbetsuppgifter på tre väsentliga områden, den politiska idéhistorien, organisationsväsendet och skattepolitiken. Resultaten måste i samtliga fall betecknas som väsentliga från meriteringssynpunkt. Tyngst väger avhandlingen om »Harald Hjärne och konservatismen» men även undersökningen om skattepolitiken är tungt vägande. Han har god erfarenhet av vetenskaplig undervisning, och såsom ledamot av forskarutredningen har han blivit väl insatt i denna undervisnings problem, något som han dokumenterat i olika sammanhang. Hans pedagogiska förmåga kan inte sättas i fråga. Redan för sex år sedan hade jag anledning att uttala mig om Elvanders kompetens till professur i statskunskap i samband med tillsättningen av tjänsten vid Stockholms universitet. Jag fann honom då kompetent. Sedan dess har han väsentligen stärkt sin kompetens dels genom att boken om »Intresseorganisationerna i dagens Sverige» föreligger i en reviderad upplaga, dels och framförallt genom undersökningen om skattepolitiken.

Leif Lewin, som är yngst av de sökande (född 1941), disputerade 1967 och förordnades samma år till docent i statskunskap och innehavare av docenttjänst, allt vid Uppsala universitet. Han har undervisat i ämnet sedan läsåret 1964/65.

Lewins avhandling och debutarbete, *Planhushållningsdebatten* (1967), rör ett centralt ämne: debatten sedan 1920-talets början om den ekonomiska politiken och näringspolitiken, närmare bestämt frågan om vilken roll staten och vilken roll det privata näringslivet skall spela när det gäller samhällsekonomin. Här har vi i själva verket vattendelaren mellan borgerlig och socialistisk politik. Lewin fick därvid naturligen tillfälle att komma in på flera uppmärksammade frågor i den statsvetenskapliga debatten. Han ställer med friskt mod sina teser och driver dem. En sådan fråga är den på många håll vanliga, i vårt land speciellt av Herbert Tingsten förfäktade uppfattningen att ideologierna är döda. De tas visserligen — för att använda Tingstens expressiva uttrycksätt — fram »på politikens helgdagar», då »det talas om liberalism och socialism som om orden hade en innebörd, som om de vore framtids tankar i stället för gravskrifter». Lewin gör häremot gällande — liksom ungefär samtidigt Kurt Samuelsson — att de ideologiska föreställningarna inte är »söndagsförkunnelser och tomt prat» utan att de »i högsta grad varit vägledande» för partiernas »praktiska, näringspolitiska och samhällsekonomiska verksamhet». Av det sagda följer även, att Lewin inte kan acceptera den tes som Tingsten förde fram i sitt stora arbete om »Den svenska socialdemokratins idéutveckling» (1941) att partiet svikit sin marxistiska barnatro och anammat en välfärdspolitik som närmast kan karakteriseras som borgerlig. Lewin menar att i socialiseringsideologins ställe kommit en planhushållningsideologi, märkbar i 1930-talets kris- och arbetslöshetspolitik, i 1940-talets skördetidspolitik, i 1950-talets reglerings-avvecklingspolitik och i 1960-talets strukturrationaliseringspolitik. Mot planhushållningsideologin har de borgerliga konsekvent ställt upp sin marknadsideologi; krafternas fria spel på marknaden garanterade enligt deras mening det bästa resultatet såväl för det allmänna som för den enskilde. Lewin skildrar denna debatt ingående

och följer den nära nog till avhandlingens tryckläggning. Bl.a. belyser han från dessa utgångspunkter den nya vänstern.

Jag har här varken anledning eller utrymme att ge mig in på ett direkt ställningstagande till eller kritik av Lewins teser. Jag vill blott framhålla att han genom att han på ett helt annat sätt än t.ex. Tingsten ägnar uppmärksamhet åt den rent ekonomiska debatten kan ge en mera mångsidig belysning av problemställningarna. Jag vill ytterligare göra den reflektionen att en analys av dessa med utgångspunkt från äganderättsbegreppets ändrade innebörd sedan slutet av 1800-talet torde visa att det är äganderättsbegreppets »uppmjukning» som gjort det möjligt att frångå socialiseringsideologin.

Men låt mig i stället fastslå, att Lewin presterat en välskriven, väldisponerad och mycket stimulerande bok om ett ämne, som av sin förf. fordrat en arbetsinsats som inte blott är kvantitativt stor utan även kvalitativt krävande. Signifikativt är att boken omedelbart gav upphov till debatt. I Tiden för år 1967 lämnade Lewin först en sammanfattning av sina resultat (*Planhushållningen och ideologierna*), därpå följde inlägg av Tingsten och Wigforss, varpå diskussionen avslutades med en ny artikel av Lewin (*Ideologi och ekonomi*), även den välskriven och balanseerad. Avhandlingen väger tungt i meriteringshänseende.

Givet är att ett arbete, som rör sig över så lång tid och ett så stort område, kan ge anledning till erinringar och önskemål. Jag skulle gärna sett att Lewin redovisat och diskuterat de principer efter vilka han utvalt sina belägg. Nu blandas det hela om, uttalanden i propositioner, motioner och kammardebatter, i program, enskilda debattskrifter, föredrag och tidningar. Vad är representativt för de olika partierna? Jag skulle också önskat att Lewin närmare motiverat och diskuterat den analysteknik han använder, uteslutande kvalitativ innehållsanalys. Borde t.ex. analysen inte ha specificerats efter olika debattnivåer? Jag skulle vidare ha föredragit, att Lewin något mera uppmärksammat den faktiska rollfördelningen mellan staten och det privata näringslivet och de förskjutningar som inträdde i denna fördelning. Det hade då blivit naturligt för honom att ägna mera uppmärksamhet åt vad som hände under krigsåren under 1940-talets förra del. De erfarenheter som då vanns av planhushållning på faktisk nivå var tvivelsutan av mycket stor betydelse för den kommande utvecklingen och den kommande debatten. Som det nu är glider i Lewins framställning krigsåren förbi som en parentes. Och jag skulle slutligen ägnat mindre uppmärksamhet åt att avgöra om de borgerliga eller socialdemokraterna hade rätt eller fel i sina utsagor eller bedömningar.

Med sin avhandling framträdde Lewin som främst idéanalytiker och idéhistoriker. Mycket av en sådan inriktning finns representerad även i hans andra stora undersökning, men denna tar också upp till behandling breda sektorer av den moderna amerikanska statskunskapen, funktionalismen, valforskningen, systemanalysen m.m. Liksom avhandlingen ägnas undersökning nr två åt ett både vetenskapligt och politiskt kontroversiellt ämne, nämligen *Folket och eliterna*; boken har underrubriken: *en studie i modern demokratisk teori* (1970). Utgångspunkten för undersökningen är de konstateranden som den amerikanska valforskningen gjort om massans politiska passivitet för att inte säga apati. Detta »faktum» har lett åtskilliga forskare till att hävda en annan definition av demokratibegreppet än den som var uppenbar under rösträttsstridens dagar. Man har gjort gällande att apatin

rentav har en konstruktiv funktion. Ett allt för högt valdeltagande kan, »som erfarenheten visat», vara ödesdigert för demokratin. Det är en fördel att politiken skötes av eliter. Demokrati blir härigenom, som Lewin formulerar saken, en styrelseform, varigenom eliter får politisk bestämmanderätt genom konkurrens om folkets röster. Av speciell vikt är härvid att eliterna verkligen är konkurrerande. Denna uppfattning om apatins välsignelsebringande inverkan har emellertid helt naturligt väckt kritik. Motståndarna har gjort gällande att ett ökat engagemang, ett ökat deltagande av massan är ett nödvändigt element. Demokrati blir härigenom, enligt Lewins formulering, en styrelseform som förverkligas i samma utsträckning som folket deltar i den politiska beslutsprocessen.

Det är debatten mellan dessa två skolor som Lewin analyserar. Den förra skolans anhängare kallar han funktionalister (med utgångspunkt från att apatin har en funktion i systemet), den senares normativister. Analysen sker på tre nivåer, den deskriptiva, den funktionella och den normativa. Varje analysnivå delas upp i ett antal begrepp som sedan på den lägsta nivån finfördelas och operationaliseras i sammanlagt 21 element. I vart och ett av dessa har de båda skolorna motsatt uppfattning. Dessa uppfattningar analyseras, prövas och kritiseras. Ingen av skolorna håller måttet, menar han, särskilt inte funktionalisternas.

Låt mig börja med att säga att boken liksom den tidigare avhandlingen är mycket väl disponerad och skriven, att den vittnar om en omfattande beläsenhet hos förf., att analysen har skärpa och att resultaten är intressanta. Men det bör hållas i minnet att analysobjektet är begränsat. Det avser för det första endast den debatt som förts mellan ett antal amerikanska samhällsvetare, till allra största delen statsvetare. Vad dessa debatterat har varit i allt väsentligt amerikanska förhållanden. Analysobjektet är för det andra begränsat i den meningen att det inte omfattar hela demokratidebatten. De båda analyserade skolorna har stor värdegemenskap, de kan båda betecknas som liberala. Därmed utesluts stora delar av den debatt som från andra utgångspunkter världen över förts angående demokratins innebörd. De synpunkter jag här anfört angående begränsningen är i och för sig inte kritiska. Det är helt naturligt att förf. begränsat sin arbetsuppgift. Av vikt är emellertid att konstatera att resultaten inte utan vidare kan anses äga giltighet för andra länder än Förenta Staterna. Jag vill tillfoga att det hade varit önskvärt om förf. explicit hade angivit efter vilka grunder han gjort sitt utval av amerikanska samhällsvetare. Och det bör enligt min mening inte fördöljas att förf. i sin inplacering av de berörda samhällsvetarna i antingen den ena fällan eller den andra åstadkommer en skarp tudelning som såvitt jag förstår inte finns i verkligheten.

Lewin nöjer sig inte med att kritiskt analysera och pröva de båda här angivna demokratimodellerna. Han vill även vara konstruktiv och han framlägger en egen demokratimodell, den interaktiva demokratins. Demokrati är enligt denna en styrelseform som förverkligas i samma utsträckning som det uppstår växelverkan mellan elit och massa i den politiska beslutsprocessen. Jag har ingen anledning att här gå in på frågan om samhällsforskarna som sådana har till uppgift att ge sig in i debatten om hur styrelseskicket eller politiken i allmänhet bör utformas. Det får ytterst vara vars och ens ensak. Men jag tror inte att Lewins modell utan vidare betecknar en framkomlig väg. Genom att lägga väsentlig vikt vid att eliten bör

ha en opinionsbildande och folkuppfostrande uppgift har Lewin intagit en ståndpunkt som kan ge eliten nära nog samma dominans som i funktionalisternas modell.

I den tredje stora undersökning som föreligger till bedömning visar Lewin upp ett nytt ansikte: han har etablerat sig som valforskare. Undersökningen, kallad *Den svenska valmanskåren 1887—1968*, har insänts i manuskript (258 s. förutom omfattande bilagor) och är praktiskt taget avslutad. Vad som återstår är ett par sammanfattande kapitel.

Den svenska valstatistiken erbjuder ett mycket omfattande och pålitligt material, som länge väntat på sin bearbetare och analytiker. Kan vi via detta material, jämfört med andra data få insikt i hur individerna i olika sociala grupper har röstat? Kan vi genom att undersöka förhållandena på delnivå (med s.k. ekologisk metod eller aggregatmetod) nå klarhet om helheten? Tidigare försök har givit ganska nedslående resultat. Valforskarna har sedan det andra världskriget slut i huvudsak ägnat sig åt en annan metod, survey-metoden. Men då fick också valstatistiken och därmed de långa perspektiven ligga i träda. Under 60-talet kan emellertid märkas ett ökat intresse för aggregatmetoden. Lewin har nu på bred front gått fram med denna och givit oss en detaljerad bild av den svenska valmanskåren sedan 1887.

Efter att ha presenterat de två huvudinriktningarna inom valforskningen, aggregatmetoden och surveymetoden och efter en introduktion om undersökningens syfte kommer Lewin in på en allmän översikt över sina data. De politiska data, röstetalen för partierna och antalet icke-röstande, vilka bildar de beroende variablerna, har vållat minst bekymmer, även om arbetet att genom tidningarna få klarhet i kandidaternas partifärg i äldre tid varit nog så tidskrävande. Förf. redogör sedan i korta drag för den ekonomiska och politiska utvecklingen under perioden för att därefter i bokens huvudavdelning ta upp de skilda metodproblemen och redovisa analysresultaten.

Det första problemet som Lewin hade att lösa var att skapa en ny och användbarare socialgruppsindelning. Det gällde att komprimera de mer än 100 yrkena i ett fåtal behändiga socialt och politiskt homogena klasser. Utgångspunkten var härvid det politiska beteendet. Vägledande var vidare att varje klass tilldelades ett kärnyrke. Resultatet blev fyra klasser: I jordbrukare, II företagare och tjänstemän, III arbetare och IV lantarbetare. Yrket är huvudfaktorn när det gäller att förklara väljarnas beteende. Men det finns även andra sociala faktorer som påverkat detta. Med hjälp av faktoranalys (komponentanalys) räknar Lewin fram för varje andrakammarval tre dimensioner (komponenter), vilka i sig inrymmer en väsentlig del av förklaringen till variationen av dessa »övriga» sociala variabler.

Med sina fyra klasser och tre komponenter är Lewin rustad att bygga upp en modell för ett studium av sambandet mellan den sociala strukturen och det politiska beteendet. Han vill alltså föra tillbaka den regionala variationen i partiernas röstetal på den regionala variationen i de sociala förhållanden. Anmärkas må att Lewin av hänsyn till datasituationen under perioden utvalt länen som observationsområden. I en kommande undersökning, som tar sikte på 1960-talet, utgår han dock från kommunnivå. Den metod som Lewin använder är regressionsanalys och sambandet framräknas i koefficienter, som skall kunna tolkas som klassernas pro-

centuella röstning på partierna; som parti räknas även de icke-röstande. Här stötte Lewin på aggregatanalysens klassiska stötesten, det s.k. ekologiska felet, dvs. det förhållandet att korrelationen mellan två variabler på aggregatnivå kan vara en annan än korrelationen på individnivå: Lewin ser orsaken härtill i den regionala variationen i gruppernas beteende. Han anser sig ha kommit till rätta med det ekologiska felet och även andra svårigheter genom en modell, som för tillbaka partiernas röster på klasser av enskilda individer och som förklarar huvuddelen av den regionala variationen i klassernas röstning med sociala komponenter, vilka på länsnivå omfördelar klassernas röster på partierna. I den mån modellen inte övervunnit svårigheterna, klaras dessa av med hjälp av en ny metod för regression med bivillkor.

Men kan man lita på att de framräknade koefficienterna återger verkligheten? Felkällorna kan vara tre: fel i data, utelämnade relevanta variabler och inbördes korrelation mellan de oberoende variablerna. Lewin försöker komma till klarhet i frågan med hjälp av ett s.k. prediktivt test och därefter mätning av koefficienternas relativa stabilitet och ett studium av partiernas multipla korrelationskoefficienter. Av det sammanlagda antalet om 440 regressionskoefficienter har han funnit 69 som framstår som »särskilt osäkra». Han prövar dessa från sakliga utgångspunkter och de som därvid befunnits uppenbart orimliga, rättar han genom en kurvutjämningsmetod.

I de följande kapitlen redovisas resultaten. I tabellform anges val för val hur många procent av varje yrkesklass som röstat med respektive parti eller icke röstat. Vi får också uppgifter om hur partiernas röstetal fördelas på de olika yrkesklasserna, dvs. om partiernas sociala rekrytering och om det härvidlag tid-efter annan inträtt några förändringar. Det mest utmärkande för utvecklingen är väljarkårens mobilisering, och förf. ägnar betydande uppmärksamhet åt frågan om sambandet mellan mobilisering och social rekrytering. Han kommer fram till att det försiggått en långtgående vertikal mobilisering (dvs. mobilisering inom den egna klassen) med i allmänhet höga mättnadsnivåer, att andelen röster från den egna klassen tenderar att stagnera i absoluta tal, sedan mättnadsnivån nåtts och att partierna har en bristande horisontell mobilisering, dvs. inbrytning i andra klasser. En sådan inbrytning kan vara förenad med risker.

Lewin söker vidare klassificera andrakammarvalen och är närmast ute efter att identifiera de val, då de verkligt stora förändringarna i det sociala rekryteringsmönstret inträffade. Han kommer fram till tre sådana val, 1911, 1948 och 1968. I samtliga fall var det klassen »företagare och tjänstemän» som agerade och gav ett betydligt starkare stöd än förut åt högern, folkpartiet respektive centerpartiet. Förf. kommer sedan in på frågan om på vilka avstånd från varandra och i vilka dimensioner de svenska partierna legat. Han vill mäta avstånden och han finner fr.o.m. 1908 års val genomgående samma två dimensioner, höger-vänster och landsbygd-stad.

Oberoende av här refererade analys av partiernas sociala rekrytering har Lewin slutligen också undersökt hur väljarna bytt parti eller omvänt i vilken utsträckning partierna lyckats behålla sina väljare från ett val till nästa. Stabiliteten är genomgående hög. Resultaten av denna senare analys stöder enligt förf. »i anmärkningsvärt stor utsträckning» resultaten från den förra.

Så långt undersökningens innehåll och resultat, låt vara att de sistnämnda kunnat anges endast i största korthet eller glimtvis. Vid en bedömning av undersökningen blir man imponerad av framför allt två saker, dels den enorma arbetsinsatsen, dels det intensiva intresset att få fram nya metoder och tekniker för att kunna fördjupa analysen. Utan datamaskinen och utan avsevärda resurstillskott från riksbanksfonden hade undersökningen aldrig kunnat genomföras. Men utan Lewins arbetsförmåga och organisationsförmåga hade detta inte heller varit möjligt. Jag har redan framhållit att med denna undersökning visar Lewin upp ett helt nytt ansikte. Han har i själva verket varit tvungen att från grunden tillägna sig erforderlig statistisk kunskap och han har medvetet utbildat sig på detta område. Det ligger i sakens natur, att han i fråga om utvecklingen av nya tekniker har haft behov av expertis. Till forskningsprogrammet har han knutit två statistiker av facket, Bo Jansson och Dag Sörbom, vilka svarar för utformningen av vissa matematiskt betonade kortare avsnitt i manuskriptet. Men det råder icke någon tvekan om att denna metodutveckling skett i nära samarbete med Lewin. Jag vill i detta sammanhang tillfoga, att föreliggande arbete, liksom Lewins produktion i övrigt är mycket välskrivet. Men borta är den tidigare benägenheten, enligt min mening ej sällan onödigt störande, att göra uttalanden om rätt eller fel. Framställningen flyter på det hela taget lugnare.

Undersökningen står och faller med de använda metodernas och teknikernas tillförlitlighet. Från den utgångspunkten har den bedömts av professor Carl-Gunnar Janson, som tillkallats som specialsakkunnig. Dennes omdöme är mycket positivt, låt vara att vissa erinringar göres. Jag varken kan eller vill ifrågasätta Jansons vitsord. Det må dock vara mig tillåtet att uttala tvivel på vissa punkter. Har Lewin verkligen kommit till rätta med det ekologiska felet? Jag har inte blivit övertygad av hans resonemang. Och i vad mån är regressionskoefficienterna tillförlitliga mätare av verkligheten? Man känner en lätt oro, när så många som 69 av 440 befunnits särskilt osäkra, och när på sakliga grunder inte mindre än 39 av dessa måste korrigeras. Och jag tror att även en del av de koefficienter som inte rättats verkligen kan ifrågasättas från sakliga utgångspunkter. Jag tänker härvid särskilt på det märkliga förhållandet att socialdemokraterna mellan 1917—24 skulle ha fått ett betydande tillskott väljare från klass II, företagare och tjänstemän. Vid 1917 års val skulle inte mindre än 14,5 % av högerväljarna ha övergått till socialdemokraterna. Lewin är själv medveten om att denna övergång är märkelig men vidhåller den.

Över huvud tror jag att Lewins metoder och resultat kommer att diskuteras och bör diskuteras. Men även om denna diskussion kommer att föranleda en revision av vissa resultat, kan detta förhållande knappast förringa värdet av undersökningen som på grund av arbetets omfattning, intensiteten i metod- och teknikutvecklingen och skärpan i analysen bör betecknas som den mest vägande i den föreliggande konkurrensen.

I stencil föreligger ytterligare några smärre bidrag, som har samband med undersökningen om »Den svenska valmanskåren». Av dem bör nämnas *Specialeseminariet i politisk aggregatanalys*; här redogöres bl.a. för det ovan nämnda påbörjade projekt, som skall bygga på kommunnivå. Därjämte vill jag peka på *Survey- och aggregatanalys: några preliminära jämförelser*.

Till ansökningshandlingarna har Lewin vidare fogat ett antal recensioner och artiklar, vilka ytterligare styrker hans kompetens. Mest vägande är ett relativt kort (34 s.) manuskript, kallat *Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion*. Manuskriptet har samband med såväl avhandlingen om »Planbushållningsdebatten» som boken om »Folket och eliterna». Liksom i dessa båda tidigare arbeten kastar sig Lewin in i en aktuell, kontroversiell debatt. Kan man fastställa den »rätta» ideologiska inställningen? Eller är en vetenskaplig prövning eller kritik av ideologierna inte meningsfull? Lewin bekänner sig till värderrelativismen men menar i anslutning till Tingsten att ideologiernas verklighetsuppfattningar och deras logiska konsistens kan kritiserats vetenskapligt. Han anser även att ideologierna kan analyseras idéhistoriskt. Manuskriptet bär vittnesbörd om stor beläsenhet, god framställningsförmåga och sinne för problemställningar.

Vid en samlad bedömning av Leif Lewins produktion är det helt naturligt att man först konstaterar att det måste betecknas som en prestation att redan vid 30 års ålder ha hunnit med så mycket som nu föreligger till bedömning. Det är i själva verket fråga om inte mindre än tre stora undersökningar av vilka särskilt den tredje vittnar om en osedvanlig arbetsinsats. Man blir imponerad av förf:ns förmåga att på så kort tid tränga in i stora och komplicerade sammanhang på skilda områden och att lära sig nya och invecklade tekniker. För det andra bör förf:ns ämnesval markeras. Lewin har gett sig i kast med kontroversiella ämnen, som inbjudit honom att bli ein Mann anderer Meinung och att över huvud söka nya lösningar, analytiska såväl som tekniska. För det tredje fäster man sig vid styrkan i engagemanget, vilken av naturliga skäl sätter andras engagemang i rörelse och därigenom åstadkommer debatt; det är ju så det bör vara. Och för det fjärde måste man understryka förf:ns skärpa i analysen och goda framställningsförmåga. I framställningssättet ligger också en benägenhet att förenkla och att här och var framt dekretera att så eller så är det. Denna benägenhet är, det bör dock understrykas, mycket mindre märkbar i undersökningen om »Den svenska valmanskåren». Detta arbete är enligt min mening Lewins bästa och det tyngst vägande i den förevarande konkurrensen. Om hans kompetens kan det inte råda någon tvekan. Ej heller hans pedagogiska förmåga kan ifrågasättas.

Björn Molin är född 1932, disputerade 1965 och förordnades samma år till docent i statskunskap samt utnämndes fem år senare till ordinarie universitetslektor i ämnet, allt vid Göteborgs universitet. Han har en långvarig erfarenhet av såväl undervisning som politiskt arbete.

Som ämne för sin avhandling valde Molin *Tjänstepensionsfrågan* (1965). Det är naturligt att denna 1950-talets dominerande inrikespolitiska tvistefråga med följdverkningar långt fram i tiden fångade en statsvetares intresse. Den kan givetvis studeras på olika sätt. Ett är att i anknytning till den historiska forskningens tradition kronologiskt följa förloppet och att i sökandet efter orsakerna »fördjupa» analysen genom att gå utöver de offentliga källorna och det tryckta materialet och alltså bygga på otryckt material och intervjuer. Mer än hälften av avhandlingen upptogs också av en sådan skildring. Framställningen är i detta avsnitt, som förf. framhåller, begränsad både till omfånget och med hänsyn till syftet att utgöra underlag för den följande analysen. I huvudsak bygger den på det offentliga mate-

rialet, men genom intervjuer har åtskilliga värdefulla och nödvändiga upplysningar framskaffats. Framställningen är med hänsyn till syftet skickligt gjord. Önskemål om utvidgningar kan alltid framföras. För egen del hade jag gärna sett att något större uppmärksamhet ägnats dels åt partiledarförhandlingarna i april 1957 om formuleringen av de tre omröstningsalternativen, dels och framför allt åt den för partierna centrala frågan om förvaltningen av fonderna.

Ett annat sätt att studera tjänstepensionsfrågan är att anlägga ett mera generell betraktelsesätt och se den som ett exempel på hur politiska tvistefrågor löses. Det är denna väg som Molin framför allt följt. Han har utgått från att det är de politiska partierna som är aktörer och att en förklaring av tjänstepensionsfrågan främst är en förklaring av partiernas handlande. Följdriktigt har avhandlingen underrubriken »En studie i svensk partipolitik». För analysen har han byggt upp ett schema, om man så vill en begreppsapparat eller en modell, som täcker de faktorer som enligt hans mening är av betydelse för partiernas ställningstaganden. Analysschemat skall vara generellt; det skall kunna förklara partiernas handlande vid ställningstagande till politiska frågor över huvud, inte bara till tjänstepensionsfrågan. Utgångspunkten är att partierna handlar rationellt.

Partiernas val av ståndpunkt förklaras enligt Molin av tre faktorer, för det första intressefaktorn, för det andra den parlamentariska faktorn och för det tredje opinionsfaktorn, vilken kan uppdelas i popularitets- och kontinuitetsfaktorerna. Intressefaktorn förklaras i sin tur ytterst av partiernas värderingssystem, de båda andra av partiernas förutsägelsesystem. Molin understryker att analys-schemat inte är fullständigt; han talar inledningsvis om det som »ett led i utarbetandet av en förklaringsmodell» och han använder ej heller själv termen »modell». Efter att på så sätt ha presenterat sitt analys-schema tillämpar Molin det på de politiska partiernas ställningstaganden i tjänstepensionsfrågans olika faser och kommer därvid fram till tvivelsutan intressanta resultat. Schemat förefaller vara i hög grad användbart vid en analys av tjänstepensionsfrågan.

I sin undersökning bygger Molin på andra forskare, framför allt på Anthony Downs, men vidareutvecklingen är så påtaglig hos Molin att det är berättigat att tala om en betydande självständig insats. Man kan säga att Molins avhandling är den första i svensk partiforskning som syftar till en mera generell syn på partiernas handlande. Den har i hög grad varit inspirerande på den fortsatta forskningen och blivit föremål för en livlig debatt. Kritikerna har pekat på att ideologiernas roll blivit bortglömd, på att begreppet »partiernas kärngrupper» är svårtolkat osv. Men ihågkommas bör att Molin betraktar sitt analys-schema endast som ett led i utarbetandet av en förklaringsmodell. Kritiken kan karakteriseras som en kritik som naturligen framkommer som svar på en konstruktiv avhandling.

Molins analys-schema är, såvitt jag vet, prövat endast på tjänstepensionsfrågan. Ett svar på spørsmålet om allmängiltigheten av analys-schemat kan man få endast om detta appliceras på ett tillräckligt stort antal andra frågor, till vilka de politiska partierna haft att ta ställning. Man får därvid räkna med att analys-schemat kan behöva utbyggas och ändras. Av vikt i sammanhanget kan vara att tjänstepensionsfrågan inte är en för svensk politik typisk politisk tvistefråga. Med de sällsynt häftiga meningsmotsättningar som rådde framstår den som relativt atypisk. Å andra

sidan är den genom att meningsmotsättningarna framträdde så öppet, utan tvivel ett lämpligt analysobjekt. I forskningens strävan mot mera generellt vetande är det angeläget att det produceras inte bara rent teoretiska arbeten utan även att man som Molin vid modellkonstruktionen utgår från konkreta fall.

Av betydande intresse är även att Molin i sina försök att förklara partiernas handlande bygger på en systematisk innehållsanalys av tidningsmaterial och annat debattmaterial.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att Molins avhandling utgör ett viktigt bidrag till svensk partiforskning, att den i sin strävan mot ett mera generellt vetande om partiernas handlande och även i övrigt i metodiskt hänseende betecknar en nyorientering inom svensk statskunskap och att framställningen är välgörande lättillgänglig. Nämnas bör att den under lång tid använts som kursbok redan på »tvåbetygsnivån» och som sådan varit mycket uppskattad. Från meriteringssynpunkt väger den tungt.

Efter disputationen har Molin orienterat sig över mot förvaltningsforskningen. Det första bidraget inom detta område har, liksom avhandlingen, en beslutsteoretisk infallsvinkel. Det publicerades 1967 i Statsvetenskaplig Tidskrift med titeln *Analys av administrativa beslut*. Molin konstaterar här att den förvaltningsforskning, som dittills presterats av skandinaviska statsvetare, hade — med undantag av Knut Dahl Jacobsens avhandling — inte utgått från frågeställningar som var relevanta från statsvetenskapliga synpunkter. Man hade byggt på organisationsteorin sådan den växt fram i Amerika och icke sett den offentliga förvaltningens särdrag. Molin karakteriserar den offentliga förvaltningen som målförverkligare eller målutfyllare i relation till de politiska beslutsfattarnas policy-beslut. Han vill finna generella förklaringsgrunder till administrativa beslut. Han utgår från den allmänna beslutsteorin och kompletterar dess begreppsapparat med vissa för det administrativa beslutsfattandet specifika begrepp. Avslutningsvis ställer han upp ett antal frågeställningar, som kan användas vid studiet av konkreta beslutssituationer. Molins bidrag bör enligt min mening betraktas som väsentligt och vägande. Det understryker nödvändigheten av att förvaltningsforskningen måste ha ett teoretiskt underlag. En mera allmän föreställningsram, om man så vill en grundläggande modell för förvaltningsforskning finns i inledningen till den lärobok i *Offentlig förvaltning* (2 uppl. 1970), som Molin skrivit tillsammans med Lennart Månsson och Lars Strömberg. Detta kapitel kan på många sätt betraktas som en vidareutveckling och precisering av tankegångarna i den tidigare nämnda uppsatsen i Statsvetenskaplig tidskrift.

I en enligt min mening riktig insikt om nödvändigheten av att teoretisk forskning inte får bedrivas isolerad från empirisk har Molin emellertid under de senaste åren i hög grad ägnat sig även åt empirisk forskning. Han har sedan 1968 varit ledare för ett forskningsprojekt om den offentliga förvaltningen och tjänstemannakåren och därvid arbetat tillsammans med Lennart Månsson och Lars Strömberg. I projektet har ingått en enkätundersökning, som omfattat praktiskt taget samtliga större statliga centrala ämbetsverk samt därutöver ett antal statliga regionala organ (sammanlagt 79). Syftet med enkäten var att få ett underlag för en generell och systematisk beskrivning av förvaltningsförfarandet inom den svenska statsförvalt-

ningen. Resultaten av undersökningen har redovisats dels i den ovan angivna läroboken, dels och mera systematiskt i en stencilerad rapport, *Förvaltningsförfarandet i statliga myndigheter* (1970). I forskningsprojektet har vidare ingått en tjänstemannaenkät till omkring 1 500 högre statstjänstemän angående social bakgrund, utbildning, karriär och attityder. En delrapport, huvudsakligen skriven av Molin, föreligger i manuskript, kallad *Statstjänstemannakåren* (ca 50 s.) Resultaten är tvivelsutan intressanta, men det bör understrykas att rapporten är preliminär och att analysen torde komma att fördjupas.

Något större arbete på förvaltningsforskningens område har Molin hittills inte publicerat. Vad som föreligger betecknar emellertid enligt min mening sammanlagt en betydande insats. Jag ser det som en särskild förtjänst att Molin har arbetat med både teori och empiri och försökt förena dessa.

I det tillsammans med Stig Hadenius och Hans Wieslander utgivna översiktsarbetet *Sverige efter 1900, en modern politisk historia* (3 uppl. 1969) har Molin skrivit om tiden efter 1945. Framställningen karakteriseras av saklighet och god kännedom om perioden. Han har vidare redovisat ett antal recensioner och inlägg, vilka visar hans goda blick för problemställningar och hans allmänorientering.

Molin framträdde med sin avhandling som en modern och metodmedveten forskare och boken betecknar ett viktigt bidrag till analysen av politiska partiers beslutsfattande. Han har därefter gjort en betydande insats på förvaltningsforskningens område, låt vara att någon mera samlad publikation ännu inte föreligger. Hans pedagogiska förmåga kan inte sättas i fråga. Utan tvekan finner jag honom kompetent.

Min genomgång har alltså givit vid handen att samtliga tre sökande är kompetenta till tjänsten. Det är inte blott en kvantitativt omfattande utan även en kvalitativt högtstående produktion, som förelegat till bedömning, från Nils Elvanders utmärkta avhandling om »Harald Hjärne och konservatismen» över Björn Molins nyorienterande arbete om »Tjänstepensionsfrågan» till Leif Lewins imponerande undersökning om »Den svenska valmanskåren».

När det gäller att skilja mellan de sökande synes det mig klart att Molin får träda tillbaka till förmån för Elvander och Lewin. Det beror uteslutande på att Molin kan uppvisa endast ett större samlat arbete, medan hans medsökande har vardera tre. Elvander och Lewin är långa stycken jämförbara. Båda startade med doktorsavhandling, som omgående ledde till docentur. Jag är närmast böjd att sätta Elvanders avhandling om »Harald Hjärne och konservatismen» något före Lewins avhandling om »Planhushållningsdebatten». Beträffande Elvanders respektive Lewins bok nr 2, »Intresseorganisationerna i dagens Sverige» respektive »Folket och eliterna», torde det ha framgått av vad jag tidigare anfört, att det är dessa böcker jag är mest kritisk mot, låt vara att jag understrukt deras meriteringsvärde. Lewins är enligt min mening den bättre. Båda de sökande har inlämnat sitt tredje arbete i manuskript. Såväl Elvanders »Skattepolitiken» som Lewins »Den svenska valmanskåren» är att beteckna som utmärka prestationer. Med all respekt för Elvanders insats härvidlag måste jag dock konstatera att Lewins manuskript, som jag redan karakteriserat som de tyngst vägande arbetet i konkurrensen, är det utan

tvekan bättre. Detta förhållande ger alltså ett klart utslag till förmån för Lewin.
Min rangordning blir sålunda:

1. Lewin
2. Elvander
3. Molin.

Lund den 27 mars 1972

Nils Stjernquist

Till Patronus för Skytteanska stiftelsen, greve Stellan Mörner

Såsom sakkunnig, utsedd av Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet, för tillsättande av den Skytteanska professuren i vältalighet och statskunskap får jag avge följande utlåtande.

Tre sökande kvarstår, nämligen biträdande professor Nils Elvander, docent Leif Lewin samt docent Björn Molin.

Biträdande professor *Nils Elvander*, född 1928, avlade filosofie licentiatexamen i statskunskap 1955 samt disputerade och förordnades till docent i statskunskap vid Uppsala universitet 1961. Han tilldelades samma år docentbefattning och utnämndes 1967 till preceptor/biträdande professor i statskunskap vid Uppsala universitet.

Jag har tidigare haft tillfälle att såsom sakkunnig yttra mig över Elvanders vetenskapliga produktion, bl.a. vid tillsättandet av Lars Hiertas professur i statskunskap vid Stockholms universitet (yttrandet återfinnes i Statsvetenskaplig Tidsskrift, häfte 5, 1966). Vad de delar av Elvanders författarskap beträffar som jag därvid granskat begränsar jag mig här till att endast i sammandrag återge vad jag förut anfört och hänvisar i övrigt till nyss nämnda utlåtande.

Elvanders doktorsavhandling bär titeln »Harald Hjärne och konservatismen, konservativ idédebatt i Sverige 1865 till 1922». Efter att ha diskuterat vissa brister beträffande avhandlingens yttre ram och frågeställningar framhöll jag i nämnda yttrande att man ej kunde skriva om Hjärne och konservatismen utan att undersöka båda och att Elvander ej gjort detta.

Vad Elvander däremot med stor framgång utfört i detta arbete är en politisk idéhistorisk studie av i första hand Harald Hjärne och Rudolf Kjellén. Han har analyserat innehållet i deras politiska åskådningar, påvisat influenser, dragit upp utvecklingslinjer osv. samt konfronterat deras uppfattningar i vissa politiska frågor med högerpolitikernas. Det är en svår uppgift, som krävt mycket av författaren och som han — jag bortser härifrån vissa enligt min mening alltför subjektivt värderande karakteristiker — löst med en skicklighet som imponerar. Trots det otillfredsställande i avhandlingens komposition — något som väl sammanhänger med att planerna förskjutits under arbetets gång — måste denna avhandling sammanfattningsvis bedömas som en betydande forskningsinsats av högt meritvärde.

Elvanders andra större arbete utgöres av boken »Intresseorganisationerna i dagens Sverige». Denna skrift består av två klart skilda delar. Den första avdelningen med undertiteln »Intresseorganisationernas utveckling, uppbyggnad och verksamhet» innehåller en värdefull, koncentrerad sammanställning av vissa grundläggande data rörande det svenska organisationsväsendet. Det är här alltså fråga om en lärobok av mera traditionell typ men det bör understrykas, att det ligger en mycket stor arbetsinsats bakom denna översiktliga framställning.

Den andra avdelningen bär titeln »Intresseorganisationerna och det politiska systemet». Den bygger dels på dokumentariskt material dels på en serie av författaren utförda intervjuer eller enkäter med statsråd, riksdagsmän, organisationsrepresentanter m.fl. Det är här fråga om en brett upplagd forskningsinsats som avser ett mycket centralt ämne. Framställningen innehåller många nya och intressanta upplysningar. Vad Elvander främst vill studera är organisationernas och

andra aktörers inflytande inom det politiska systemet. Det behöver knappast understrykas att detta är ett utomordentligt komplext och svårbemästrat problem. För att komma till rätta härmed väljer Elvander en genväg: han ber statsråd, riksdagsmän och organisationsrepresentanter m.fl. att rangordna exempelvis sina motiv för ställningstaganden, organisationernas inflytande på olika led i beslutsprocessen, olika faktorer inflytande på politiska beslut etc. Den väsentligaste invändningen mot detta förfarande synes vara att när Elvander själv inte kan ange hur man skall mäta inflytande — det har de flesta andra som sysslat med dylika frågor också haft svårt att ange — är det oriktigt att begära att intervjuobjekten skall lösa denna uppgift åt undersökaren.

Det bör observeras att intervjuvaren här inte, såsom vanligen sker vid intervjuundersökningar, i första hand används för att karakterisera den intervjuade utan att svaren här i stället direkt används för att karakterisera det politiska systemet. Elvanders kommentarer snuddar ibland vid detta problem. Över huvud synes gälla om flera enkätfrågor att de är alltför vagt formulerade, och den låga svarsprocenten på vissa frågor får väl delvis uppfattas som ett naturligt uttryck för obenägenheten att svara på frågor vars innebörd ej är klar. Till Elvanders försvar kan anföras att han vanligen visar stor försiktighet beträffande sina slutsatser, och framförallt, att många andra forskare använt motsvarande teknik. Enligt min mening blir dock de metodiska bristerna särskilt påtagliga i denna undersökning. Sammanfattningsvis bör dock framhållas att denna skrift, förutom att vara en efterlängtd lärobok, i långa stycken representerar en förtjänstfull forskningsinsats. Min kritik gäller främst vissa ganska begränsade avsnitt i framställningen.

Nils Elvander har under senare år genomfört en tredje stor undersökning, som nu föreligger nästan färdig och presenteras i ett manuskript på drygt 400 sidor med titeln »Skattepolitiken 1944—1970. En studie i partiets och organisationers funktioner». Några av kapitelrubrikerna lyder: Striden kring 1947 års skattereform, Skattesänkingsdebattens årtionde, Omsättningsskatten återinföres, Sambeskattningen befastes, Nytt skattesystem? Det är alltså fråga om en brett upplagd skildring av skattepolitiken efter andra världskriget och debatten kring denna.

Sina centrala frågeställningar hämtar Elvander från Almonds och Eastons teoretiska arbeten. Han vill empiriskt pröva antagandena att 1) i en väl fungerande demokrati fullgörs funktionen att formulera olika gruppers speciella intressen och föra fram dem till beslutsfattarna i första hand av intresseorganisationerna, 2) i ett politiskt system av denna typ är det i första hand partierna som reducerar och sammanjämnar organisationernas krav till politiska handlingsalternativ utifrån en politisk helhetssyn samt 3) att i ett flerpartisystem är denna rollfördelning mindre utpräglad än i ett tvåpartisystem. Dessa antaganden prövas sedan genom ett stort antal mera speciella frågeställningar, som författaren söker besvara i samband med varje huvudepisod i skattepolitikens utveckling.

Undersökningen verifierar icke, framhåller Elvander i sammanfattningen, de i teorin presenterade antagandena. Vissa partier fullgör stundom en renodlad »artikuleringsfunktion», vissa organisationer går så långt i sammanjämkning av särintressen att de tenderar att i högre grad än något parti formulera »samhällsintresset». I Sverige är det ofta så att partierna tar ställning före organisationerna, något som är helt främmande för Almond och Easton. Inte heller har de förutsatt rege-

ringens dominerande roll som initiativtagare. De har i stället, säger Elvander, utgått från en idealbild av hur det politiska systemet i USA fungerar och satt den som rättesnöre även för andra länder.

Det finns all anledning att tro att kritiken mot Almond och Easton för att generalisera amerikanska erfarenheter är berättigad: organisationernas roll är självfallet en helt annan i förhållande till de jämförelsevis »tomma» och »passiva» amerikanska partierna än den är i vårt land. Men frågan är ju — vilket också Elvander berör på sista sidan — om skattepolitik egentligen är det man har i tankarna, när man talar om organisationer såsom artikulerande speciella intressen och som initierande åtgärder. Skatter är i och för sig knappast något som väcker entusiasm hos medborgarna, skatter är medel för något annat som är önskvärt. Det förefaller därför naturligt att regeringen blir initiativtagare och att partier likaväl som organisationer, ställda inför regeringens förslag, aktualiserar speciella intressen för att om möjligt påverka skattepolitikens utformning.

Undersökningens centrala inriktning på rollfördelningen mellan organisationer och partier har därför knappast givit fullt utbyte i detta fall — personligen gissar jag att en partibeslutsmodell skulle ha fungerat bättre. Men detta spelar inte alltför stor roll, därför att Elvanders undersökning är så brett upplagd och frågeställningarna så många och tillsammans så täckande att man har all anledning att tro att de väsentligaste momenten i skattepolitikens historia blivit registrerade. Kommentarer och sammanfattningar är ofta mycket intressanta och tankeväckande.

Elvander säger själv inledningsvis att undersökningen är mindre hypotesprövande än hypotesgenerande till sin uppläggnings. Det är åtskilligt som talar för att Elvander valt rätt forskningsstrategi. En undersökning inriktad på att pröva en uppsättning mera specificerade hypoteser hade med all sannolikhet inte fått den bredd och allsidighet som här är fallet. Det är en väsentlig del av den moderna svenska politiska historien som nu är skildrad på ett sätt som verkligen bör kunna stimulera fortsatt forskning. Ämnesvalet är, som jag tidigare yttrat, nära nog genialt och undersökningen, på den valda ambitionsnivån, mycket väl genomförd.

Jag har tidigare förklarat Elvander kompetent för professur i statskunskap. Han har genom sitt senaste större manuskript i skattefrågan påtagligt stärkt sin kompetens.

Docent *Leif Lewin* är född 1941 och avlade filosofie licentiatexamen 1965 vid Uppsala universitet, där han 1967 disputerade och förordnades som docent. Han har därefter innehaft docentbefattning samt vikarierat som preceptor och biträdande professor.

Lewin har under den korta tid han varit verksam som forskare hunnit med att genomföra tre stora undersökningar på vitt skilda områden. Flertalet uppsatser och skrifter som han därutöver åstadkommit har direkt anknytning till dessa tre huvudundersökningar.

Leif Lewins första stora arbete Planhushållningsdebatten — bedömd med betyget Med utmärkt beröm godkänd — har för att vara en akademisk avhandling i anmärkningsvärt hög grad karaktären av en politisk essay. I konsekvens härmed saknas en systematisk behandling av frågeställning, metod och material och i den huvudsakligen idéhistoriska framställningen finns politiska värderingar invävda.

Som essay fyller denna skrift de högsta anspråk. Författarens handlag när det gäller materialbehandlingen, stilens elegans och den andliga vitalitet och spänst som uppbär hela framställningen gör omedelbart intryck. Särskilt är det författarens förmåga att precisera frågeställningar, att genomföra en analys och dra bestämda slutsatser som fångslar läsaren. Vad skriften dokumenterar förutom de litterära kvaliteterna är framförallt författarens allmänna intellektuella kapacitet.

Tar man däremot upp och granskar de speciella teser som Lewin driver i denna bok förefaller flera av de mest centrala teserna att inte vara hållbara. Det gäller t.ex. påståenden om att det socialistiska frihetsbegreppet och tanken på självförverkligande är socialismens och planhushållningsideologiens kärna eller högsta princip, om att de borgerliga hade fel när de beskyllde socialdemokraterna för att egentligen eftersträva socialisering eller om att ideologierna är vägledande för det praktiska politiska handlandet. Om alla dessa påståenden kan hävdas, inte att det motsatta påståendet är riktigt, utan att påståendet inte går att verifiera respektive inte har verifierats av Lewin.

Vad självförverkligandet beträffar torde varje mänskligt beteende — t.o.m. självmord med lite ansträngning — kunna beskrivas som ett självförverkligande och alltså varje tänkbart världsligt partiprogram inordnas under denna princip. Om man mot detta invänder att alla partier inte ansträngt sig i angiven riktning, så gäller det socialdemokraterna också. Det är termerna »folkhem», »trygghet», »rättvisa» och senast »jämlighet», som dominerat svensk socialdemokratisk debatt från 30-talet och framåt, inte frihet och självförverkligande. Lewins begreppssystematik förblir här en konstruktion — närmare tillhands ligger att se denna användning av frihetsbegreppet som ett uttryck för den icke ovanliga tekniken att låna motståndarnas centrala honnorsord och ge det en annan betydelse.

Beträffande de borgerligas »felaktiga» beskyllningar mot socialdemokratin, behöver man endast göra det näraliggande antagandet att de borgerliga ansåg det opinionsmässigt fördelaktigt att skrämma med socialisering och att socialdemokraterna inte trodde sig ha några röstvinster att göra genom att tala om socialisering: då får man just det slags debatt som fördes på denna punkt. Vad som kan fastställas om partier är att de har en strävan eller en redobogenhet att gå i en viss riktning. Hur långt de går beror på yttre omständigheter, och dessa kan ingen förutse. Lewin tycks däremot tro att man ur vissa uttalanden kan deducera fram hur långt socialdemokraterna vill gå på socialiseringens väg.

Inte heller kan det förhållandet att ett parti åberopar en ideologisk motivering för en praktisk åtgärd utgöra ett bevis för att ideologin bestämt åtgärden; det kan ju vara så att man först beslutar sig av andra skäl och sedan draperar beslutet i en ideologisk klädnad. För att verkligen pröva det angivna påståendet behövs andra metoder än deduktiva.

Boken om planhushållningsdebatten ger som nämnt otvetydiga vittnesbörd om sin författares intellektuella kapacitet. Men på något sätt utnyttjas denna kapacitet här ofta på fel slag av problem, vilket antagligen beror på en kombination av ideologiska drivkrafter och en övertro på den s.k. idékritiska metodens möjligheter.

Ämnet för Leif Lewins andra bok, Folket och eliterna, är helt nytt i förhållande till avhandlingen, nämligen den demokratidebatt som uppstått kring de amerikanska valundersökningarna. Uppläggningsen är också artskild från den tidigare: här

diskuteras problemställning, teoriram, definitioner, modeller och begreppsbestämningar ingående och med stor precision. Det är absolut ingen brist på systematik i denna bok.

Jag vill först stanna vid några kritiska synpunkter. Karakteristiken av de »ledande valforskarnas» syn på demokratin förefaller vara alltför generaliserad. Flertalet har visserligen känt ett behov av att på något sätt söka anpassa den demokratiska teorin till sina forskningsresultat. Men alla har inte påstått att en hög grad av apati bland medborgarna är något önskvärt ur demokratisk synpunkt. Den positiva synen på apatin kan karakteriseras som en föga övertygande teknik att göra en dygd av nödvändigheten, i flera fall dessutom betingad av personliga erfarenheter från det tidiga 30-talets Tyskland. Den gemensamma nämnaren för valforskarna eller vad Lewin kallar funktionalisterna är inte att man bör ha en begränsad participation för att bevara det demokratiska systemet utan snarare frågeställningen: hur kan det komma sig att systemet fungerar någorlunda trots en begränsad participation?

När man läst de första hundra sidorna tror man att boken handlar endast om amerikanska valundersökningar och om därtill anknuten demokratidebatt i USA, men plötsligt märker man att Lewin diskuterar den västerländska demokratin i allmänhet. Participationsproblematiken är emellertid ingalunda densamma; exempelvis de västeuropeiska staterna, och framförallt: den klassiska demokratiska teorin behöver revideras främst därför att den enbart handlar om individuella ställningstaganden och inte förutsätter politiska partier, men för en sådan revision är erfarenheterna från USA så speciella att de har föga att säga den övriga västvärlden.

Det deskriptiva avsnittet i boken blir ganska trist, därför att Lewins grundläggande frågeställning här gäller, om medborgarnas deltagande i politisk aktivitet skall anses vara låg eller hög. För bedömning härav fordras en norm som vi inte har (Lewin är medveten härom). Det avslutande normativa kapitlet har jag också liten förståelse för: jag har lyckats leva i det här landet i över 50 år nu utan att träffa på vare sig någon »massa» eller någon »elit». Framförallt reagerar jag emellertid emot den typ av sammanfattande bedömningar av de skildrade demokratiskolorna som Lewin gör: här finner vi honom åter, på grundval av förutsatta högre insikter i idékritisk analys, utdelande betyg till de olika »skolorna» och förklarande vem som har rätt och fel.

Vad som åter främst imponerar i denna skrift är sättet för undersökningens genomförande. Med utomordentlig snabbhet har Lewin orienterat sig på helt nytt område, han lyckas redan från början att formulera intressanta frågeställningar och han genomför resonemangen i en distinkt form som gör det till ett intellektuellt nöje att följa framställningen. Många av modellresonemangen och definitionerna liksom den sakliga kritiken av apatins funktion utgör värdefulla vetenskapliga bidrag. Vad som enligt min mening för Lewin vilse ibland är väl samma faktorer som i avhandlingen men här har resonemangen en mycket större grad av stringens och möjligheten till kontroll mot källmaterialet är vida bättre. Boken om Folket och eliterna är ett ytterligare bevis på Lewins stora intellektuella kapacitet och resultatmässigt ett framsteg i förhållande till avhandlingen.

Det finns skäl att här något beröra en stencil på 34 sidor »Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion» (1971). Det är ett intressant akt-

stycke och börde egentligen ha ingått som ett metodavsnitt i doktorsavhandlingen. Här framträder Lewin på en gång som värderrelativist men fortfarande också med vissa anspråk på att kunna ge anvisningar angående ideologiska ställningstaganden. Efter ett klagörande resonemang om en »reduktionistisk» förklaringsmodell börjar han plötsligt tillämpa denna modell på ideologiska dispyter. Om någon anför mot den afrikanska gerillans kommunistiska förkunneelse, att kommunismen uppstått under helt andra förhållanden än dem som nu råder i tredje världen så är ju detta »inte något avgörande argument mot det berättigade, som kan finnas i den kommunistiska ideologien» (s. 31). På ett annat ställe heter det att »om en vetenskaplig ideologikritik blottlägger vissa brister hos en åskådning, bör värderrelativisten — i stället för att tanklöst överge hela den kritiserade ideologin — noggrant studera, vilka element som befunnits bristfälliga och väga dessa brister mot andra, positiva drag i åskådningen» (s. 33). — Det förefaller mig som om Lewin genom dessa uttalanden visat, att han har ett stycke kvar till fullt accepterande av värderrelativismens konsekvenser.

Lewin återoppar i denna uppsats Herbert Tingstens ideologikritik och tycks solidariser sig med den, men utan att klagöra att det finns en grundläggande skillnad mellan honom och Tingsten. För Tingsten är varje ideologi en drake som skall dödas och som kan dödas med intellektuella vapen, just därför att varje mera utformad ideologi antas innehålla logiska fel eller oriktiga verklighetsbeskrivningar. Det förefaller inte uteslutet att det empiriskt kan förhålla sig så. Men Lewin har inte nöjt sig med den kritiska rollen, han har ibland också påtagit sig den från värderrelativistiska utgångspunkter tvivelaktiga uppgifter att visa vad som är rätt. — Det finns också uttalanden av mera strikt värderrelativistisk karaktär i denna uppsats och det är möjligt att den bör betraktas som ett steg i en mera konsekvent värderrelativistisk riktning.

Leif Lewins tredje stora undersökning presenteras i en stencil »Den svenska valmanskåren 1887—1968» (258 s. jämte bilagor). Den avser att ge ett bidrag till renässansen för den politiska aggregatanalysen och därvid pröva vilka förbättringar som kan uppnås med nya metoder och ny teknik.

De väsentliga data som insamlats för hela undersökningsperioden gäller dels politisk röstning vid andrakammarvalen, dels yrkesdata och dels vissa övriga sociala data. Uppgifterna är insamlade på länsnivå, den nivå där analysen skall utföras. Innan analysen inleds måste en rad metodiska och tekniska problem förbundna med ekologiska undersökningar lösas. I detta sammanhang lägger Lewin och hans medarbetare ner ett synnerligen omfattande och resultatriktigt arbete på att konstruera en ny yrkesgruppsindelning, som så småningom, efter intensivt arbete med olika tekniska problem leder fram till en enkel indelning på fyra yrkesgrupper: jordbrukare, företagare och tjänstemän, arbetare och lantarbetare. Vidare inarbetas ett stort antal andra sociala data i analysen och deras speciella funktion preciseras efter ingående testning. Även ett flertal speciella problem i anslutning till den använda regressionsanalysmetoden diskuteras utförligt.

Resultaten av regressionsanalyserna presenteras i första hand som partiernas andelar av de fyra yrkesklasserna vid vart och ett av andrakammarvalen under den undersökta perioden. De erhållna koefficienterna testas med hjälp av vissa tekniker och görs också till föremål för en allmän rimlighetsbedömning. Sådana bedömningar

är ytterligt nödvändiga. Schematiskt kan man säga, att medan även mycket välplanerade surveyundersökningar normalt kan väntas leda till felaktiga uppskattningar på några procents storlek, t.ex. vid estimering (eller individuell registrering) av valdeltagande, riskerar man vid slutsatser från ekologiska data till individdata att få helt orealistiska resultat. Det är främst detta problem som Lewin och hans medhjälpare brottats med men, som den specialsakkunnige påpekar, kan man ju inte vara säker på att det s.k. ekologiska felet är eliminerat. Därför bör givetvis alla möjligheter till ytterligare kontroller, särskilt för äldre tid, prövas.

Som exempel på ett egendomligt resultat kan nämnas att socialdemokraterna mer eller mindre skulle ha upphört att vara ett arbetarparti under 1917—1924 och i stället blivit ett parti av företagare och tjänstemän. Det sistnämnda tror nu inte Lewin på men för det rimliga i att anta en försvagning av socialdemokratiens förankring bland arbetarna anför han många skäl. Den enormt kraftiga försvagningen 1914—1917 inträder samtidigt som Lewin registrerar ett minskat valdeltagande bland arbetarna på 10 procent. Den officiella valstatistiken över arbetarnas valdeltagande visar emellertid här ingen minskning och, även om de båda grupperna är definierade på olika sätt, borde en så stark förändring som Lewin förutsätter vara synlig även i valstatistiken. Ett annat resultat som förvånar är att folkpartiet och dess tidigare motsvarigheter inte skulle haft något röststöd alls från tjänstemän och företagare förrän en bit in på 30-talet, och att alltså hela det tidigare röstunderlaget skulle ha utgjorts av bönder och arbetare i olika proportioner. — Lewin har ställt fortsatta kontroller i utsikt.

Lewin nöjer sig ingalunda med en presentation av partiernas yrkesklassunderlag och av yrkesklassernas röstning på partier. Han genomför en intressant klassificering av de undersökta valen med utgångspunkt från ett uppslag som V. O. Key givit och mäter graden av »partiomvandling» vid olika val. Vidare utvecklas en teknik för mångdimensionell skalning av partiavstånd, där vissa jämförelser kan göras med Bo Särilviks undersökningar baserade på surveydata. Slutligen används också aggregatanalysens data för studiet av partibytten; även här bör direkta jämförelser kunna göras med surveyundersökningar.

Att läsa denna skrift och följa Lewin och hans medarbetare är verkligen ett intellektuellt äventyr, något av en upptäcktsfärd. Även om man, innan ytterligare kontroller gjorts, säkerligen bör vara försiktig när det gäller att acceptera dessa många estimerade värden som verklighetsbeskrivningar, förefaller det uppenbart att vi här står inför metodiska innovationer av väsentlig betydelse för forskningen. På detta viktiga område har en svensk pionjärinsats utförts. Lewin visar inte bara att han skaffat sig en ingående orientering om de många metodiska och tekniska problem som undersökningen aktualiserar, utan han ådagalägger också här en stor öppenhet i olika metodiska riktningar och en iver att pröva och fullfölja olika uppslag. I denna skrift framträder också en ny balans i omdömet och en respekt för andras resultat. Lewin har påtagligt mognat som forskare under arbetet med denna stora empiriska undersökning.

Ingen kan undgå att känna beundran inför en forskningsinsats på skilda områden av sådan omfattning och med sådana kvaliteter som den Leif Lewin under några få år presterat. Det kan ej råda någon tvekan om att han, med tillämpning av

hittillsvarande standards, måste bedömas vara med god marginal kompetent till den sökta tjänsten.

Docent *Björn Molin* är född 1932, avlade filosofie licentiatexamen i statskunskap 1963, disputerade för doktorsgraden 1965 vid Göteborgs Universitet och antogs därstädes som docent i statskunskap samma år. Han har efter disputationen tjänstgjort som docent, extra preceptor, t.f. professor och extra biträdande professor vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs Universitet och har fr.o.m. 1970 varit innehavare av ett ordinarie universitetslektorat vid universitetet. Vid sidan om sin vetenskapliga verksamhet har docent Molin innehaft ett stort antal offentliga uppdrag, främst i Göteborgs stad. Genom valet 1970 blev han ledamot av riksdagen.

Björn Molins avhandling bär titeln »Tjänstepensionsfrågan, en studie i svensk partipolitik». Avhandlingen bedömdes med vitsordet Med utmärkt beröm godkänd och jag anför först några punkter ur den betygsmotivering jag tidigare avgivit.

Avhandlingen omfattar två delar, en kronologisk och en systematisk. I den första delen skildras tjänstepensionsfrågans utveckling från Åkerströms motion 1944, genom de olika utredningarna, 1957 års folkomröstning, upplösningvalet 1958 fram till det slutliga beslutet år 1959 och läget efter valet 1960, då samtliga partier uppgivit sitt motstånd mot ATP. Del I bygger i allt väsentligt på offentligt material såsom riksdagstryck, utredningar, remissyttranden och tidningar. Endast i begränsad utsträckning har icke publicerat material liksom intervjuer använts som källa. Huvudsyftet med denna första del är nämligen att fastställa vilka ståndpunkter partierna intagit under olika skeden av frågans behandling och vid vilka tidpunkter dessa ställningstaganden gjorts. Del I omfattar cirka 120 sidor. Framställningen kunde med lätthet ha gjorts väsentligt mera detaljrik; med hänsyn till dess syfte bör emellertid enligt min mening den strama och knappa formen bedömas som en förtjänst.

I del II, upptagande cirka 75 sidor, avser författaren att ge en systematisk förklaring av partiernas ställningstaganden med användande av en begränsad uppsättning förklaringsfaktorer. De skall vara generellt tillämpliga, när det gäller att förklara politiska partiers ställningstaganden på vad Molin kallar det politiserade planet, dvs. ett plan där partiernas ställningstaganden utgör ett element i deras utåtriktade propaganda och antas ha effekt på opinionen inom valmanskåren.

En utgångspunkt för det förklaringsmönster Molin använder har han funnit hos Downs, *An economic theory of democracy*, ehuru Downs teori här modifieras och utbygges för att passa ett flerpartisystem av svensk typ. Författaren räknar med tre förklaringsfaktorer, nämligen en intressefaktor, en parlamentarisk faktor och en opinionsfaktor, den sistnämnda uppdelad i en popularitets- och en kontinuitetsfaktor. Enligt författaren bör dessa faktorer inte ensamma betraktas som en förklaringsmodell utan snarare som element ingående i en mera fullständig, av författaren endast antydd modell.

Sedan faktorerna och vissa egenskaper hos dem angivits, genomföres själva undersökningen i del II som en prövning av faktorernas användbarhet för att förklara partiernas ståndpunkter i tjänstepensionsfrågan. Eftersom varje får anledning att ta ställning vid fyra, fem tillfällen till olika faser i tjänstepensionsfrågans utveck-

ling, kommer prövningen att gälla faktorernas användbarhet som förklaring av ett tjugotal skilda ställningstaganden.

Metodiskt innebär författarens tillvägagångssätt en väsentlig nyorientering. I stället för att på traditionellt sätt laborera med en för det speciella tillfället åstadkommen uppsättning av förklaringar, har författaren valt en metod som i första hand betyder att man konstruerar ett visst analyschema som sedan konsekvent tillämpas på varje ställningstagande som skall förklaras. Redan detta kan innebära ett metodiskt framsteg såsom en garanti för ett enhetligt analysförfarande. Därutöver innebär författarens tillvägagångssätt att han, med utgångspunkt från den generella funktion som partierna har i en demokrati och från däremot svarande generella strävanden hos partierna, söker lägga grunden till en mera allmän-giltig förklaringsmodell avseende partiernas handlande inför valmansgåren.

En metodisk nyorientering representerar också författarens användande av systematisk innehållsanalys, vid behandlingen av pressmaterial men också på radio- och tv-debatter m.m., för att pröva de antaganden han gör angående de olika faktorernas roll.

Vad Molins uppsättning av faktorer beträffar framträder enligt min mening det mest påtagliga problemen i samband med den s.k. intressefaktorn. Det antagande om en »kärngrupp» inom respektive parti, som Molin här gör för att närmare förankra intressefaktorn, förefaller att inrymma åtskilliga komplikationer. Olika aspekter av en och samma politiska fråga kan också tänkas beröra olika intressen. I föreliggande sammanhang har man kanske ett intryck av att författaren väl starkt koncentrerat uppmärksamheten på de olika pensionsintressena, medan intressena i förhållande till fondbildningsfrågan kommit i bakgrunden. Ytterligare skulle man önskat en mera ingående diskussion av hur faktorernas förhållanden skall beläggas och av möjligheterna att mäta deras relativa vikt.

Avslutningsvis anförde jag att även om författarens tillämpning av förklaringsfaktorerna på partiernas ställningstaganden i pensionsfrågan å enskilda punkter givetvis kunde diskuteras, måste dock detta försök att genomföra mera strikt analys av de faktorer som bestämt de politiska partiernas ställningstaganden i en stor social ekonomisk fråga bedömas som anmärkningsvärt framgångsrikt. I vilken utsträckning den använda uppsättningen av faktorer direkt kan användas för förklaring av partiernas ställningstaganden i andra politiserade frågor är ett spørsmål, som ej definitivt kan besvaras utan att praktiska prov utföras, själv var jag benägen att tro, att Molins analysmetod, med erforderliga kompletteringar och modifierationer, kommer att visa sig vara i hög grad användbar. Utom varje tvivel står, att Molin genom sin avhandling givit ett väsentligt bidrag till metoddiskussionen inom svensk statsvetenskap.

Sju år har förflutit sedan detta omdöme avgavs. Tidsperspektivet har stärkt mig i min övertygelse att denna studie av ATP-frågan verkligen blivit en ovanligt lyckad akademisk avhandling. Att den verkat stimulerande på den statsvetenskapliga forskningen i vårt land måste numera anses stå utom tvivel.

Efter avhandlingen har Molins vetenskapliga verksamhet främst inriktats på förvaltningsforskning. På detta område har han dels författat en lärobok, »Offentlig förvaltning» (tillsammans med licentiaterna Lennart Månsson och Lars Strömberg), dels i tryckt eller stencilerad form behandlat metodiska frågor rörande

förvaltningsforskningen och dels i stencil redovisat vissa empiriska forskningsresultat. Dessa resultat har framkommit inom ett forskningsprojekt, benämnt »Den offentliga förvaltningen och tjänstemannakåren», för vilket Molin varit forskningsledare.

I ett sakkunnigutlåtande från 1966 framhöll jag: »Att skriva bra läroböcker bör betraktas som en merit; innehåller en lärobok en ny fruktbar uppläggning av lärostoffet bör den kunna betraktas som en väsentlig vetenskaplig merit». Läroboken om offentlig förvaltning passar väl in under sistnämnda karakteristik. Denna bok täcker ett centralt fält inom statskunskapens utbildningsområde. Här har vi för första gången fått en systematisk framställning av förvaltningen som konsekvent ställer de statsvetenskapliga frågeställningarna i centrum, dvs. relaterar förvaltningen till det politiska beslutsfattandet. Vad som ger denna lärobok vetenskapligt meritvärde är för det första det nya och enhetliga perspektivet, förvaltningen såsom styrd av de politiska beslutsfattarna. Styrningsperspektivet, som tidigare behandlats av Molin i en uppsats och här utvecklas på ett mera fullständigt sätt visar sig vara synnerligen användbart, även om det är givet att detta liksom varje annat enhetligt perspektiv leder till att andra aspekter på ämnet i viss mån skjuts åt sidan. Vidare är det värdefullt att ett flertal empiriska undersökningsresultat, som kommit till i samband med det förutnämnda forskningsprojektet, direkt kunnat inordnas i framställningen och givit denna både översiktlighet och konkretion. Om man ser på statskunskapen som akademisk disciplin, bedömer jag tillkomsten av denna bok som något av det mest väsentliga som skett under lång tid.

Av de två metodologiskt inriktade uppsatser Molin skrivit finns det särskilt skäl att nämna »Analys av administrativa beslut» (Statsvetenskaplig Tidskrift 1967, tidigare framlagd vid en nordisk statsvetenskaplig konferens året dessförinnan). Det är en klar och koncis framställning av beslutsteoretiska frågeställningar, den kan i vissa avseenden betraktas som en förstudie till förvaltningsläroboken, ehuru Molin inte kommit att fullfölja den typ av forskning som skisseras i uppsatsen. Vid den andra nordiska statsvetenskapliga konferensen 1968 presenterade Björn Molin också vissa synpunkter på analys av beslutsprocesser. Detta inlägg som väsentligen behandlar det s.k. Arrows teorem tycks mig vara av mera begränsat intresse.

Inom ramen för det förutnämnda förvaltningsforskningsprojektet insamlades i första hand uppgifter genom en enkät riktad till förvaltningsmyndigheterna. Av de 80 myndigheter till vilka enkäten utgick svarade 79. Tillsammans med Lennart Månsson och Lars Strömberg har Björn Molin sammanställt en fullständig rapport från denna enkätundersökning (stencil cirka 50 sidor jämte bilagor). Det andra ledet i undersökningen har bestått av en brevenkät som utsänts till cirka 1.500 högre tjänstemän i central och lokal förvaltning.

I ett inlämnat manuskript (cirka 50 sidor, varav vissa ingår i en för hela projektet gemensam presentation) redovisar Björn Molin resultat byggda på den del av brevenkäten som han själv skall analysera. Den beroende variabeln kallar han styrningsattityd, dvs. statstjänstemännens inställning till att fungera som ett instrument åt den politiska ledningen, och som oberoende variabler använder han social bakgrund, utbildning, partipolitisk inställning, tjänstemännens attityder till förvaltningen, deras typ av arbetsuppgifter och ställning i förvaltningen. Att direkt mäta en styrningsattityd är erfarenhetsmässigt utomordentligt vanskligt. Björn

Molin genomför i stället en indirekt mätning genom tre stycken frågeserier som gäller tjänstemännens bedömning av det faktiska utrymmet för självständigt agerande, tjänstemännens uppfattning om inflytanderelationen mellan politiker och tjänstemän och tjänstemännens syn på lekmännastyrelserna i förvaltningen. På grundval av dessa tre frågeserier bygger Molin upp en 5-steps skala, från starkt styrningspositiva till starkt styrningsnegativa tjänstemän. I den följande framställningen analyseras sedan samspelet mellan styrningsattityden och de förutnämnda oberoende variablerna.

Det är alltså fråga om en empirisk undersökning, utförd med hjälp av data-teknik, och med inriktning på att ytterst besvara kausala frågeställningar i anslutning till en inledningsvis presenterad modell. Analysen var icke avslutad, när manuskriptet vid specimineringsstidens utgång inlämnades. Redan de presenterade preliminära resultaten innehåller åtskilligt av intresse. Men det förefaller som om den grundläggande beroende variabeln inte bringats att fungera på ett fullt tillfredsställande sätt, den fortsatta analysen får väl närmare visa hur härmed förhåller sig. Med all sannolikhet är det en utomordentligt vanskelig uppgift att mäta styrningsattityden. Det förefaller mig inte heller alldeles givet att den subjektiva attityden till styrning direkt skall svara mot vad man väl här ytterst är intresserad av, nämligen ett objektivt beteende från tjänstemännens sida som man skulle kunna kalla styrningsberedvillighet eller dylikt.

Till Björn Molins vetenskapliga produktion bör också räknas två stycken väl genomförda granskningsuppgifter som fakultetsopponent, utförligt redovisade i skrift. De belyser båda den klarhet i tänkandet och den förmåga till koncentration på väsentliga frågeställningar som kännetecknar Molin.

Slutligen bör nämnas att docent Molin behandlat perioden efter andra världskriget i en mycket använd lärobok, »Sverige efter 1900».

Docent Björn Molins vetenskapliga meriter utgöres alltså huvudsakligen dels av avhandlingen om tjänstepensionsfrågan, dels av forskning och läroboksförfattande på förvaltningsområdet. Jag skulle vilja karakterisera skriften om tjänstepensionsfrågan som den från den statsvetenskapliga forskningens synpunkt mest fruktbara doktorsavhandlingen i denna konkurrens.

Vid tidigare professorstillsättningar i ämnet har i flera fall sökande kompetensförklarats som förutom sin avhandling huvudsakligen endast kunnat åberopa en större i manuskript föreliggande undersökning på ett annat område än avhandlingens. Om jag bedömer Björn Molins samlade skriftställarskap på förvaltningsforskningens fält förefaller mig detta vara en vetenskaplig insats fullt jämbördig med vad som i tidigare angivna fall presenterats i manuskript och tillsammans med avhandlingen givit professorskompetens.

Jag finner således att docent Björn Molin styrkt sin kompetens till den sökta tjänsten.

Jag har sålunda förklarats samtliga tre sökanden kompetenta till ifrågavarande tjänst.

Vad den inbördes placeringen dem emellan beträffar torde av vad jag tidigare anfört kunna utläsas, att docent Björn Molin på grund av den begränsade omfattningen av hans vetenskapliga produktion bör ställas efter de båda övriga.

Biträdande professor Nils Elvander och docent Leif Lewin har var och en åstadkommit tre större vetenskapliga undersökningar, varav två är publicerade och den tredje föreligger i ett till väsentliga delar färdigt manuskript. Vid en jämförelse mellan de båda doktorsavhandlingarna framstår Elvanders avhandling som mera gedigen, Lewins som mera briljant men tveksam med avseende på sina slutsatser. Jag ger gedigheten företräde. När det gäller skrifterna nummer två har jag anfört vissa kritiska synpunkter på båda dessa arbeten, men jag anser att de vetenskapliga förtjänsterna hos Lewins arbete är större. En jämförelse mellan de två manuskripten ger det klaraste utslaget. Här har visserligen Nils Elvander åstadkommit en synnerligen värdefull studie, som innebär att kurvan åter markerat böjs uppåt för hans vetenskapliga författarskap. Men denna förändring är än mera påtaglig, när det gäller Lewins senaste undersökning. Hans manuskript synes vara det främsta vetenskapliga bidraget i denna konkurrens.

Jag uppför alltså de sökande i följande ordning:

1. Leif Lewin
2. Nils Elvander
3. Björn Molin

Göteborg den 29 mars 1972.

Jörgen Westerståhl

Bedömning av Leif Lewins »Den svenska valmanskåren 1887—1968» (stencilupplagan)

Stencilupplagan innehåller två avdelningar, medan en sammanfattande tredje del inte ingår. Den relativt korta första delen innehåller en klar och balanserad beskrivning av de två huvudansatserna i empiriska väljarstudier, frågemetoden och aggregatmetoden,* varav Lewin för sin undersökning har valt den senare. Man kan notera att han är återhållsam i beskrivningen av frågemetodens svagheter. Risker för felaktiga svar, medvetet eller genom minnesfel, antyds endast kortfattat. Författaren anger den ekologiska metodens huvudproblem i beskrivningen av partifördelningen i olika befolkningsskategorier och dess förändringar, varefter undersökningsplanen och använda data presenteras. Populationen skall uppdelas i ett antal yrkeskategorier, inom vilka röstning och partifördelning skall beräknas. Regionala variationer i partifördelning inom kategorierna skall analyseras med hjälp av data om ekonomiska, sociala, och organisatoriska förhållanden. De härvid använda variablerna kunde ha beskrivits utförligare. Olika beräkningstekniska problem uppmärksammas i den mycket ambitiösa planen, som också innehåller ett avsnitt om flerdimensionell beskrivning av partiernas sociala struktur. Avdelningen avslutas med en översikt av den ekonomiska och politiska utvecklingen i Sverige under den behandlade perioden.

Andra delen består av en utförlig redogörelse för de mycket omfattande och tekniskt avancerade dataanalyserna och för deras resultat och av diskussion av resultatens tillförlitlighet. Undersökningsplanen tog upp en rad problem som konventionella ekologiska analyser förbigår. Den tycks ha fullföljts med stor noggrannhet och omsorg. Redogörelsen och resultatdiskussionen har god precision. Författaren synes ha väl inordnat medarbetarnas matematiskt-statistiska och datatekniska kunskaper i de innehållsrika frågeställningarna. Man kan ha invändningar på olika punkter av framställningen, men som helhet är undersökningen mycket imponerande, både i viljan till inträngande klarläggande av »verkligheten» och i det sätt varpå analyserna har genomförts. Utan att ha gått igenom litteraturen på området utgår jag från att så omfattande och grundliga, noggranna och tekniskt avancerade ekologiska valundersökningar som den här föreliggande måste vara sällsynta.

Till de intressantaste avsnitten hör det om konstruktionen av en i möjligaste mån politiskt homogen yrkesindelning (kap. 5), ett exempel på ett problemområde där författaren låter sin analys börja på en mer fundamental nivå än vad som är gängse och sedan driver den på ett tekniskt mycket högt plan. Slutprodukten blir

* I gängse samhällsvetenskaplig terminologi sägs aggregatmetoden ofta vara »ekologisk», eftersom den använder områden som statistiska enheter. Eftersom valundersökningar med aggregatmetoden av föreliggande slag inte har till syfte att belysa socialekologiska frågeställningar utan avser att nå slutsatser om individer, är de ur socialekologisk synpunkt snarare pseudoekologiska än rent socialekologiska. Detta innebär givetvis ingen kritik mot dessa fullt legitima undersökningar. För enkelhets skull har jag nedan följt språkbruket och betecknat aggregatmetoden som »ekologisk».

en indelning i fyra kategorier, som grovt kan beskrivas som jordbrukare, företagare och tjänstemän i stadsnäringar, arbetare i stadsnäringar och jordbruksarbetare. Inte utan en viss tillfredsställelse konstaterar jag likheten med den indelning i fyra kategorier som jag använde i min egen primitiva analys av 1948 års val, vilken här får ett slags indirekt stöd. Författaren berättar att ett försök med fem kategorier ledde till kolinearitet och måste uppges. Utan att vilja föreslå ytterligare beräkningar till de redan utförda, kan man vara nyfiken på vad ett försök att dela den andra kategorin i företagare och anställda kunde ha lett till. Även här hade givetvis en betydande risk för kolinearitet förelegat.

Beräkningarna av röstning och partifördelning inom kategorierna går långt över konventionella regressionsberäkningar. Procenttalen »estimeras» visserligen som (multipla) regressionskoefficienter, men i beräkningarna införs restriktioner för att hålla koefficienterna mellan 0 och 100 och göra deras summa inom varje kategori till 100. Deras precision skattades genom simulering och deras värden underkastades rimlighetsbedömning. För att minska inverkan av regionala variationer i partiernas styrka inom kategorierna infördes vidare tre dimensioner från faktoranalyser (komponentanalyser) i regressionskvationen för varje val, även här med restriktioner pålagda dimensionernas koefficienter. Man kan diskutera i vad mån författaren har lyckats eliminera det s.k. ekologiska felet och nå skattningar av procenttalen med korrekta väntade värden. Både trots och på grund av de invecklade kalkyleringarna krävs en rimlighetsbedömning av de olika koefficienterna, vilken författaren också utför. Vissa värden korrigeras sedan med ett utjämningsförfarande. Det är mitt intryck att författaren på det hela taget har en tillbörligt kritisk inställning till de nådda resultaten, ehuru mina insikter i svensk politisk historia självfallet inte är tillräckliga för att jag skall kunna göra en detaljgranskning ur rimlighetssynpunkt. Dock finner jag exempelvis andelarna för icke röstande särskilt i kategori I och IV egendomliga i de nyare valen (tab. 42, s. 124 f.). Jag förutsätter att en ytterligare diskussion av resultaten kommer att föras i arbetets tredje avdelning.

Serien av faktoranalyser kompletterar regressionsanalyserna också innehållsmässigt. I beskrivningen av dimensionerna skulle jag föredra beteckningen »bidrag till den totala variansen» eller »styrka» framför »eigenvalues». I några fall skulle jag nog ha beskrivit och tolkat dimensionen ifråga på något annorlunda sätt än författaren gör, när han i mitt tycke alltför litet beaktar variationen över hela variationsområdet och koncentrerar sig på avvikelser från medeltalet i ena riktningen (t.ex. s. 74—78), men detta har ringa vikt i jämförelse med analysernas obestridda förtjänster.

Klassificeringen av valen och den flerdimensionella partibeskrivningen (kap. 11 och 12) är intressanta med uppslagsrik användning av data men blir genom sin höga abstraktionsgrad något svårtolkade.

Sammanfattningsvis kan sägas att Lewins arbete måste anses ha högt meritvärde på grund av sin ambitiösa och väl utförda ansats.

Stockholm den 18 februari 1972.

Carl-Gunnar Janson

Kvinnlig tronföljd ännu en gång¹

Från grundlagsberedningen har nyligen utgått ett budskap, som slagit mig med förfäran. De borgerliga medlemmarna därav ha enats om en författningsändring, genom vilken konungamakten skulle vidgas, om man nu som en utvidgning därav vill räkna, att antalet expektanter stigit från för närvarande två till ett redan nu svårberäkneligt tal. Förhållande av dogmen om könens jämställdhet påyrka de, att kvinna, som för vid pass femtio år sedan erhöi både aktiv och passiv valrätt inom såväl stat som kommun, nu också skall kunna ärva tronen och naturligtvis även eventuellt väljas till vad man väl ännu får kalla regerande drottning.

Ord, som i min ungdom stimulerade dem som demonstrerade mot varje form av census vid riksdagsmannaval — »icke naturen hårdhänt har dragit gränsen, som skiljer fattig och rik» — skulle mutatis mutandis också vara brukbara, när det gäller åtkomst av Sveriges tron. De förbise, att barnmorskan, då hon hjälpt ett människobarn till världen, näppeligen kan avgöra, huru högt dess fader är taxerad, men väl ge besked om huruvida det skall stå »gosse» eller »flicka» i födelseannonsen. Det är ej rimligt att denna åtskillnad skall spela någon roll, när det gäller utövan- det av politisk eller kommunal rösträtt. Däremot måste hänsyn tagas därtill, när det är fråga om arvsrätt till tronen. När tiden är inne att hjonelag bygga, flyttar prinsessa gärna över till ett annat rike, blir ledamot av dess kungahus och sörjer undan för undan för dynastiens bestånd. Prins av kungliga svenska huset må där- emot enligt successionsordningen av 1810 § 8, sådan den ännu oförändrad lyder, ej utan konungens och ständernas samtycke bliva regerande furste av utländsk stat, vare sig genom val, arv eller gifte. Sker annorlunda, vare han och hans efterkom- mande ej berättigade att succedera till svenska tronen.

Den framdeles kognatiska tronföljdsordning, som de borgerliga partierna enats om, utgör dock ej en fullt konsekvent tillämpning av principen om könens likstäl- lighet. Enligt denna skulle vår konung, när han går ur tiden, efterföljas av sin framlidne äldste sons äldsta barn, som ej genom gifte förverkat sin arvsrätt, dvs. prinsessan Birgitta. De ha dock funnit det vara för grymt att låta hennes yngre och ende broder, kronprins Carl Gustaf, gå miste om vad han redan i kraft av sin titel under hela sitt liv gått och väntat på. Rätten att så göra är dock enligt Georg Jellinek obestridlig. »Kein wohlervorbenes Recht der Anwarter ist vorhanden», förklarar han. Av denna rätt har man för icke så länge sedan begagnat sig i Dan- mark. Om den agnatiska tronföljdsordning, vartill man där övergick, när man lät Kristian IX av huset Glücksburg följa Fredrik VII på tronen, ännu gällt 1972 skulle Fredrik IX fått sin bror Knud till efterträdare. Genom att 1953 återgå till kognatisk tronföljd berövade man honom praktiskt taget alla utsikter att bli Dan- marks konung. I stället gick kronan, som vi sett, över till Fredrik IX:s äldsta dotter för att från henne enligt lineal ordning övergå till hennes äldste son.

Till besvikelse för prinsessan Christina, som kanske förväntansfullt avlyssnat de sista årens diskussion om kvinnlig tronföljd, skall dock prinsessan Birgitta, som sedan länge är bosatt fjärran från Sverige nere i München i kraft av anciennitets- principen gå före sin yngre syster, som är »hemmadotter». Och efter prinsessan

¹ En längre artikel av mig om »kvinnlig tronföljd» är intagen i denna tidskrift 1966.

Birgitta inträda hennes barn, som nu är tre och kunna bli flera, som arvtagare. Och efter dem kommer, om vi tänka oss, att prins Bertil, som är äldre än sin enda syster, gått ur tiden som ungar, denna syster, som nu är änkedrottning av Danmark, och hennes döttrar, av vilka den yngsta är exdrottning av Grekland. Då de flesta av de nu uppräknade ännu äro fertila, kommer Europa och varför ej Asien om hundra år att vara överfullt av aspiranter på Sveriges tron. Att reducera arvtagarnas antal genom att av dem kräva evangelisk trosbekännelse är otidsenligt, när skilsmässa mellan stat och kyrka är en tidsfråga. Och omvändelse för en trons skull är ur religiös synpunkt anstötligt.

Mången torde nu fråga, huru vettiga människor kunnat vara med om något, som får sådana konsekvenser som de, vilka här angivits. Jag tror mig sitta inne med lösningen på gåtan. De ha ej velat lyssna på Tegnér's maning i Svea: »lär av vad andra folk, av vad du själv erfarit.» Världens historia, även Sveriges, vittnar om huru mycket blod flutit för den kvinnliga arvsrättens skull. Det längsta krig, som väl förekommit i världen, hundraårskriget mellan Frankrike och England under slutet av medeltiden, var föranlett av att Englands konung såsom son till en prinsessa av en äldre gren av huset Capet ville gå före manliga medlemmar av en yngre gren därav. Och det spanska tronföljdskriget, som rasade i västra Europa samtidigt med det stora nordiska kriget i det östra, föranleddes av att huset Habsburg i Wien och huset Bourbon i Versailles ansågo, att den spanska monarkien skulle efter den siste manlige medlemmen av det spanska huset Habsburg avlidit, övergå till medlemmar av deras respektive ätter, därför att de voro dottersöner till spanska kungar, resp. Filip III och Filip IV. Englands kungar gingo miste om Frankrikes tron, men den spanska monarkien, den största i världen, styckades i freden i Utrecht 1713. Tidig svensk medeltid är fylld av angrepp av danska furstar, vilka såsom söner till svenska kungadöttrar gjorde anspråk på Sveriges tron. Norge kom efter Kalmarunionens upplösning att stanna hos Danmark först som lydrike och sedan som intergrerande del därav på grund av att det i motsats till Danmark och Sverige, som voro valriken, sedan tidig medeltid var ett arvrike och till och med ett kognatiskt sådant.

Gustaf Vasa visste därför vad han ville, när han i Västerås arvförening av 1544 begränsade arvsrätten till sina söner och dem, som man efter man härstammade från honom själv såsom primus acquirens. Sverige skulle genom kvinnlig arvsrätt lätt komma under främmande herrskap, menade han. Och när man i Norrköping 1604 utsträckte arvsrätten till prinsessa, så var det med viktiga reservationer. Hon kunde först bli regerande drottning, när inga som helst arvsberättigade prinsar funnos att tillgå och arvsrätt för hennes barn i ett eventuellt äktenskap visste man ej av. Och sin egen arvsrätt förverkade hon, om äktenskapet ingåtts utan ständernas samtycke. Dessa försiktighetsmått kommo oss väl till pass, när Karl XII ljöt döden utan att efterlämna någon son. Då den enda syster han efterlämnade gift sig utan ständernas samtycke, var Sverige åter ett valrike, vars författning det stod ständerna fritt att utforma efter eget omdöme.

Nu tycker kanske mången, att jag gör mig bekymmer i onödan. Det finns så få regerande dynastier i världen, i vilka svenska prinsessor kunna gifta in sig, och

ordningen, i vilken de skola komma i fråga, är ju i förväg bestämd. Och framför allt blir ju kungens makt snart så reducerad, att det icke kan bli en fråga av betydelse vem som får värdigheten. Den första invändningen kan vara riktig — risk finns ej mera att den ryske tsaren såsom svensk kognat bestiger Sveriges tron. Den andra är det däremot icke. Det är mycket svårt att i en kognatisk successionsordning förutse alla fall. Kongeloven, som med ens förvandlade Danmark från valrike till kognatiskt arvrike, ägnade en lång rad paragrafer åt arvsföljden och ändå visste man, när man förstod, att Fredrik VII, den Oldenburgska dynastiens siste agnat, ej skulle efterlämna något legitimt barn, icke vem som stod närmast i tur att styra riket. Och när man 1953 vid återgång till kognatisk tronföljd, lät Kristian X i stället för Kristian IX bli primus acquirens var det med den motiveringen att man i annat skulle få räkna med pretenderer på Danmarks tron i alla europeiska furstehus. Kristian IX kallades inte för intet för Europas svärfar. Jag vill icke, att svensk tronföljd skall bli ett trätöfrö för all världen. Allra minst vill jag, att en prinsessa av Jordanien en vacker dag flyger hit upp för att representera ett folk, vars land hon aldrig skådat, vars språk hon ej kan tala och i vars historia hon är rudis. Riksdagen bör ej bli prinsessan Christinas giftoman men den bör dock i ty fall ha ett veto. Det var ju en sådan rätt ständerna hade enligt 1604 års arvförening. Dansk tronföljdsordning av 1953 är ännu strängare, i det att den fordrar riksdagens samtycke även till kungens och rimligen då också regerande drottningens äktenskap. Säkert finner den sig i att hon offerar utsikten att bära Sveriges krona på kärlekens altare, men den bör icke heller hindra henne att ingå äktenskap med svensk underåte. Svenskt medborgarskap bör ej anses demeriterande utan snarare meriterande. Ett sådant »omaka» äktenskap har ju nyligen ingåtts i Norge utan att vålla några olägenheter. Norges grundlov lägger inga hinder i vägen för en sådan förbindelse. Sveriges successionsordning av 1810 stadgar däremot i § 5, att prins av det kungliga huset förverkar arvsrätten till riket för sig, barn och efterkommande, om han med eller utan konungens samtycke tager till gemål enskild svensk mans dotter. Märkligt nog stadgar den intet motsvarande förbud för konungen själv. Om kronprins Carl Gustaf, som ännu är en helt ung man, väntar med att inträda i det heliga äkta ståndet tills han bestigit Sveriges tron, kan han därför utan några förvecklingar gifta sig med en svenska, vad ju enligt veckopressen också är hans mors önskan att han gör.

Fredrik Lagerroth

Relationerna mellan USA och Latinamerika — sedda ur sovjetiskt perspektiv

Om den utrikespolitiska synen i Sovjet, speciellt då på u-länderna och deras relationer, har skrivits mycket litet på svenska. Som är fallet med de flesta områden inom internationell politik får man söka sig till amerikanska författare för att hitta en mer omfattande behandling av ämnet. I USA har det på senare tid publicerats en uppsjö böcker och artiklar som behandlar sovjetisk syn på tredje världen och framförallt sovjetisk handels- och biståndspolitik. Det saknas dock nästan helt för-

fattare,¹ som söker anknyta den sovjetiska synen på omvärlden till utvecklingen av »Internationella relationer» som självständigt samhällsvetenskapligt ämne i Sovjetunionen — och ändå har en hel del skett på detta område, som åtminstone delvis bidragit till vissa omtolkningar i fråga om relationer mellan stater vad gäller aktörer, mål och medel och som dessutom utvidgat den marxistisk-leninistiska terminologin.

Frånvaron av material i USA tvingar en att söka sig till sovjetiska källor: först och främst då den tidskrift som sysslar med internationella frågor på en någotsånär vetenskaplig nivå, nämligen *Mirovaja Ekonomika i Mezjdunarodnye Otnosjenija* (Världsekonomin och de internationella relationerna), som sedan 1956 utges av vetenskapsakademiens institut med samma namn. Andra användbara källor är t.ex. *Mezjdunarodnaja Zjizn'* (Internationellt liv), *Internationell revy*, *Narody Azii i Afriki* (Asiens och Afrikas Folk), som alla står på en lägre och mer populär nivå. De hittills nämnda är inofficiella; en officiell källa är den partiteoretiska tidskriften *Kommunist*. Andra officiella källor är dagstidningar, berättelser från partikongresser, marxistisk-leninistiska läroböcker m.fl. Även om materialet alltså kan uppdelas i officiella och inofficiella källor, behöver inte detta betyda, att de två typerna alltid skiljer sig åt. De flesta artiklar i vetenskapliga inofficiella tidskrifter ansluter sig ganska nära till officiella, auktoritativa tolkningar. Så var givetvis fallet i ännu högre grad under Stalins tid, då föga av intresse skrevs om u-länderna eller de dåvarande kolonierna. På senare tid kan man dock hitta åtskilliga nya idéer och t.o.m. kursändringar inom viktiga frågor hos vetenskapsmän i vissa tidskrifter. Svårigheten blir då att fastställa identitet och ställning för den författare, som anmält avvikande uppfattning från den förhärskande synen, och att avgöra, om det är en deklarativ eller reell ståndpunkt han intagit. De deklarativa ståndpunkterna tjänar då ett speciellt syfte, t.ex. att påverka skeendet inom ett visst land eller att förekomma kritik från andra socialistländer (något som ofta varit fallet i frågor, där Kina har anklagat Sovjet för svek av socialismens intressen).

Syftet med denna artikel² är att, med utgångspunkt från den sovjetiska synen på internationella relationer och utvecklingen av ämnet under senare år (1953—), söka kartlägga bilden av förhållandet mellan USA och Latinamerika (Latinamerika kan i vissa sammanhang bytas ut mot Afrika eller Asien, i andra föreligger absolut ingen sådan substituerbarhet, även om de sovjetiska författarna gärna och ofta har generaliserat om tredje världen). Visserligen kan man tycka att det med kännedom om marxistisk-leninistisk ideologi är självklart vilken hållning Sovjet intar till dessa relationer, men det visade sig under mitt studium, att ändringar i den sovjetiska inställningen ofta har förekommit. För själva analysen har jag valt en metod, som delvis ansluter sig till en, som vid ett tillfälle återfanns i en sovjetisk artikel om USA—Latinamerika. Jag har sökt urskilja de aktörer, som enligt rysk uppfattning spelar huvudrollen, samt de medel som kommer till användning. I viss mån måste man då även söka förbinda medlen med de målsättningar och motiv, som varit förhanden.

¹ Ett undantag är William Zimmerman: "Soviet Perspectives on International Relations 1956—1967". New Jersey 1969.

² Den utarbetades först i längre skick 1969—70.

Under Stalins tid var enligt den sovjetiska doktrinen de internationella relationernas roll i den världshistoriska processen underordnad och sekundär. Anledningen till detta är marxismen-leninismens betoning av »utvecklandet av produktivkrafterna, klasskampen, och inre processer inom politik och ekonomi i varje land» som avgörande för utvecklingen.³

Efter 1953 och särskilt efter den 20:e partikongressen 1956 ökar intresset långsamt för de internationella relationerna. En orsak är framställandet av kärnvapen och de eventuella konsekvenser ett krig i kärnvapenåldern kan tänkas ha. Frågor som rör de internationella relationerna började anses tillräckligt komplicerade för att kräva uppmärksamhet från specialister; även partiet borde ägna sig mer åt dem.⁴ Den första tidskriften i ämnet hette *Mezjdunarodnaja Zjizn'* (International Affairs) och tillkom 1954. Artiklarna var emellertid tämligen stereotypa och ofta ointressanta. Det var då främst Mikojan som förde fram krav på en mer avancerad forskning, och ett par år senare bildades under SSSR:s vetenskapsakademi ett institut för världsekonomin och de internationella relationerna, som kom att publicera en tidskrift med samma namn.

Tidigare hade de fenomen, som nu kom att studeras och analyseras inom Internationella relationer (IR), hört hemma dels inom historia (främst diplomatiska relationer), dels inom juridik (folkrättsliga spörsmål) — båda givetvis som delar av den marxistisk-leninistiska världsbilden. IR kom så småningom att få en allt vidare definition och omfatta en mängd olika områden. 1962 definieras det som »summan av ekonomiska, politiska, ideologiska, legala, diplomatiska och militära band och relationer mellan folken, mellan stater och system av stater, mellan viktiga sociala, ekonomiska och politiska krafter och organisationer som agerar på världssarenan».⁵ 1969 fanns ytterligare några ämnen inkluderade: sociologi, geografi, demografi och socialpsykologi.⁶ De specialister, som skulle syssla med forskningen, benämndes »mezjdunarodnik» (internationalist), men de kom inte att bli enbart rådgivare eller vetenskapsmän utan var i stor utsträckning alltjämt apologeter eller propagandister för regimen — detta främst under Chrusjtjevs tid (då de fick medverka i dennes olika politiska utspel). Under de senaste fem—sex åren synes forskningen ha avpolitiserats en del, medan man å andra sidan lagt större tonvikt på ideologin. (Forskarna skall också fungera som något av en »hjärntrust» åt regimen.)

Lenins arbeten anses ovärderliga även för IR, men man betonar, att mycket arbete måste göras för att utveckla både teoretiska modeller och speciella analysredskap och metoder. Enligt N. Inozemtsev (chef för institutet) hänger det samman med att »politikens mekanism i vår tid har blivit särskilt komplicerad beroende på den gigantiska omfattningen av kampen mellan de två systemen, Asiens, Afrikas och Latinamerikas anslutning till det aktiva politiska livet, de sociala revolutionerna som blivit oskiljaktiga från den vetenskapligt-tekniska revolutionen och ständiga förändringar och dynamik i förhållandet mellan olika krafter i olika

³ Zimmerman, s. 3—4.

⁴ Ibid., s. 5—10.

⁵ Ibid., s. 13—50.

⁶ Mirovaja Ekonomika i Mezjdunarodnye Otnosjenija (MEMO) nr. 9, 1969, s. 89.

länder». ⁷ Härvidlag kan man också använda sig av vissa metoder, som utnyttjas inom statsvetenskapen i väst, vilken annars fördöms som »ovetenskaplig». Det märks i uttalanden av exempelvis akademiledamoten Il'itjev: »Staten behöver fortsatt studium inte på det konstitutionella och administrativa planet utan på aktivitetsplanet.»

Påverkan från väst blir ännu tydligare, då man alltmer börjar tillämpa spelteori, sannolikhetsteori och andra matematiska metoder. Stor vikt läggs också vid att forskarna ska prognosticera utvecklingen. För att detta ska kunna ske någorlunda tillförlitligt krävs framförallt god information. Inozemtsev kräver, att forskarna ska få tillgång till västliga källor i större utsträckning och även att den erhållna informationen ska tolkas mer realistiskt än vad som varit fallet hittills, vilket främst gäller nyheter som är ofördelaktiga för socialistblocket. En sista uppgift för forskningen ser man i att dess framsteg ska kunna hjälpa u-länderna att snabbare öka sin levnadsstandard och slå in på socialismens väg, vilket framgår av en passage i MeMo nr. 9, 1969: »En särskild roll ska IR få i upprättande och utveckling av en ny samhällsekonomisk form såväl inom ramen för enskilda länder som i omfattande världssystem — något som bekräftas av den snabba utvecklingen inom socialismens uppbyggande som pågår i en rad länder, vilka från trånga, inre nationella synpunkter skulle vara förutbestämda till genomgång av en etapp med sociala framsteg, som i världsskala redan är passerad.» ⁸

Något om marxismen-leninismens syn på världen av idag

Imperialismen av idag är det högsta och sista stadiet av kapitalismen, vars allmänna kris började i och med den ryska revolutionen. Imperialismens kännetecken sägs vara tre: 1) monopolkapitalism, 2) parasitisk eller sönderfallande kapitalism, 3) döende kapitalism. Lenin uppsatte också fem fundamentala ekonomiska teser: 1) Koncentrationen av produktion och kapital har utvecklats till ett så högt stadium, att den har skapat monopol, som spelar en avgörande roll i det ekonomiska livet, 2) sammangåendet av bankkapital med industrikapital och bildandet, på grundval av detta »finanskapital», av en finansiell oligarki, 3) export av kapital såsom skild från export av »commodities» får exceptionell betydelse, 4) bildandet av internationella monopolkapitalistiska allianser som delar världen mellan sig, 5) den territoriella uppdelningen av världen mellan de största kapitalistmakterna fullbordas.

Under andra världskriget nådde kapitalismens allmänna kris ett andra stadium i utvecklingen. Kännetecknen för detta var följande: 1) ett stort antal europeiska och asiatiska länders bortfall från kapitalismen och omvandling av socialismen till ett världssystem, 2) upplösning av imperialismens koloniala system och skärpning av motsättningarna mellan imperialistmakterna å ena sidan och de koloniala, halvkoloniala länderna och tidigare kolonierna å den andra, 3) utveckling av nya motsättningar inom imperialistlägret, främst mellan USA och andra utvecklade kapitaliststater som resultat av USA-imperialismens intensifierade expansion och strävan

⁷ MEMO nr. 9, 1969, s. 88 ff.

⁸ Ibid., s. 105—106.

efter världsherravälde, 4) en ytterligare fördjupning av klassmotsättningarna i de utvecklade kapitalistländerna, särskilt i samband med utvecklandet av monopolkapitalismen till statsmonopolkapitalism.

Konferensen mellan kommunist- och arbetarpartier i Moskva 1960 kom till slutsatsen, att kapitalismens allmänna kris hade nått ett nytt, tredje stadium. Några nya fenomen av fundamental betydelse hade dykt upp: en förändring i styrkeförhållandet till socialismens förmån hade skett, kolonialsystemet hade kollapsat nästan helt. Samtidigt ökade imperialismen sina försök att exploatera de befriade länderna genom s.k. neo-kolonialism. Termen neokolonialism omfattar Västerns politik i Asien, Afrika och Latinamerika i allmänhet, oavsett om ifrågakvarande västliga stat någonsin haft kolonier eller ej. Innebörden av statsmonopolkapitalism är den direkta föreningen av kapitalistmonopolens makt med statens enorma makt, varvid staten sägs inta en underordnad position. Denna form får dock inte blandas samman med *icke*-monopolistisk statskapitalism, som kan vara antingen »reaktionär» eller »progressiv». Den 23:e partikongressen 1966 förklarar, att kapitalismens allmänna kris fortsätter att fördjupas men att imperialismen är aggressiv och fortfarande utgör en fara för sociala framsteg. I stort sett var tonen något mer realistisk och pessimistisk.⁹

Aktörer

Jag ska nu övergå till detaljstudiet av relationerna mellan USA och Latinamerika och tar då först upp hur de olika aktörerna på båda sidor behandlas i Sovjet.

Generellt kan sägas att själva statsapparaten roll vid utformningen av politiken tillmätts större betydelse än tidigare på bekostnad av »monopolens» och de olika klassernas inflytande — detta helt i linje med vad som sagts ovan om utvecklingen av ämnet IR. Särskilt vad gäller USA betonar man presidentens ökade makt, vilket inte riktigt stämmer med den marxistisk-leninistiska teorin, som ju, under skedet med ökad statlig monopolkapitalism, påstår att storfinansens inflytande ökar genom att »finansoligarkin» fungerar också som ministrar, ambassadörer osv. Men ideologin har alltså skjutits i bakgrunden härvidlag under 60-talet; det gäller främst synen på Kennedy, då denne knöt en rad intellektuella till sin administration.

De presidenter USA haft från 1953 uppfattas av ortodoxa sovjetiska skribenter som ganska likartade — de sägs vara enbart instrument för monopolen. Men i de flesta artiklar möter en ganska nyanserad syn. Kennedy är den som får bäst kritik, och han jämförs med F. D. Roosevelt, som i Sovjet är väl anskrivna, dels p.g.a. de goda relationer han eftersträvade under andra världskriget, dels p.g.a. »den goda grannens politik» han sökte uppnå i förhållande till Latinamerika. Kennedy prisades ofta som en »förnuftets» man i motsats till vissa andra i högsta ledningen (främst militärer). Kritiken efter grisbuktsinvasionen 1961 varade inte så länge, utan tilliten till Kennedys ärliga uppsåt i förhållande till Sovjet dominerar och

⁹ Se olika berättelser från partikongresser och läroböckerna "Fundamentals of Marxism-Leninism", Moskva 1960, och "Osnovy nautjnogo kommunizma", Moskva 1966.

förstärks efter lösandet av Cubakrisen 1962. Eisenhower betraktades länge som en mycket reaktionär president, styrd av affärskretsar, och hans politik i Latinamerika får hård kritik, särskilt invasionen i Guatemala. Efter Chrusjtjevs USA-besök 1959 ändras karakteristiken: Eisenhower blev plötsligt en förnuftig man till skillnad från andra »krigshetsare» i ledningen, till vilken Dulles räknades. Johnson ges inte enhetliga omdömen: de mest positiva utmålar hans politik som en fullföljning av Kennedys, de negativa beskriver honom som en ytterst aggressiv president med hänvisning till bombningarna av Nordvietnam och interventionen i Dominikanska republiken. Nixons föga särpräglade Latinamerikapolitik har ännu inte gett upphov till några mer djuplodande kommentarer i sovjetisk press.

Pentagon har traditionellt betraktats som ett instrument för »monopolen», men under 60-talet har det ofta utpekats som en oberoende kraft, som utövar inflytande på Vita huset. Efter Brezjnevs och Kosygin's maktövertagande har det s.k. militärindustriella komplexets roll alltmer uppmärksammas och satts i samband med en »aggressivare» amerikansk utrikespolitik.¹⁰ CIA har fått förvånansvärt få omnämnanden, även under 60-talet. AFL-CIO sägs spela en reaktionär roll i Latinamerika genom infiltration av olika fackföreningar.

Vad gäller enstaka amerikanska politiker och rådgivare, försöker man i Sovjet att inte fästa alltför stor vikt vid deras uttalanden (som ofta anses taktiskt betingade) utan går in för att mera generellt kritisera politiken och den ekonomiska strukturen. Detta hindrar dock inte, att man ofta lånar citat för att passa in dem i någon allmänt kritisk artikel om USA. De som flitigast har citerats på sistone är senatorerna W. Fulbright och Robert och Edward Kennedy. Mer konservativa röster får visserligen också komma till tals ibland, men då endast för att utgöra ett »reaktionärt» exempel. Rådgivare som Henry Kissinger och Hans Morgenthau omnämns också tämligen ofta. Henry Kissinger sägs avspegla åsikterna hos de mest »aggressiva kretsarna av USA:s finansoligarki», medan Morgenthau anses vara en realist.¹¹

Tidigare har sagts att monopolen enligt den sovjetiska synen har ett något minskat inflytande på den direkta utformningen av USA:s utrikespolitik. Det gäller dock knappast gentemot Latinamerika, vars ekonomi sägs vara dominerad av USA-monopolen, vilket leder till att Vita husets latinamerikapolitik utpekats som direkt bestämd av monopolens intressen (framförallt av män som Rockefeller, Dupont m.fl. — som väl egentligen får anses vara typiska representanter för oligopolen).

Latinamerikas folk har, enligt ideologin, nyligen inträtt i en ny fas av sin nationella befrielsekamp: det gäller att starta en »antiimperialistisk», agrar och demokratisk revolution (dock i första stadiet ej socialistisk, då proletariatet inte anses tillräckligt medvetet).¹² Denna har trots motattacker från USA redan påbörjats på några håll, t.ex. i Chile. Teorin tilldelar arbetarna under kommunistpartiets ledning huvudrollen i en fullt genomförd revolution. Den på de flesta håll relativt

¹⁰ L. Breznev: Verksamhetsberättelse från Sovjetunionens kommunistiska partis 23:e kongress den 29/3 1966. Stockholm 1966. s. 11.

¹¹ Kommunist nr. 6, 1961, s. 71.

¹² "Fundamentals of Marxism-Leninism", s. 414—415.

fåtaliga organiserade arbetskraften har emellertid lett till att man omvärderat böndernas roll; p.g.a. dessas dominans kommer de att spela en större roll än vad som annars varit fallet, och då tillsammans med bourgeoisin och intelligentsian. Vissa har tidigare t.o.m. gett bönderna den ledande rollen, troligen under påverkan av den kinesiska revolutionen. En sådan syn avvisas dock numera bestämt.¹³ I stort beskrivs massornas medvetande som bättre utvecklat än i Asien och Afrika, främst p.g.a. den relativt långt gångna urbaniseringen.¹⁴

Bourgeoisin uppdelas i tre skikt: stor-, mellan- och småbourgeoisin. Storbourgeoisin är den som samarbetar med utländskt monopolkapital, medan mellan- och småbourgeoisin ibland benämns den nationella bourgeoisin, då den vill utveckla nationell kapitalism och är kritisk mot utländska företag. Dess roll skiljer sig dock åt i olika länder: den sägs ha större inflytande i bl.a. Peru och Bolivia, medan läget i Chile kännetecknas av att en nationell front bildats.

I fråga om fackföreningar görs åtskillnad mellan kommuniststyrda och sådana som styrs av »högersocialistiska» partier. De förra tilldelas en ledande roll, medan de senare anses infiltrerade av AFL-CIO och CIA. Man uppmärksammar vidare att det finns vänstergrupper inom kyrkan, vilka eftersträvar revolutionära förändringar, men de ges föga publicitet. I stället betonas kyrkans övervägande reaktionära hållning.

Militären betecknas som en konservativ, tillbakahållande kraft utom i Peru och Bolivia, där den sägs representera »det nationella intresset». Interamerikanska och andra internationella organisationer, såsom ECLA och OAS betecknas ofta som medel för USA:s politik. Synen på ECLA och dess chef Raúl Prebisch är ej enhetlig. Programmet för utveckling betecknas som alltför konservativt, och Prebisch ses ibland som agent för USA-intressen. Som positivt utpekats dock strävan efter industrialisering och Prebisch får bättre omdömen när han kritiserats i USA.¹⁵

Mål — »förmenta» och »verkliga»

En viktig förändring har skett det senaste decenniet i Sovjet vad beträffar bedömningen av USA:s utrikespolitiska målsättningar. I linje med vad som sagts om aktörerna och statsapparatusens ökade inflytande ligger, att man anser, att de mål som tidigare bestämdes av monopolerna nu i högre grad bestäms av USA:s nationella intressen.

Synen på de långsiktiga globala målen kan sägas ha genomgått tre perioder. Fram till 1958—59 såg man USA eftersträva världsherravälde och förbereda ett nytt världskrig. Eftersom de moderna stridsmedlen gjorde hela jordklotet tillgängligt för en mäktig stormakt, sökte den amerikanska militära aggressionens ideologer hävda, att folkens nationella suveränitet överlevt sig själv och att USA måste styra hela världen genom att likrikta alla länders styrelseskick efter amerikanskt mönster. Under den andra perioden (ungefär 1959—65) sker en partiell omvärdering. Under inflytande av den fredliga samexistensens politik hävdade Chrusjtjev

¹³ Se t.ex. *Kommunist* nr. 7, 1954, s. 120—126.

¹⁴ *Kommunist* nr. 4, 1962, s. 86.

¹⁵ MEMO nr. 2, 1967, s. 40.

och andra, att de amerikanska beslutsfattarna måhända inte aspirerade på världsdominans — i varje fall var sådana aspirationer helt irrelevanta så länge »förnuf-tiga» män styrde USA:s utrikespolitik. Snarare strävade USA efter att bibehålla sitt ledarskap inom kapitalistvärlden. Denna syn höll i sig trots USA:s cubapolitik 1961—62. Från 1965 återgår man i stor utsträckning till en mer traditionell syn: »USA hade inte alls gett upp tanken på världsdominans». Denna återgång kan inte bara förklaras med att en ny »stramare» linje inom sovjetisk politik vunnit överhanden. USA:s handlande ligger också bakom (bombningarna av Nordvietnam och interventionen i Dominikanska republiken), liksom även taktiska, manipula-tiva hänsyn i form av en rädsla för att ge Kina tillfälle till nya attacker.

I Latinamerika, där monopolen är särskilt starka, sägs USA ha för avsikt att 1) bevara Latinamerika som råvaruleverantör och därför stärka exploateringen, 2) vidmakthålla gamla sociala och ekonomiska strukturer och även politiskt sett status quo. I vissa fall går sovjetiska kommentatorer ännu längre: USA vill genom sina militärpolitiska block beröva Latinamerika allt nationellt oberoende och omvandla länderna där till kolonier.¹⁶ De »förmenta» mål som proklamerats som täckmantel är exempelvis stärkande av solidariteten och intressegemenskapen på västra halv-klotet och medverkan vid snabb ekonomisk utveckling och höjd levnadsstandard.

Vissa förändringar har skett på sistone beträffande de ekonomiska objekten: från att ha till största delen inriktat sig på råvaruutvinning börjar USA investera mer och mer i fabriksindustri i Latinamerika. Motivet för detta sägs vara, att de ame-rikanska företagen vill uppnå så stora fördelar som möjligt, när en latinameirkansk gemensam marknad blir verklighet. Syftet med Framstegsalliansen beskrivs också som utpräglat opportunistiskt: att förhindra en upprepning av den cubanska revo-lutionen och att bekämpa kommunismen. Syftet med de militära baserna och utbildningen av latinamerikansk militär är inte »att bevara status quo» utan att »störa den inre ordningen så att reaktionära grupper kan ta makten». Dessutom anser Sovjet att USA vill skapa spänning *mellan* de latinamerikanska staterna — en åsikt som ej går ihop med tesen att USA:s investeringar kräver lugn och stabilitet.¹⁷ Som sammanfattning på USA:s målsättningar används i en sovjetisk tidskrift en definition av Hubert Humphrey: 1) Latinamerikas fjärrande från tredje världen och anslutning till väst, 2) isolering av Latinamerika från Sovjet, 3) stärkande av USA:s samarbete med Latinamerika på grundval av kontroll över den ekonomiska och sociala omvandlingen.¹⁸

Målsättningar som ur de latinamerikanska regeringarnas synpunkt kan te sig väsentliga är att få större ekonomiskt oberoende gentemot USA, vilket enligt Sov-jet bl.a. kan ske genom upprättande av diplomatiska och handelsrelationer med socialistlägret. Därför kommenteras syftena hos de nya regeringarna i Peru, Bolivia och Chile i mycket positiva ordalag.

¹⁶ Kommunist nr. 7 1954, s. 121.

¹⁷ Mezjdunarodnaja Zjizn' (MEZJ) nr. 12, 1968, s. 66.

¹⁸ MEMO nr. 4, 1967, s. 54.

Medel

Politikens medel ägnas stor uppmärksamhet i sovjetiska artiklar. Vissa problem vidlåder dock begreppet. OAS, som i Sovjet huvudsakligen ses som ett amerikanskt instrument för dominans, kan sålunda även betraktas som en arena för politiska diskussioner och beslut. FN och dess olika organs roll i Latinamerika sågs tidigare, då Latinamerika nästan unisont stödde USA:s förslag, som USA-kontrollerat. Nu betecknar man FN snarare som en arena och ibland t.o.m. som en »självständig» aktör. Även andra medel kan ges olika innebörd.

Ekonomiska medel

a) *Kapitalexporten* beror enligt marxismen-leninismen på att kapitalismen blivit övermogen i några länder och att det här finns överskottskapital, medan det i mottagarlandet finns billig arbetskraft, varför exporten främst går till u-länder. Detta är icke helt med verkligheten överensstämmande, då investeringarna i Västeuropa är betydligt större än i u-länderna. Detta konstateras visserligen här och var i sovjetiska tidskrifter, men de orsaker man framlägger växlar. Ibland för man fram de osäkra förhållandena överhuvud i u-länderna, ibland sägs att USA genom att öka investeringarna i Västeuropa »skulle vilja inleda ett nytt korståg mot Sovjet».¹⁹ Statliga lån och investeringar sägs få en allt större andel, då just detta historiska skede kännetecknas av statsmonopolkapitalism, men de koncentreras till infrastrukturen, så att privatkapital ska få fritt spelrum inom det övriga näringslivet. I dessa sammanhang för man i Sovjet alltid fram det faktum, att investeringarna gynnar USA mer än Latinamerika,²⁰ och monopolen sägs tillgripa en rad knep och bedrägerier för att dölja sina verkliga vinster, såsom t.ex. »lufttransaktioner» mellan moder- och dotterbolag. S.k. »mixed companies» kritiserar också, men detta ej konsekvent vad gäller t.ex. Afrika. Där säger man, att denna företagsform kan ge den nationella bourgeoisie tillfälle att vinna större inflytande över sitt lands ekonomi.

En sovjetisk skribent pekar på fyra faktorer, som skulle ha förorsakat, att den industriella utvecklingen i Latinamerika har snedvridits eller i vissa fall kvävt: 1) flykten av inhemskt kapital till utlandet, 2) enorma summor som varje år förs ut i utländska kapitalvinster och andra inkomster, 3) de amerikanska monopolens olika intriger inom utrikeshandeln samlade under begreppet »oekvivalent utbyte», 4) det amerikanska biståndets karaktär.²¹

b) *Dumpning av jordbruksöverskott* på den latinamerikanska marknaden. Dyliga åtgärder anser man vållar oreda och framkallar produktionsinskränkningar i en rad grenar av jordbruket i Latinamerika.²²

¹⁹ International Affairs, nr. 7, 1965.

²⁰ MEMO nr. 1, 1965, s. 38—42.

²¹ MEMO nr. 6, 1967, s. 50.

²² En positivare syn på livsmedelshjälp, se MEMO nr. 8, 1966, s. 63: "... livsmedelshjälp tillåter u-länderna att i någon mån tillfredsställa den inre efterfrågan på livsmedel."

c) *Finansiella påtryckningar* genom Internationella valutafonden och Exportimportbanken (som båda ses som de amerikanska storföretagens redskap).²³

d) *Framstegsalliansen* och annan biståndsverksamhet uppfattas både som ett ekonomiskt och politiskt medel. I den traditionella sovjetiska synen definierade man bistånd som en direkt aggressionsakt avsedd att göra de latinamerikanska staterna direkt beroende av USA. Under Chrusjtjevs tid skedde en viss omvärdering: fortfarande förnekas man, att USA startade det hela av opartiska och humanitära skäl och hävdar, att hjälpen beledsagas av inblandning i u-ländernas inrikes- och utrikespolitik och kränkning av deras suveränitet. Själva biståndet ses dock inte som en aggressionsakt, men dess syfte anses vara att behålla den tredje världen inom det kapitalistiska lägret.²⁴

Fram till 1956—57 gick 80 % av den amerikanska hjälpen till militära ändamål, främst till vad Sovjet kallar »ärkerekationära» regimer. Därefter och främst från Kennedys maktillträde uppfattar man i Sovjet en »allvarlig kritik» från liberalt håll mot den stora andelen militärt bistånd, och Kennedy får positiv kritik för att han i viss mån lyckades reformera biståndsapparaten för att minska korruption och missbruk. Efter 1965 har kritiken ökat igen, och Johnson beskylls för att ha använt bistånd som hot eller utpressning; biståndet har mer infogats i »imperialismens globala strategi» för att hindra kommunismen från att vinna inflytande.²⁵

En nyanserad tolkning av orsaken till att framstegsalliansen presenterades är att USA:s ledande kretsar förstod att en intervention på Cuba inte kunde lösa de allvarliga problem, som fanns i Latinamerika. En mera »kärv» tolkning går ut på att USA skapade framstegsalliansen för sin egen vinnings skull och för att överflytta sina ekonomiska svårigheter till Latinamerika. Ett annat motiv ser man i skärpta motsättningar mellan amerikanska och västeuropeiska/japanska företag. Officiellt skulle USA endast hjälpa länder, som kunde presentera utförliga nationella program för utveckling, men i en sovjetisk artikel åberopas hemliga instruktioner från amerikanska UD till ambassader om att hjälp förutsatte, att landet ifråga skulle ge »nordamerikanskt kapital nya privilegier och stödja USA:s cubapolitik». De reformer, som framstegsalliansen utlovade, betecknas som totalt otillräckliga. Resultaten stärker de sovjetiska iakttagelserna i deras uppfattning, att framstegsalliansen antingen bara är en propagandamanöver eller också avsedd att öka de amerikanska företagens vinster.²⁶ Målen har i alla fall inte uppnåtts, även om man medger att USA lyckats »dupera» en del av medelklassen och »utså illusioner».²⁷ Att USA ej lyckats uppnå sina syften helt förklaras också på senare tid

²³ S. Gonionskij: "Latinskaja Amerika i SSJA 1939—1959. Otjerki istorii diplomatitjeskich odnosjenij". Moskva 1960, s. 370 ff.

²⁴ Zimmerman, s. 49—51.

²⁵ MEMO, nr. 8, 1966, s. 62—74.

²⁶ Memo nr. 4, 1967, s. 55. Ett lenincitat kan illustrera den sovjetiska inställningen:

"... Det finnas historiska situationer, när reformer bara har ett syfte: att stoppa folkets jäsning, tvunga den revolutionära klassen att avbryta eller åtminstone försvaga kampen." MEMO nr. 12, 1966, s. 15—18.

²⁷ MEZJ nr. 4, 1963, s. 70—75 och 78—79, MEZJ nr 2, 1967, s. 75.

genom att »det skett en kvalitativ nedgång i USA:s relativa makt beroende på 1) Sovjets vapenupprustning, 2) uppkomsten av det afroasiatiska blocket (och den cubanska revolutionen) och 3) Europas »reemergence», vilka alla tre också sägs ha lett till en aggressivare politik efter 1965.

e) *Synen på LAFTA* (Latin American Free Trade Area) och CACM (Central American Common Market) är särskilt intressant att ta del av nu, då integrationsprocesser pågår runt om i världen. Inställningen kan betecknas som minst sagt ambivalent (åtminstone vad gäller LAFTA). Det *positiva* ser man främst i ökning av varuutbytet staterna emellan, samarbetsprojekt för utveckling, utvidgning av den statliga företagssektorn, strävanden att de latinamerikanska staterna själva skulle bygga ut sina handelsflottor. *Negativa* företeelser är den olika utvecklingsgraden länderna sinsemellan, tullsänkningar endast på de varor där respektive land inte har någon konkurrensförmåga, liberaliseringspolitik beträffande stora importartiklar som ger möjlighet åt företag förbundna med utländskt kapital att öka exporten och snabbare ta över marknaden till skada för nationella företag samt kommunikationssvårigheter. USA:s roll vid tillkomsten medverkade till den kritiska synen i början, men senare (då det stod klart att USA inte skulle komma med) är synen positivare, främst på grund av de strävanden efter oberoende som uppkom inom frihandelsområdet. På sistone har kritiken ökat igen i linje med Sovjets intensifierade kampanj mot EEC, och USA sägs ha alltför stort inflytande. Svårigheter för sovjetisk export kan härvidlag knappast utgöra någon viktigare orsak. Gentemot CACM har inställningen hela tiden varit betydligt mer negativ.

Politiska och militära medel

OAS och de olika panamerikanska konferenserna har länge betraktats som USA:s kanske förnämsta politiska medel i Latinamerika. Särskilt i samband med invasionen i Guatemala och efter revolutionen på Cuba anser man att OAS fått spela rollen som ett USA-redskap varmed USA sökt påtvinga Latinamerika sin politik, då understött av de olika diktaturregimerna. De stater, som arbetar mot USA, vill främst att OAS ska bli ett forum för lösande av Latinamerikas ekonomiska och sociala problem, och den senaste utvecklingen anser man ha stärkt dessa länders position gentemot USA.

Enligt en författare sökte särskilt president Johnson omvandla OAS till ett ännu effektivare redskap genom att a) vidga OAS-rådets befogenheter för »fredens upprätthållande», b) omvandla interamerikanska försvarsrådet till ett speciellt militärt verkställande organ, c) stärka möjligheten till ingripande mot »obeväpnad aggression» och »undergrävande verksamhet», d) inta en paragraf i stadgan som skulle ställa Latinamerika utanför FN:s och säkerhetsrådets jurisdiktion.²⁸ Dessa förslag har dock ej genomförts, och Sovjet anser därmed att USA:s grepp om OAS blivit svagare.

USA:s främsta militära medel anses vara de interventionsmöjligheter de olika bilaterala militärpakterna ger. Dessa avtal anser man strida mot internationell rätt

²⁸ MEMO nr. 4, 1967, s. 62.

och mot FN-stadgan. Särskilt inriktas kritiken på USA:s rätt att göra ändringar i avtalen och att bygga militärbaser. Avtalen ses också som påtryckningsmedel för att Latinamerika ska få annat bistånd. Härvid betonas att Sovjet ger tekniskt bistånd utan att kräva militära bindningar. De många försök Johnson-administrationen gjorde för att skapa en interamerikansk väpnad styrka utsätts för fördömande kritik. Ett genomförande av dessa tankar måste, enligt en kommentator, leda till att »en gendarmkår, som garanterade orubbligheten i dollarns intressen i Latinamerika skulle tillåta Pentagon att frigöra en del av de egna väpnade styrkorna för andra områden i världen (Indokina) och till att USA skulle betrakta interamerikanska styrkor som en reserv för militära äventyr utanför västra halvklotet».²⁹

Vad beträffar olika latinamerikanska medel ska jag nöja mig med att ta upp dem som kan användas i kampen mot USA:s intressen. Kommunistpartierna och arbetarklassen borde ju enligt marxismen-leninismen leda denna kamp, men bönderna tilldelas i kraft av sin numerär en större roll än i mer utvecklade länder, om än inte lika stor som i Afrika och Asien. Tonvikten ligger dock på en disciplinerad kamp med en kombination av legala och illegala medel. I början av 50-talet såg dock vissa sovjetiska kommentatorer positivt även på t.ex. partisankampen i Colombia 1949—52, möjligen under inflytande av den kinesiska revolutionen. Dessa kommentatorer kritiserar dock senare. Under Chrusjtjev prioriteras den fredliga kampen, vilket visas av den ljumma inställningen till guerillakriget på Cuba (vilken väl också delvis berodde på den felbedömning av dess inriktning och förmåga som förmedlades av kommunistpartiet på Cuba). Che Guevaras aktioner i Bolivia kritiserar också. Visserligen medges att guerillakampen hjälper finna den väg Bolivia måste gå för att nå en revolutionär seger, men det betonas också att kommunistpartiet har en egen linje det måste följa. Det krävs, sägs det, medvetna aktioner och medvetet deltagande i kampen, då den mest förmånliga politiska situationen uppkommer ur de breda massornas agerande, lett av partiet.³⁰ Bourgeoisin kan spela en roll främst genom att gå in för industrialisering och nationalisering av utländska företag. Något om motiven till den sovjetiska inställningen ska sägas i den avslutande kommentaren.

Ideologiska medel

De ideologiska medel de amerikanska aktörerna använder ser man i Sovjet som främst avsedda att dölja den »verkliga» innebörden av USA:s mål och medel. Till dessa medel räknas olika politiska utspel såsom: »den stora påkens» (Th. Roosevelt), »den gode grannens» (F. D. Roosevelt) och »den gode (affärs-)partnerns» politik (Eisenhower), av vilka den första och den tredje fått negativ kritik medan den andra fått positiva omnämningar. Kritik riktas också mot begrepp eller doktriner som »tillbakahållandets politik», »styrkepolitiken», »Mann-doktrinen» (som sägs vara inriktad på att provocera omstörtningar och ge stöd till diktaturer). Däremot får Kennedys nya program och idéer, bl.a. »fredens strategi» i början av 60-talet omdömet »realistiska i vissa avseenden». Johnsons proklamationer hör till

²⁹ MEZJ nr. 3, 1967, s. 38—43.

³⁰ Current Digest of Soviet Press nr. 24, 1967, s. 21 (artikel i Pravda den 15/6).

27 — Statsv. Tidskr. 3/72

de hårdast kritiserade. Man vill i princip i Sovjet tilldela ideologin i USA en större roll än vad amerikanerna själva vill medge att den har, och menar, att den endast tjänar som täckmantel för »monopolens exploatering». Andra begrepp som förkastats är »pax-americana-idén», den »geografiska fatalismen» (vars mål ansågs vara att inge de latinamerikanska folken tanken att det var av naturen förutbestämt att de skulle vara för evigt beroende av USA). De talrika propagandamedlen i form av radiosändningar, filmer, tidningar m.m. som USA använder utgör också ett tack-samt mål för kritik, liksom även fredskårens verksamhet.

Avslutande kommentar

Sovjets förhållande till de latinamerikanska staterna (undantag: Cuba) har länge karakteriserats av en outtalad respekt för USA:s anspråk på hegemoni inom sin intressesfär. På partiplanet däremot har polemiken varit hård, och antalet tid-skriftsartiklar som berört latinamerikanska problem har varit förvånansvärt stort. Intresset för de latinamerikanska kommunistpartiernas problem har också tidvis varit avsevärt. På senare år har först utvecklingen av den cubanska revolutionen och sedan den nationalistiska trenden i Peru, Bolivia och Chile gett upphov till ökat sovjetiskt intresse. Utmärkande för den sovjetiska politiken är att den är på-fallande försiktig; man nöjer sig med diplomatiska relationer och fördjupning av handelsförbindelserna, medan kommunistpartierna och särskilt guerillagrupperna hålls nere och uppmanas att hålla sig till legal verksamhet. Uppenbart är också, att Sovjet med dessa relativt små medel kan åstadkomma försämringar av USA:s positioner. Ännu lämpligare synes det vara om man överlåter en stor del av för-bindelserna med Latinamerika på de mindre östeuropeiska staterna (för att Sovjet inte lika lätt ska kunna anklagas för maktpolitiska ambitioner).

Synen på tredje världen har på sistone präglats av en allt större realism och pragmatism — man ger bistånd till alla stater som inte är alltför utpräglat väst-vänliga (i Latinamerika t.o.m. sådana som Argentina och Brasilien.) Neutralism uppmuntras alltmer, vilket är fjärran från den negativa syn på neutralism som rått tidigare. Det finns inget som tyder på att denna attitydförändring inte skulle kvarstå de närmaste åren. Anledningen synes vara de motgångar, som socialismen lidit i tredje världen, och medgivandet, att imperialismen fortfarande är stark. 1969 skylldes detta delvis på tillståndet inom själva kommuniströrelsen, på det »allvarliga störandet av enigheten i några av dess länkar, på motgångar och t.o.m. nederlag hos enskilda broderpartier»²¹ (Tjeckoslovakien och Kina).

Hans Magnusson

²¹ MEMO nr. 8, 1969, s. 4.

LITTERATURGRANSKNINGAR

CHARLES F. ANDRAIN: *Political life and social change. An introduction to political science*. 306 sid. Wadsworth Publishing Company. Belmont, California. 1970.

»It was not until the middle of the Sixties that it became clear that somebody would sooner or later write a breakthrough text for the introductory course in political science», skriver Bernhard Hennessy i sitt förord till Charles Andraíns arbete *Political life and social change*. Han tvekar inte, när han förklarar att vi nu fått denna »breakthrough text». Det är stora ord, men det skall inte förnekas att detta är en bok, som är överlägsen det mesta som hittills presterats i genren. Den är klar och redig utan att vara ytlig. Den förenar på ett beundransvärt sätt vida utblickar över disciplinen med ett fast och enhetligt grepp över materialet.

Skall man ge en allmän karakteristik av bokens inriktning kan man säga, att den inom ramen för en funktionalistisk krisansats ger relativt stort utrymme för frågeställningar från den klassiska politiska teorin och en elementär översikt över »den nya politiska ekonomin». De synsätt som Almond och Apter, Lipset och Pye drivit fram balanseras sålunda av insikterna från den klassiska traditionen, som de förmedlats till oss av Sheldon S. Wolin och Carl J. Friedrich.

Boken har fyra delar. I den första diskuteras vad som skall avses med begreppet politik och hur politiken kan studeras. En systematisk jämförelse görs mellan den klassiska politiska filosofin, »strukturalismens» båda riktningar — den institutionella ansatsen och struktur-funktionalismen — samt behavioralismen. Korta genomgångar av statsvetarens data och förhållandet mellan forskarens roll och politikerns avslutar denna del.

Del två — *The four core problems in the study of politics* — omfattar ungefär en tredjedel av boken. Här presenteras verktygen för den analys av skilda politiska system, som utgör det andra huvudblocket i boken. Andrain utgår som nämnts från den problem- eller krisansats, som bl.a. Gabriel Almond och Lucian Pye introducerat och som legat till grund för den länge annonserade volymen *Crises and sequences in political development*. I ett första kapitel beskrivs hur värden, normer och symboler samverkar i skapandet av en samfällighet, dvs. den process som brukar gå under beteckningen nationsbyggande eller identitetsproblemet. I det följande — *The development of effective instruments of power* — penetreras maktens olika dimensioner. Stort utrymme ägnas åt några dominerande modeller för maktens fördelning i de liberala demokratierna. I ett tredje kapitel — *The establishment of legitimate authority* — ges en välavvägd framställning av två viktiga begrepp i den klassiska politiska teorin, begrepp som eljest på denna nivå

brukar fuskas över med hänvisning till Webers legitimitetstyper. Det sista kapitlet i del två ägnas produktionen och fördelningen av varor och tjänster. Här diskuteras förhållandet mellan ekonomi och politik och olika ideologiska riktningars ekonomiska utvecklingsmodeller. En kritisk presentation ges även av marknadsmodellens användning vid studiet av politiken.

Del tre, som utgör det andra stora blocket i boken, ägnas åt en genomgång av olika politiska system. Andrain konstruerar tre modeller: en demokratisk, en totalitär och en auktoritär. Dessa belyses med avseende på de fyra huvudproblemen, som diskuterats i del två. Jämförelser görs mellan modellerna och konkreta system. Särskilt ingående diskuteras användbarheten av den totalitära modellen. Den obligatoriska jämförelsen mellan Stalins Sovjet och Hitlers Tyskland genomförs med omdöme och nya aspekter tillfogas genom att Calvins Genève och Verwoerds Sydafrika dras in i analysen. Del tre avslutas med korta men instruktiva kapitel om u-länderna och det internationella politiska systemet. Även dessa belyses med avseende på de fyra huvudproblemen.

En kort sammanfattning med tyngdpunkten på frågan om hur olika system tagit itu med de fyra problemen och på förhållandet mellan offentligt och privat avslutar själva texten, men efter denna hittar man en bibliografi av hög klass. Den kan av institutionsbibliotekarierna användas som en utgångspunkt för kontroll av att biblioteket inte missat något väsentligt av den amerikanska statskunskapens bidrag under efterkrigstiden.

Som slutomdöme må gälla åsikten att Charles Andraíns bok är mer förtjänt av en översättning än mången annan volym, som på senare år fått den äran.

Mats O. Bäck

ULF CHRISTOFFERSSON, BJÖRN MOLIN, LENNART MÅNSSON, LARS STRÖMBERG: *Byråkrati och politik. En studie av den svenska statstjänstemannakåren*. Stockholm: Bonniers 1972.

Inte sällan beskrivs forskningsprocessen som en interaktion mellan teoretiska och empiriska stadier. Teoretiska uppslag leder till empiriska undersökningar, vilka i sin tur bidrar till nya teoretiska uppslag osv. När man arbetar med någon form av enkäter, avbryts denna interaktionsprocess vad beträffar den empiriska delen så snart som enkäten har bearbetats. Det är ju vanligen mycket svårt att åstadkomma kompletteringar i efterhand. Däremot är det högst sannolikt, att den teoretiska delen kommer att utvecklas vidare, och snart föreligger risk för att man kommer förbi den punkt, dit det empiriska materialet bär. Frestelsen att trots detta försöka pressa in enkätmaterial i de nya analysramarna kan i detta läge bli mycket stor. Analysen kan på ett påfallande sätt komma att erinra om konsten att koka soppa på en spik.

Detta problem förefaller vara alldeles ovanligt akut i det arbete, som denna anmälan gäller, nämligen *Byråkrati och politik* (vilken bygger empiriskt just på en brevenkät, som tillsänts ett urval på 1 553 tjänstemän). Detta omdöme är emellertid inte avsett att fungera som en definitiv nedsabling av hela arbetet. Tvärtom

har det många fördelar. Läsaren måste t.ex. frapperas av den ambition, som författarna visar i sina ansträngningar att få det magra materialet att framstå som intressant. Boken karakteriseras genomgående av försök att framhålla vad som är statsvetenskapligt relevanta problem, och även om ett sammanhållet teoretiskt perspektiv saknas, är dessa problem oftast principiellt anknutna.

Ur statsvetarens synvinkel framstår därför boken som ett framsteg i jämförelse med författarkollektivets tidigare arbete, *Offentlig förvaltning*, som har avsevärt lägre ambitioner. Beträffande det inledningsvis diskuterade problemet förefaller författarna själva vara väl medvetna om svårigheterna. Det yttrar sig bl.a. i att de i möjligaste mån söker tona ner undersökningens målsättning till pilotstudien. De ifrågasätter också, och så vitt jag kan förstå med all rätt, den använda materialinsamlingsteknikens lämplighet i det aktuella fallet.

Den diskrepans mellan teori och empiriskt material som är så uppenbar i boken gäller emellertid inte så mycket det andra kapitlet, vilket behandlar statstjänstemannakårens struktur. Överhuvudtaget gör detta kapitel intryck av att vara mera genomarbetat än bokens övriga, och slutsatserna förefaller vara mera rimliga i relation till det använda materialet. Författarna har också försökt anknyta till tidigare svensk forskning kring tjänstemannakåren. Genom att jämföra de egna resultaten med Landströms undersökning från 1954 om de svenska ämbetsmännens sociala ursprung kan man t.o.m. dra vissa slutsatser om tjänstemannakårens utveckling över en längre tidsperiod. Resonemangen kring olika möjligheter att tolka materialet är här — liksom i bokens övriga kapitel — genomförda med imponerande skarpsinne och uppslagsrikedom.

Av resultaten ska bara nämnas ett, som ger anledning till vidare reflexioner. Författarna kan nämligen påvisa en stor »slutenhet» i den svenska statsförvaltningens toppskikt, såtillvida som att inte mindre än 90 % av tjänstemännen gör hela sin karriär inom statlig och kommunal förvaltning. Det vore av stort intresse att studera i vad mån detta förhållande påverkar tjänstemännens attityder.

Bokens tredje kapitel behandlar tjänstemännens partipreferenser. Uppgifter härom har stort intresse redan på ett deskriptivt plan mot bakgrund av att en ganska omfattande debatt har förts i frågan på ett mycket bristfälligt empiriskt material. Dessvärre har författarna här haft otur. Inte mindre än 24 % av dem som besvarat enkäten har nämligen vägrat att uppge sin partipreferens. Det är naturligtvis särskilt betänkligt, då man för hela undersökningen redan har ett bortfall på cirka 18 %.

Vad man nu kan göra är att med hjälp av andra variabler försöka bedöma hur svarsvägrare och svarsbortfall skulle ha fördelat sig efter partipreferens. Det är emellertid inte så lätt. Författarna vill t.ex. fördela svarsvägrarna på samma sätt som de som besvarat frågan, eftersom dessa båda kategorier har ungefär samma fördelning på frågan om inställning till den offentliga sektorns expansion (med samma underlag skulle man dock lika gärna kunna anta, att samtliga svarsvägrare tillhörde mittenpartierna, vilkas anhängare har ungefär samma fördelning som svarsvägrarna på den sistnämnda frågan).

Mycket längre än till gissningar (mer eller mindre väl underbyggda av analogi-resonemang) kommer man väl inte. Det finns kanske därför skäl att pröva en

annan hypotes. Inom tjänstemannakåren förekommer otvivelaktigt en tjänstemannaetik, vilken som ett fundament har partipolitisk neutralitet. Det vore ju ganska naturligt om tjänstemän, som omfattar denna etik, ogärna besvarar frågor om partipreferens, varför man kan anta, att svarsvägrarna hör till denna kategori. Med stor sannolikhet skulle svarsvägrarna i så fall kunna hänföras till icke-socialister.

I det fjärde kapitlet, som behandlar tjänstemännens attityder till förvaltningen, avslöjas definitivt hur tunt det empiriska materialet är. Det hjälper sedan föga hur skickligt olika möjligheter beaktas och hur fint olika samband diskuteras. Framställningen blir ett finsnickeri, som har liten relevans för huvudfrågeställningen: vilken roll spelar tjänstemännens attityder för deras beslutsfattande?

Vad man får veta är väl i huvudsak, att det föreligger ett samband mellan partipreferens, inställning till den offentliga sektorns expansion och inställning till den offentliga sektorns effektivitet, samt hur dessa attityder förhåller sig till olika bakgrundsvariabler. Konkret betyder det, att man bl.a. som resultat kan uppvisa, att socialister har större tilltro till den offentliga sektorns effektivitet och önskar i större utsträckning en expansion av offentlig sektor än ickesocialister. Det vanligaste man kan säga om ett sådant resultat är väl att det är en smula trivialt.

Nu kan man naturligtvis hävda, att svaren på dessa enkätfrågor är färgade av tjänstemännens erfarenheter enbart av socialdemokratiska regeringar. Man skulle t.ex. kunna anta, att borgerliga tjänstemän skulle visa sig mera positiva till den offentliga sektorn om vi haft borgerlig regering. Författarna menar emellertid att regeringens partifärg inte spelar någon större roll för svaren. Man grundar detta på en jämförelse med resultat från en väljarundersökning med en liknande effektivitetsfråga. I och för sig förefaller slutsatsen sannolik; jag förstår emellertid inte hur den kan dras utifrån den gjorda jämförelsen. Vad man möjligen kan konstatera (med alla reservationer för att en jämförelse överhuvudtaget är rimlig) är att tjänstemännen har en mera positiv uppfattning av den offentliga sektorns effektivitet än partikamraterna i väljarkåren.

Några av de frågor som används i detta kapitel är oklart formulerade. Man frågar först efter effektivitet i offentlig och privat förvaltning och utvidgar sedan frågan genom att fråga om effektivitet med hänsyn tagen till målsättning! Vad betyder överhuvudtaget effektivitet om man inte tar hänsyn till målsättning och varför använda en så ovanlig terminologi i en enkätfråga?

Det femte kapitlet behandlar styrningen av förvaltningen utifrån tjänstemännens synvinkel. Jag ska penetrera detta kapitel mera noggrant än de övriga. Det beror dels på att jag, liksom författarna, bedömer problemet vara det mest centrala, dels på att jag anser kapitlet uppvisa allvarligare svagheter än de övriga. Svagheter kan till en del hänföras till den inledningsvis berörda diskrepansen mellan teori och empiri, men till en del beror de sannolikt också på att det teoretiska underlaget är oklart.

Början på svårigheterna är författarnas styrningsbegrepp. Med styrning menas »överförande av mål från politiska organ till förvaltningen i avsikt att därmed påverka förvaltningsverksamheten». Enligt detta synsätt fattar de politiska organen »beslut av målformuleringskaraktär, vilka sedan i olika former överföres till beslutsfattarna inom förvaltningen». Dessa policybeslut ska vara så precisa, att de kan

tjäna som vägledning för den enskilde tjänstemannen i hans beslutsfattande.

Vad betyder nu »överförande av mål» och »beslut av målformuleringskaraktär». Kan man säga att ett riksdagsbeslut om att höja barnbidragen med 132 kronor i kvartalet är ett »beslut av målformuleringskaraktär» eller att tillsättandet av två nya tjänstemän i en myndighet är »överförande av mål» till förvaltningen? (Jag bortser nu från det triviala faktum att man implicit förutsätter någon form av rationalitet hos beslutsfattarna, vilkas beslut därför i någon mening alltid kan sägas vara målrelaterade). Eller räknas dessa två fall inte som styrning? Beträffande kravet att styrningen ska vara så precis, att den kan tjäna tjänstemannen som vägledning, innefattas där också beslut som av taktiska skäl är oklart formulerade för att överföra »ansvaret» på den verkställande tjänstemannen?

Som författarna använder termen styrning, förefaller innebörden vara: »alla statsmakternas försök att påverka förvaltningsverksamheten». Det är en definition som jag gärna vill rekommendera.

Differentieringen på olika former av styrning förefaller föga konsekvent, den är i varje fall inte explicit redovisad. Två egenskaper hos styrningen presenteras emellertid explicit: styrningen kan variera i precision och omfattning. Sambandet mellan dessa båda egenskaper och styrningens effektivitet formuleras: »Ju mer omfattande och precis styrningen är, desto större är chanserna för att politikernas intentioner ska kunna realiseras.»

Innebörden i »precision» kan det väl inte råda någon tvekan om, men vad betyder »omfattning»? Är det frågan om det antal sakområden i vilka statsmakterna värdefördelar? I så fall torde det angivna sambandet mellan omfattning och effektivitet vara ytterst diskutabelt. Eller är det frågan om det antal olika styrningsformer med vilka styrningen genomföres? Också när det gäller precision är det påstådda sambandet osäkert. Det finns ju organisationsteoretiska skolor, vilka menar, att tjänstemännens motivation spelar en avgörande roll för deras arbetsinsatser. Ett sätt att skapa motivation är att erbjuda tjänstemännen utrymme för egna initiativ; med andra ord genom en relativt oprecis styrning.

Det mått författarna använder för att beskriva tjänstemannens relation till styrningen kallas *styrningsattityd*. Innebörden därav preciseras enligt följande: »Variabeln styrningsattityd uttrycker då närmast en positiv eller negativ inställning till direkta ingripanden i förvaltningsarbetet från politikernas sida.» Den som är negativ till styrning skulle då vara mindre benägen att godta direkta ingripanden än den som är positiv till styrning.

Nu följer naturligtvis frågan: vad betyder direkta ingripanden från politiker? Det kan enligt författarna innebära såväl politikers agerande i lekmanroller i ämbetsverkens styrelser som försök från regeringsledamöter att utöva ministerförvaltning. I det förra fallet fungerar alltså politikern helt legalt som lekman med en röst i verkets styrelse, i det andra fallet utövar ministern en form av styrning, som inte är förenlig med de normer, vilka reglerar förhållandet mellan statsmakter och förvaltning i Sverige. Det förefaller vara mindre lämpligt att inränga dessa båda styrningsfall under samma styrningsform.

Med vilka enkätfrågor försöker författarna mäta styrningsattityd? Det är tre frågegrupper som härvid är aktuella. Den första omfattar tre frågor som rör tjänste-

mannens bedömning av handlingsutrymmet för respektive förvaltningen i stort, för den egna myndigheten och för den egna tjänsten. I termer av styrningens egenskaper gäller det alltså närmast styrningens precision. Författarna vill emellertid inte använda dessa frågor för att mäta styrningsattityd. Frågorna anses nämligen mindre lämpliga, därför att svaren innehåller, vad författarna kallar ett »kognitivt element». Jag menar nog, att denna första frågegrupp är den enda av de tre som i någon rimlig mening kan sägas mäta inställning till styrning.

Nästa frågegrupp omfattar två frågor. Den första gäller om tjänstemän eller politiker oftast tar initiativet till förändringar och har väl inte något med styrning att göra. Den frågan används inte heller i framställningen. Det gör däremot nästa som lyder: »Om Ni jämför politikerna och förvaltningstjänstemännen, anser Ni då att någon av dessa båda grupper i framtiden bör få ett större inflytande över beslutsfattandet än för närvarande.» Som författarna själva anmärker i en fotnot är frågan så allmänt formulerad, att den varken binder den tillfrågade till berednings- eller verkställighetsstadiet. Därmed har man ju redan avhänt sig möjligheten att använda svaren på frågan för att mäta styrning. Även om man skulle acceptera att frågan är användbar för mätning av styrning, hur ska den kunna relateras till den innebörd av direkta ingripanden från politiker som styrningsattityd har? Men frågan läggs till grund för en indelning i fem klasser av styrningsattityd. Hur det går till redovisas emellertid inte.

Utifrån svarsfördelningen på denna fråga sammanfattar författarna: »De svenska stats tjänstemännen är relativt obenägna att acceptera en långtgående styrning av statsförvaltningen.» Vad betyder »obenägna att acceptera»? Vad man kan säga är väl bara att en relativt stor andel av tjänstemannakåren inte anser att politikerna ska ha större inflytande i framtiden. Om de sedan är benägna att acceptera en ökad styrning eller ej är en helt annan sak.

Den tredje frågegruppen omfattar två frågor om tjänstemännens inställning till lekmannastyrelserna i förvaltningen. Författarna gör här distinktion mellan två typer av lekmän: experter och politiker. Men hur ska tjänstemännen i förvaltningen veta vilka som innefattas i var och en av dessa båda kategorier? Omfattar »politiker» riksdagsmän från de borgerliga partierna? De är ofta primärt insatta som lekmän för att vara instrument för en allmän medborgerlig kontroll av förvaltningen. Omfattar »experter» departementstjänstemän, som utgör en stor andel av lekmannakåren? De fungerar ofta primärt som styrorgan för regeringen. Hur frågan ska tolkas klargör inte enkäten, varför de intervjuade själva har att avgöra vad den kan betyda. Det förefaller väl tämligen säkert, att dessa frågor inte kan skapa underlag för slutsatser om tjänstemännens styrningsattityd.

Ytterligare ett problem gäller författarnas presentationsform. Varför presenterar de sina resultat i så starkt tillspetsade formuleringar? Det är verkligen inte svårt att finna exempel på sådana, såsom »Varför vill då så stor del av den svenska stats tjänstemannakåren icke acceptera politiska ingripanden i förvaltningsverksamheten? Vad är det som förklarar den i huvudsak antipolitiska, styrningsnegativa inställningen?» Man reagerar också, när författarna menar sig ha påvisat »en markant obenägenhet att godta en hårdare styrning av förvaltningen». Formuleringar av denna typ ger associationer som går långt utöver både vad författarna i realiteten har påvisat och vad jag tror de själva anser sig ha presenterat. Det är

inte ägnat att förvåna, att åtminstone en stor svensk dagstidning med stöd av Byråkrati och politik beskriver den svenska statstjänstemannakåren nära nog som ett hot mot demokratin.

Avslutningsvis vill jag bara uttrycka förvåning över författarnas obenägenhet att anknyta till tidigare svensk litteratur på »byråkratiområdet». Varför tar man inte upp Staffan Rylanders utmärkta uppsats *Om demokrati och statsförvaltning* (Idéer och ideologier 1969) som bl.a. presenterar en intressant typologi för tjänstemannaattityder gentemot regeringen? Var finns Arne Helldéns uppslagsrika arbete *Regeringsmakt och demokrati* (1966), som aktualiserade hela denna styrningsproblematik för svenskt vidkommande? Länsdemokratiutredningen tar upp samma fråga i ett ovanligt förmäniligt betänkande, nämligen *Förvaltning och folkstyre* (SOU 1968:47). Vid några tillfällen har jag själv presenterat funderingar kring dessa frågor, t.ex. *Styrningen av statsförvaltningen* (Modern Demokrati 1970) och *Förvaltningen i det politiska systemet* (1971). Den sistnämnda ingår i en serie, som bl.a. omfattar tre artikelsamlingar, av vilka *Byråkrati och demokrati* (1971) innehåller en rad inlägg i svensk debatt i just de frågor som Byråkrati och politik behandlar. En av förutsättningarna för att man ska lyckas att koka soppa på en spik är ju, att man kompletterar med ingredienser från andra håll.

Lennart Lundquist

VOITTO HELANDER: *Julkisyhteisöt vaikuttajina*, Arvi A. Karisto AB, Åbo 1971.

I december senaste år disputerade Voitto Helander vid Turun Yliopisto med avhandlingen *Julkisyhteisöt vaikuttajina* (De offentliga samfundens som utövare av inflytande). Avhandlingen är försedd med underrubriken »De kommunala centralorganisationernas påtryckningsverksamhet gentemot de statliga myndigheterna i Finland». Eftersom avhandlingen tyvärr saknar en sammanfattning på annat språk än finska, är det lämpligt att i Statsvetenskaplig Tidskrift sammanfatta och värdera arbetet, som ju berör ett förhållandevis väl uppmärksammat område inom den politologiska forskningen i Sverige.

Författaren anger som undersökningens syfte att kartlägga sådana drag, som är karakteristiska för centralorganisationers och motsvarande halvinstitutionella gruppers utövande av inflytande samt att bidra till att nyansera bilden av påtryckningsgruppernas roll och funktion inom Finlands politiska system. Utövande av inflytande undersöks enligt författaren ur fyra synvinklar: (1) vilka förutsättningar har centralorganisationerna haft att inverka på beslut, (2) på vilka sätt har de använt sig av sina möjligheter att utöva inflytande, (3) hur framgångsrika har de varit i sin påtryckningsverksamhet och (4) på vilket sätt har påtryckningsverksamheten och dess resultat varit beroende av gruppernas förutsättningar att utöva inflytande.

Avhandlingen är på ett traditionellt sätt indelad i fyra delar, en teoretisk del, en genomgång av gruppernas basresurser, en genomgång av centralorganisationernas påtryckningsverksamhet och resultat samt slutligen ett avsnitt i vilket författaren summerar upp resultaten och försöker ge svar på den sista

frågan ovan. I det teoretiska avsnittet ingår bl.a. författarens referensram. Helander skiljer mellan förutsättningar att utöva inflytande och aktuella påtryckningsfaktorer. Påtryckningsverksamhetens förutsättningar är sådana faktorer inom påtryckningsgruppen, dess politiska och institutionella ställning eller inom det politiska systemet som bestämmer gruppens verksamhet och resultaten av verksamheten i en aktuell beslutssituation. Förutsättningarna granskas på tre plan: (1) förutsättningar som härleds ur det politiska systemet, (2) förutsättningar som härleds ur gruppens inre struktur och gruppens verksamhet samt (3) förutsättningar som härleds ur gruppens förhållande till den politiska och institutionella omgivningen.

På det första planet behandlar författaren den politiska kulturen och partisystemet samt de politiska institutionerna och deras verksamhet. De inre förutsättningarna för inflytande indelas i basresurser, vilka är ekonomiska eller personella, och förmåga att mobilisera resurserna. Mobiliseringsförmågan hänger samman med organisationens struktur och maktförhållande, informatoriska kapacitet samt med grupsammanhållningen. Beträffande organisationernas politiska och institutionella förhållanden skiljer författaren mellan förhållanden till de politiska partierna, till andra centralorganisationer, till riksdagen samt till regeringen och förvaltningsapparaten.

De aktuella påtryckningsfaktorerna avser gruppens verksamhet och därav föranledda följder i en beslutssituation. De aktuella påtryckningsfaktorerna indelas i dels påtryckningsverksamhet, dels följder av verksamheten. Påtryckningsverksamheten kan vara antingen ensidig eller ske i form av samarbete mellan myndigheter och påtryckningsgrupperna. Påtryckningsverksamheten kan vidare vara direkt, semidirekt (puolivälitön) eller indirekt. De båda indelningarna är inte varandra uteslutande, varför en typologi av påtryckningsverksamheten erhålls genom att de båda indelningarna korstabuleras. Jag väljer att i de sex rutorna införa de operationaliseringar, som författaren använt, för att därigenom senare direkt övergå till att sammanfatta några av resultaten i avhandlingen.

Typologi över former för påtryckningsverksamhet

	direkt	semidirekt	indirekt
ensidig	kontakter med riksdagsmän motioner och frågor i riksdagen	skriftliga framställningar	resolutioner egna tidskrifter utnyttjande av allmänna masskommunikationsmedel
samarbete	sakkunnigrepresentanter i riksdagens utskott	skriftliga utlåtanden	PR-tillfällen som som ordnas av organisationerna på beslutsfattarnas initiativ

Helander diskuterar olika möjligheter att mäta resultaten av påtryckningsverksamheten. Han intar den ståndpunkten, att inflytande kan mätas genom att jämföra påtryckningsgruppernas mål med de beslut som myndigheterna har fattat under gruppens påtryckning. I undersökningen mäter han dock påtryckningsverksamhetens följder indirekt genom att dels intervjua representanter för centralorganisationerna och representanter för beslutsfattarna, dels genom att undersöka hur ofta centralorganisationerna deltagit i beslutsfattandet tillsammans med myndigheterna.

De tre undersökta kommunala centralorganisationerna är Finlands Stadsförbund (FSF), Maalaiskuntien liitto (MKL)¹ (Landskommunernas förbund — finskspråkig) och Finlands Svenska Landskommuners Förbund (FSLF).² Data har insamlats från en rad olika källor. Största delen av data har insamlats från skriftliga dokument. Sådana är riksdagshandlingarna, utskottsprotokoll och kommittébetänkanden. Andra skriftliga källor är centralorganisationernas verksamhetsberättelser och styrelsernas protokoll. De uppgifter som författaren har erhållit ur verksamhetsberättelserna har han jämfört med organisationernas tidskrifter och andra tryckta källor. Förutom de skriftliga källorna har även intervjuer använts. Kring årsskiftet 1969—70 intervjuades 192 av landets 200 riksdagsmän. Författaren har också intervjuat personer i ledande ställning inom centralorganisationerna. Undersökningens resultat jämför Helander med Väinö Huuskas avhandling om intresseorganisationernas påtryckningspolitik i Finland, vilken utkom några år tidigare och behandlar de viktigaste arbetsmarknadsorganisationernas inflytande under ungefär motsvarande tidsperiod (Huuska, 1968). Helanders undersökning sträcker sig över åren 1945—1968.

Författaren hävdar, att en av de viktigaste förutsättningarna för att centralorganisationerna kan utöva inflytande är att de har tillgång till specialinformation inom sitt verksamhetsområde. Därtill kommer att organisationerna bör ha möjligheter att bearbeta specialinformationen så att den lämpar sig som underlag för beslutsfattarnas överväganden. Jämfört med andra organisationer har de kommunala centralorganisationerna god informativ förmåga bl.a. på grund av att organisationernas medlemmar utgörs av kommuner med tillgång till primärinformation. Det förefaller även, som om de kommunala centralorganisationernas förutsättningar att utöva inflytande hängde samman med medlemmarnas art snarare än antal. De enskilda kommunerna är allmänt accepterade institutioner med en stark kontinuitet. Också den inre sammanhållningen i organisationerna har varit god.

För att kunna utöva effektivt inflytande på förvaltningsbesluten måste organisationerna ha en sådan uppbyggnad att de snabbt kan reagera i olika frågor. Centralorganisationerna har alla en förhållandevis centraliserad organisation med ett starkt inslag av tjänstemän, vilket gör dem väl ägnade att möta det nämnda kravet på flexibilitet.

Ett mått på hur organisationernas påtryckningsförutsättningar ändrat sig i för-

¹ Förbundets namn ändrades år 1969 till Suomen Kunnallisliitto (Finlands Kommunförbund).

² Förbundets namn ändrades år 1970 till Finlands Svenska Kommunförbund.

hållande till varandra är befolkningsunderlagets förändring. Den allmänna urbaniseringsprocessen har medfört, att Finlands Stadsförbund vunnit i styrka på bekostnad av landskommunernas organisationer. Rent allmänt förefaller det dock som om landskommunerna under undersökningsperioden haft bättre förutsättningar att utöva inflytande. På grund av att det finns ett nära samarbete mellan myndigheterna och organisationerna, kan även ett såpass litet förbund som Finlands Svenska Landskommuners Förbund utöva påtryckningar inom förvaltningen.

På grund av medlemskapets natur har de kommunala centralorganisationerna varit förhållandevis aktivt engagerade i samarbete med myndigheterna. I det avseendet skiljer sig organisationerna från de av Huuska undersökta intresseorganisationerna, vilka ju bygger på massmedlemskap av individer med stor politisk röststyrka.

MKL och FSF förefaller klart mest ha utnyttjat sina förutsättningar att utöva påtryckning. Beträffande deras engagemang i ensidig påtryckning företer de vissa skillnader beträffande verksamheternas tyngdpunkt. MKL har oftare än FSF vänt sig till tjänstemännen inom statsförvaltningen och till riksdagen. Däremot har de båda centralorganisationerna vänt sig ungefär lika ofta till statsrådet. FSF förefaller ha varit aktivt i färre men betydelsefullare frågor än MKL. FSLF skiljer sig rent allmänt genom en större passivitet från de båda andra organisationerna. Dessutom verkar det som om FSLF sällan utnyttjade indirekta påtryckningsformer.

Kontakter »bakom kulisserna» har utnyttjats av organisationerna för att t.ex. påverka utformningen av motioner i riksdagen. Däremot förefaller centralorganisationerna inte ha utövat påtryckning via de politiska partierna, vilket möjligen hänger samman med deras strävan att hålla kanalerna öppna till ett flertal partier.

Beträffande påtryckningsverksamhet som sker i form av samarbete mellan myndigheterna och organisationerna, verkar det som om MKL utnyttjades oftare för att representera den kommunala sektorn än de båda andra förbunden. FSLF deltog bara en gång i samarbetet under det att de båda andra organisationerna deltog tre gånger. Såsom tidigare konstaterades har FSF mot slutet av undersökningsperioden stärkt sin ställning.

På basen av olika bedömningar kommer Helander till att 2 framställningar av 5 från FSF och MKL fått en för organisationerna gynnsam utgång. Organisationernas möjligheter att utöva inflytande beror förmodligen även på till vilken nivå påtryckningarna riktas, ett förhållande som naturligtvis samvarierar med ärendets vikt. Centralorganisationerna var mera framgångsrika i sådana skrivelser som riktades till lägre myndigheter än i sådana som riktades till statsrådet eller enskild minister. Samarbete mellan organisationerna förbättrar avsevärt deras möjligheter att utöva inflytande. Av de kommunala centralorganisationernas gemensamma framställningar ledde 2 av 3 till ett positivt resultat. Inom centralorganisationerna ansåg man att remiss och kommittéskedena erbjöd de bästa möjligheterna att utöva inflytande i beslutsprocessen, ett resultat som väl stämmer överens med det Elvander framför i sin bok »Intresseorganisationerna i dagens Sverige» (1969).

I avhandlingens sista kapitel drar Helander an rad slutsatser. På basen av en jämförelse mellan de tre undersökta organisationernas påtryckningsförutsättningar och påtryckningsverksamhet försöker författaren uttala sig om på vilket sätt förutsättningarna bestämmer verksamheten. Han menar bl.a., att påtryckningsverksamhetens aktivitet och kanalisering kan förstås i första hand på basen av organisationernas inre sammanhållning och effektivitet och i synnerhet på basen av deras politiska och institutionella förhållanden. MKL har haft ett nära förhållande till Centerpartiet, vilket ju intar en synnerligen central ställning inom det finländska partisystemet. Det förhållande att MKL oftare än FSF deltagit i samarbete med myndigheterna menar författaren att kan förklaras med att MKL har haft stora personella och ekonomiska resurser att producera meningsfull information för beslutsfattarna. Helander påpekar också att det förefaller finnas ett kumulativt mönster mellan resurser och utövande av inflytande, ju mera av det ena, desto mera av det andra.

Genom en jämförelse mellan massorganisationers påtryckningsverksamhet och de kommunala centralorganisationernas verksamhet kommer författaren till att olika förutsättningar för utövande av inflytande inte förefaller ha inverkat avgörande på den typ av påtryckningsverksamhet som organisationerna gått in för. Beträffande ensidig påtryckningsverksamhet förefaller det som om centralorganisationerna inte i lika stor utsträckning som massorganisationerna har utnyttjat indirekt påtryckningsverksamhet. Dessutom förefaller det som om de kommunala organisationerna inte har utövat lika intensiv påtryckning som de intresseorganisationer Huuska undersökt. Vidare verkar det som om de kommunala centralorganisationerna har medtagits i beredande organ för att bidra med sakkunskap medan åter motivet för att ta med arbetsmarknadsorganisationerna har varit att garantera att dessa inte motsätter sig det slutliga beslutet.

I det följande anför jag några kritiska anmärkningar, som avhandlingen ger anledning till.

1. Man får delvis det intrycket, att det teoretiska avsnittet i avhandlingen tillkommit efter det att materialinsamlingen börjat. Avsnittet ger således ett intryck av att vara skraddarsytt som en ram kring avhandlingens empiriska del, en ram som dock inte förefaller ha påverkat dess utförande. Intrycket stärks av att författaren själv i slutet av arbetet anför några kritiska anmärkningar till avhandlingen. Det teoretiska avsnittets värde i avhandlingen ligger delvis däri att vi i Finland inte har någon god sammanfattning av teorier och forskningsbegrepp som rör intresseorganisationer. Just av den anledningen kunde avsnittet ha ägnats större omsorg. Vissa indelningar hade t.ex. kunnat förbättrats, om författaren utnyttjat den teknik som Asplund (1968) benämnt substruktion av egen-skapsrymd.

Författarens teoretiska bas bildar ett gott schema för att systematisera de empiriska data, men den teoretiska ramens analytiska värde förblir oklart. Författaren kunde redan i det teoretiska avsnittet ha kommit med hypoteser om förhållandet mellan påtryckningsverksamhetens förutsättningar, former och resultat.

2. Författaren anför själv i slutet av avhandlingen att han borde ha ägnat större uppmärksamhet åt innehållet i påtryckningsgruppernas verksamhet. I av-

handlingen förefaller författaren inte alltid uppmärksamma de begränsningar som uppstår i och med att graden av inflytande delvis härleds ur mått på resurser och delvis ur mått på försök att utöva inflytande. Om författaren uppmärksammat t.ex. innehållet i organisationernas skrivelser till myndigheterna, hade han möjligen kunnat antyda något om de påtryckningsstrategier som organisationerna tillämpar i olika frågor. På basen av hänsyn till innehållsaspektet hade författaren även kunnat ta hänsyn till frågornas betydelse, varje skrivelse som i undersökningens kvantitativa tabeller har samma vikt, behöver ju inte ur det aspekt som intresserar författaren, nämligen inflytande, ha samma betydelse.

3. I avsnittet om organisationernas förutsättningar att utöva inflytande ägnas deras personella resurser uppmärksamhet. Tyvärr har inte författaren nämnvärt behandlat organisationernas förbindelser till andra organisationer. Detta grepp som är rätt vanligt förekommande inom 'community power studies' hade måhända även riktat uppmärksamheten på behovet av en modell av organisationernas institutionella omgivning. I modellen kunde ingå alla de tänkbara kanaler för utövande av inflytande som organisationerna har. Författaren har begränsat undersökningen till att gälla organisationernas inflytande på statlig nivå. Därav följer inte nödvändigtvis att endast material som hänför sig till organisationernas rikspolitiska handlande är relevant. De kommunala centralorganisationerna kan ju bilda koalitioner på olika nivåer, något som inte ägnas särskild uppmärksamhet i Helanders avhandling annat än beträffande centralorganisationernas inbördes förhållande.

4. På grund av att kvalitativa aspekter inte betonats i avhandlingen får man inte heller en förklaring till flere av de kvantitativa tabellerna. Författaren visar t.ex. hur antalet skrivelser från organisationerna till de statliga myndigheterna varierat under undersökningsperioden. Vissa år är variationen särskilt påfallande. Det vore intressant att i sådana fall ägna det allmänna politiska läget och skrivelsernas innehåll uppmärksamhet. Detta hade varit motiverat även av den anledningen, att författaren i sina slutsatser uttalar sig om hur förutsättningarna för att utöva inflytande påverkar organisationernas verksamhetsformer. Explicit hänsyn till förändrade allmänpolitiska förhållanden i landet under undersökningsperioden hade troligtvis givit författaren en fastare grund att basera sina reflexioner på.

5. Ett allmänt drag i all empirisk forskning är måhända, att den delvis styrs av tillgången till lättkvantifierbart material. Delvis av den anledningen har troligen de kommunala centralorganisationernas förhållande till riksdagen ägnats så stor uppmärksamhet. Samtidigt visar ju denna avhandling och andra undersökningar att organisationerna och beslutsfattarna inte upplever riksdagen som någon betydelsefull arena för att utöva inflytande i den politiska beslutsprocessen (jfr t.ex. Elvander, 1969, Nousiainen, 1961). Trots detta ägnar författaren stort utrymme och ett avsevärt empiriskt arbete åt att belysa organisationernas roll som sakkunniga i riksdagens utskott, medan han däremot avfärdar deras andra sakkunnigaktiviteter på en sida. Till den senare gruppen hör bl.a. sakkunniguppdrag inom kommittéväsendet. Den här typen av bias kännetecknar inte endast Helanders avhandling utan också flere andra undersökningar som behandlar organisationernas inflytande (jfr t.ex. Huuska, 1968, 1970).

6. En mindre betydande anmärkning är att de definitioner och distinktioner som författaren gör kanske inte helt uppmärksammas igenom hela avhandlingen. Sålunda definierar Helander en påtryckningsgrupp såsom en organiserad eller oorganiserad, permanent eller tillfällig grupp som strävar till att indirekt, utan politiskt ansvar, påverka sådana beslut som fattas av de myndigheter som utövar offentlig makt. Samtidigt utgör en av de viktigaste kategorierna för påtryckningsverksamheten i undersökningen den direkta kontakten mellan organisationerna och myndigheterna.

7. Av större betydelse än föregående punkt för avhandlingens värde är att författaren utnyttjar olika typer av primärdata. Jag har delvis det intrycket att författaren inte alltid tar hänsyn till arten av data utan presenterar resultat, som bygger på olika källor sida vid sida utan att det alltid blir helt klart varifrån uppgifterna hämtats. Något tveksam ställer man sig även till att författaren dragit slutsatser angående centralorganisationernas inflytande, som utövats med hjälp av skrivelser till myndigheterna, trots att han t.ex. för MKL:s vidkommande inte har uppgifter beträffande ca 30 % av framställningarna. Samtidigt hör bruket av olika typer av primärdata till undersökningens goda sidor. Man hade t.o.m. gärna sett att flere representanter för centralorganisationerna hade intervjuats, nu hänvisas i fotnoterna endast till ett litet fåtal personer inom organisationerna. Det hade även varit intressant att utförligare kunna ta del av intervjuerna med riksdagsmännen. Den delen av materialet kommer dock Helander att inom en snar framtid utge i en särskild publikation.

Trots att avhandlingen till vissa delar bidrar att föra den finländska forskningen rörande påtryckningsgrupper ett steg framåt, pekar den samtidigt på de många problem som man ännu inte lyckats lösa.

Krister Ståhlberg

Referenser

- Asplund, J. 1969. Sociala egenskapsrymder, Uppsala.
 Elvander, N. 1969. Intresseorganisationerna i dagens Sverige, Lund.
 Helander, V. 1971. Julkisyhteisöt vaikuttajino, Turku.¹
 Huuska, V. 1968. Etujärjestöjen painostuspolitiikka Suomessa, Porvoo.²
 — 1970. Valtion komiteat ja niiden vaikutus³ Suomessa, Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitos tutkielmia nr 15.
 Nousiainen, J. 1961. Eduskunta aloitevallan käyttäjänä,⁴ Porvoo.

¹ De offentliga samfundet som utövare av inflytande.

² Intresseorganisationernas påtryckningspolitik i Finland.

³ De statliga kommittéerna och deras inflytande i Finland.

⁴ Riksdagens initiativ i lagstiftningsfrågor.

TORSTEN THURÉN: *Kallt krig och fredlig samexistens. Stormaktspolitiken 1945—70*. Läromedelsförlagen, Stockholm 1971. 261 sid.

ERLING BJÖL: *Öst-västkonflikten. Det kalla krigets uppkomst och utveckling*. Bokförlaget Aldus/Bonniers, Stockholm 1971. 119 sid.

I sin bok »Politikens teori» säger Jan-Magnus Jansson om skillnaden mellan historikern och politologen att »studiet av det enskilda fallet för historikern är ett självändamål», medan det i samhällsvetenskaperna är »åtminstone i princip blott ett fall», ett material, som gör det möjligt att pröva giltigheten av satser av en allmän natur». Han framhäver emellertid samtidigt, att sambandet mellan historia och statsvetenskap är intimt. Inom den gren av politologin, som sysslar med internationell politik, förefaller det som om sambandet vore särskilt intimt. Delvis är väl detta en följd av att man i studiet av internationell politik i hög grad har intresserat sig för sådana makrofenomen, som i varje fall även blir objekt för historisk forskning. Som känt har det också pågått en debatt om historisk (»klassisk») kontra en mera »naturvetenskapligt» inspirerad metod i forskningen rörande internationell politik, och många forskare har rört sig i gränsområdet mellan de två disciplinerna. Oberoende av valet av metod och angreppspunkter är det också klart, att man i både forskning och akademisk undervisning behöver ett visst minimum av kontakt med den »historiska verkligheten». Det kan sägas, att detta redan hör till allmänbildning, att det är skolans uppgift att tillfredsställa det anspråkslösa önskemålet om vissa grundläggande kunskaper. Emellertid har det åtminstone i Finland från studenternas sida framkommit önskemål om inrymmande av historiskt material i lärokurserna rörande internationell politik. Det har då närmast varit fråga om »samtidshistoria», stormaktspolitikens utveckling efter andra världskriget, »det kalla krigets historia». Skolornas undervisning kanske inte täcker detta område tillräckligt.

Av de två relativt nytutmöjliga böcker, som här skall granskas, har Thuréns bok uttryckligen presenterats som en lärobok i första hand »avsedd för undervisningen i stats- och samhällskunskap samt historia vid universitet och högskolor». Den är avsiktligt koncentrerad på öst-väst-relationerna under den berörda perioden, medan nord-syd-relationer och händelser i tredje världen, som fallit utanför det kalla kriget, överhuvud inte behandlas. I huvudsak ger boken en redig och klar skildring av händelseförloppet. Den sammanhängande skildringen omfattar 14 kapitel och 174 sidor, vilket gör att mycket visserligen säges kort och knapphändigt. Emellertid kan en historisk framställning naturligtvis göras nästan hur omfattande som helst, och det förefaller inte särskilt fruktbart att diskutera om vissa episoder nödvändigtvis skulle ha krävt mera eller mindre utrymme i förhållande till just denna helhet. Författaren har tagit intryck av de senaste årens diskussion om det kalla krigets »orsaker», och i en bilaga framföres två översatta uppsatser med alternativa tolkningar av Isaac Deutscher och Arthur Schlesinger, Jr. Dessutom ingår en översatt litteraturöversikt av Norman A. Graebner om debatten kring samma ämne. Även i Thuréns egen framställning ingår åtskilliga alternativa tolkningar och förklaringar till olika händelseförlopp; t.ex. konflikten mellan Sovjetunionen och Kina beskrives dels som en ideologisk motsättning och dels som en nationell motsättning. Det framgår av förordet, att författaren har inspirerats av Krister Wahlbäck, men fram-

läggandet av parallella och alternativa tolkningsmönster har han dock inte drivit lika konsekvent som Wahlbäck själv i »Från Mannerheim till Kekkonen». I varje fall är detta framställningssätt säkert pedagogiskt välmotiverat. Överhuvud bör Thuréns bok vara användbar i undervisningen på lägsta akademiska nivå som ett i viss mån tankeväckande kompendium av historiska fakta.

Det kan tilläggas, att en felfinnare ingalunda blir lottlös vid genomläsningen av Thuréns bok. Detta gäller i synnerhet det som en bilaga ingående avsnittet om »viktigare internationella organisationer», som förutom en rad föråldrade och oriktiga sakuppgifter bl.a. har en ytterst naiv presentation av Förenta Nationernas huvudorgan (»generalförsamlingen motsvarar parlamentet i ett enskilt land» — »säkerhetsrådet kan sägas vara FN:s regering»). Slarviga förenklingar och slappt »journalistiska» formuleringar förekommer flerstädes; t.ex. termerna »sovjetisk» och »rysk» användes om varandra, Sovjetunionen kallas ofta för »ryssarna», det talas om stater som har blivit »kommunistiska», om att gemensamma marknaden var »skapad» i och med avslutandet av Romfördraget år 1957, om att Chiang Kai-shek flydde till Taiwan år 1949 och »besatte Kinas plats i Förenta Nationerna» m.m. Framställningen av »den fredliga samexistensens doktrin», som enligt Thurén lanserades omkring år 1956, är bristfällig. I de flesta fall skulle sådana fel eller missvisande uttryck kunna rättas till med mycket små ändringar och med en strävan till större precision i formuleringarna, varigenom bokens pedagogiska användbarhet definitivt skulle öka.

Bjöls bok är uppenbarligen skriven med annat syfte. Den står närmare politologin, även om de flesta läsare antagligen kommer att vara benägna att placera den på historieböckernas hylla. Det kan också genast sägas, att av de två här anmälda böckerna är Bjöls bok intellektuellt betydligt mera njutbar. Den innehåller bara tre kapitel, och i varje kapitel är framställningen i stora drag kronologisk, men avsikten är att varje gång på nytt belysa de öst-väsliga motsättningarna ur olika infallsvinklar — med tonvikt på 1) olika uppfattningar om egna och motpartens intressen, 2) kommunikationen mellan öst och väst, och 3) förväntningar, ideologier och andra bakgrundsfaktorer till beslutsfattningen i öst och väst. Med denna uppläggning tränger Bjöl även djupt in i ett av Thuréns huvudproblem — de olika tolkningarna rörande orsakerna till det kalla kriget. I övrigt är det svårt att finna direkta motsvarigheter mellan de två böckerna. Möjligen kunde man säga, att de i viss mån kompletterar varandra, att Bjöls bok i större grad förutsätter att läsaren redan har vissa grundläggande kunskaper om historieförloppet. Som helhet är Bjöls bok stimulerande, den inbjuder till diskussion och kompletterande undersökningar, och framställningen är livfull inte minst på grund av Bjöls mångsidiga utnyttjande av memoarer och anekdotiskt material, även om detta kanske någon enstaka gång för analysen ut på tunn is.

Klaus Törnudd

LITTERATURNOTISER

Under rubriken Litteraturnotiser publiceras i fortsättningen kortare bokanmälningar, referat av tidskriftsartiklar, nyhetsbetonade meddelanden och liknande material. För icke signerade bidrag svarar redaktionen.

Max Weber och Norden

I den moderna utgåvan av Max Webers politiska skrifter ingår ett förord av Theodor Heuss, som när förordet skrevs var Västtysklands president. Heuss börjar med att berätta om ett samtal, som han några år tidigare hade haft med Halvard Lange, den dåvarande norske utrikesministern. Lange hade därvid omtalat — tydligen till Heuss' förvåning — att Weber var den tyske tänkare, som hade gjort det starkaste intrycket på honom och kanske påverkat hans egen utveckling. För Heuss blev Langes påpekande ett nytt bevis för att Weber på senare år alltmera har kommit att intressera också den icke-tysktalande delen av världen.

Vad Norden beträffar kan Heuss' iakttagelse sägas ha blivit bestyrkt genom flera under senare tid utkomna arbeten.¹ Max Weber är portalfiguren i Sverker Gustavssons doktorsavhandling om forskningen och samhället; avhandlingen recenserades av Elias Berg i Statsvetenskaplig Tidskrift Vol. 74 (1971) s. 326 ff. Nyligen har vidare den danske forskaren H. H. Bruun på engelska publicerat en ingående studie av Webers metodologi. Detta arbete kommer senare att anmälas i StvT.

Också i två nyare svenska pocketböcker berörs Webers vetenskapliga och politiska insatser. I Golo Manns essäsamling *Ur Tysklands historia under två århundraden* finns ett porträtt av Weber som politiker. Det rymmer flera träffande iakttagelser. »Om det i (det tyska) kejsarrikets väsen fanns något omtöcknat och överspant, hade Max Weber ej ett uns därav», skriver Mann, som också framhäver likheterna mellan Weber och Tocqueville. Om de på sina håll populära försöken att dra paralleller mellan Weber och nazismens ideologer heter det: »Hur Max Weber som förfärades då han 1919 sammanträffade med Ludendorff — 'blandar han sig åter i politiken, måste man hänsynslöst bekämpa honom' — och som försattes i raseri genom den sista inrikespolitiska händelse som han måste bevittna, Kappkuppen, skulle ha reagerat mot Tredje riket, hur djup hans avsky skulle ha varit, kan vi inte bara ana — vi vet det.»

Max Weber figurerar också i en av Tomas Gerholm redigerad antologi om marxistisk antropologi, främst i redaktörens inledning. Naturligt nog gäller hänvisningarna främst *Wirtschaft und Gesellschaft*, Webers posthumt utgivna huvudarbete; detta har för övrigt nyligen kommit ut i sin femte upplaga.

¹ Av svenska statskunnskapare i tidigare generationer har framför allt Georg André, Carl Arvid Hessler och Herbert Tingsten visat intresse för Max Webers verk. Jfr en artikel i Svenska Dagbladet 5 nov. 1964 av Göran Hydén, som dock torde underskatta Webers inflytande i Sverige.

Bland samhällsvetenskapsmännen i Norden har Weber sålunda blivit alltmåra uppmärksammas. För den kulturellt och politiskt intresserade allmänheten torde han däremot alltjämt vara praktiskt taget okänd, åtminstone i Sverige. Till stor del beror detta säkerligen på att ännu 1970, ett halvsekel efter hans död, såvitt bekant inte en rad av Weber förelåg på svenska.

Denna anmärkningsvärda brist var inte alldeles oförklarlig. Webers tyska är tung och omständlig, inte sällan svårgenomtränglig. Betecknande är att Bruun i sitt nyssnämnda arbete har sett sig tvingad att ge upp tanken på att översätta webercitaten från tyska till engelska: »Dessa invecklade språkliga konstruktioner utgör ett nästan olösligt problem för en eventuell översättare. Om de återges noggrant, blir de mycket oklara; om översättaren strävar efter klarhet, löper han risken att förstöra den invecklade balansen i Webers tänkande.»

Sedan ungefär ett år föreligger emellertid på svenska ett avsnitt ur en av Webers mest kända skrifter — ursprungligen ett föredrag — nämligen Politik als Beruf (1919). Översättningen ingår i den av Giuliano Pontara utgivna antologin Etik, politik, revolution.

I den tyska upplagan omfattar Politik als Beruf ca 55 sidor, av vilka nu de 12 sista har blivit översatta. För den som inte tidigare känner till Weber — och det torde gälla flertalet läsare av Pontaras antologi — måste dessa 12 sidor erbjuda en besvärlig läsning. Flera omständigheter bidrar till detta. Till att börja med kastas läsaren huvudstupa in i den svenska texten. Inga upplysningar ges om vad Weber har haft att säga i den tidigare, långt större delen av föredraget; att utgivaren i inledningen har placerat in Webers teser om etik och politik i deras idéhistoriska sammanhang är här inte tillräckligt. Vidare förekommer det i översättningen utslutningar, som inte har markerats, vilket dels i största allmänhet är ett oskick, dels kan förrycka sammanhanget. Också indelningen i stycken har godtyckligt ändrats.

I Webers text finns det åtskilliga svårbegripliga fackuttryck. De borde av översättaren ha förklarats inom parentes eller i noter. Hur många läsare vet på rak arm innebörden av exempelvis akosmistisk kärleksetik, Zimmerwaldriktningen, den indiska karmalära och deus absconditus?

Allt detta kan sägas vara redaktionella brister. Också översättningen i egentlig mening uppvisar svagheter. I flera fall innebär översättarens ordval betydelseförskjutningar, som vanligen inte spelar någon större roll men som dock är alldeles onödiga. Mindre lämpligt är det exempelvis att översätta »Tue das notwendige» med »Utför ditt verk!», »Abstufung» med »uppdelning», »zwar» med »nog».

Översättarens brist på stilkänsla får ibland betänkliga följder. Weber diskuterar i sitt föredrag vad troskämpan — den religiöse såväl som den revolutionäre — måste ställa i utsikt åt sina anhängare och nämner därvid bl.a. »Abenteuer, Sieg, Beute, Macht und Pfründen». I den svenska översättningen blir det sista ordet »prebenden», vilket snarast gör ett löjeväckande intryck. Pfründen kan i och för sig ha denna innebörd men måste här översättas med ekonomiska förmåner, välavlönade befattningar eller något liknande.

Direkt felaktiga översättningar förekommer också. »Irgendeine Ethik der Welt» blir »någon (!) slags allomfattande etik», vilket nära nog är motsatsen till vad Weber måste ha avsett. Andra felaktigheter bottnar sannolikt i att översättaren

inte har »rätt på» Webers invecklade skrivsätt. »Wodurch als eben durch die Person der Gewalthaber und ihren Dilettantismus unterscheidet sich die Herrschaft der Arbeiter- und Soldatenräte von der eines beliebigen Machthabers des alten Regimes?» blir i den svenska versionen »Genom vad annat än makthavarens person och sin dilettantism skiljer sig arbetar- och soldatrådens herravälde från styresmännens under den gamla regimen?» Weber talar alltså om makthavarnas dilettantism, översättaren om arbetar- och soldatrådens, vilket inte är riktigt detsamma.

Nu hör Politik als Beruf trots allt inte till Webers mera svårlästa skrifter. De flesta av de oklarheter, klumpigheter och felaktigheter, som finns i den svenska översättningen, skulle utan vidare ha kunnat undvikas genom litet energiskare insatser av utgivaren och av översättaren. Det tycks t.ex. inte ha fallit dem in att dra nytta av de weberöversättningar, som finns på andra nordiska språk. Politik als Beruf överflyttades till norska »redan» 1936 av dr. philos. Arvid Brodersen. Sedan 1964 föreligger också en dansk översättning, dvs. inte av hela föredraget utan — som Pontaras antologi — av den senare delen.

Brodersens översättning av Politik als Beruf finns nu i reviderat skick i det norska weberurval, som Egil Fivelsdal ifjol gav ut under Rubriken Makt og byråkrati. I urvalet ingår två avsnitt ur Wirtschaft und Gesellschaft, bl.a. de berömda sidor, där Weber anger byråkratins kännetecken. Också en annan central text finns med, uppsatsen om objektivitet i samhällsvetenskapen (1904). Det senaste tillskottet till floran av nordiska weberöversättningar är en dansk upplaga av Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus (1904). Utgåvan är inte fullständig: huvudtexten är oavkortad, men av noterna har många utelämnats eller starkt förkortats.²

I såväl Makt og byråkrati som Den protestantiske etik har Fivelsdal skrivit en inledning, som placerar in texterna i deras biografiska och vetenskapshistoriska sammanhang. Tillsammans ger dessa sidor en utmärkt introduktion till Max Webers verk. I båda böckerna finns också bibliografiska översikter.

Torbjörn Vallinder

Referenser

- H. H. Bruun, Science, Values and Politics in Max Weber's Methodology, Köpenhamn: Munksgaard 1972.
 Tomas Gerholm (red.), Prolog till en marxistisk antropologi, Stockholm: Pan/Norstedts 1971.
 Sverker Gustavsson, Debatten om forskningen och samhället, Stockholm: Almqvist & Wiksell 1971.
 Golo Mann, Ur Tysklands historia under två årtionden, Stockholm: Pan/Norstedts 1971.
 Giuliano Pontara (red.), Etik, politik, revolution, Vol. 1, Staffanstorp: Cavefors 1971.
 Max Weber, Den protestantiske etik og kapitalismens ånd. På dansk ved Christian Kock. Indledning ved Egil Fivelsdal, Köpenhamn: Fremads samfundsvideenskabelige serie 1972.
 Max Weber, Gesammelte politische Schriften. Dritte, erneut vermehrte Auflage. Mit

² Upplýsingar om danska weberöversättningar har välvilligt lämnats av H. H. Bruun.

einem Geleitwort von Theodor Heuss herausgegeben von Johannes Winckelmann, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1971.

Max Weber, Makt og byråkrati. Utvalg og indledning ved Egil Fivelsdal. Oversatt av Dag Østerberg, Oslo: Gyldendals Studiefakler 1971.

Max Weber, Politik som profession. Oversat (till danska) af Lilian Flugel, Perspektiv (dansk tidskrift) Tolvte årgang (1964—65) nr 1, septbr. 1964.

Max Weber, Wirtschaft und Gesellschaft. Fünfte, revidierte Auflage, besorgt von Johannes Winckelmann, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1972.

Nya tidskrifter

The European Consortium for Political Research har tillkännagett, att man tänker starta en tidskrift med titeln *European Journal of Political Research*. Det första numret beräknas komma ut i början av år 1973. I linje med konsortiets grundläggande mål blir tidskriftens syfte att skapa kontakt och samverkan mellan europeiska statskunnskapare och att sprida information om forskningsresultat och pågående forskning. I ett förhandsmeddelande heter det bl.a.:

»The *Journal* will publish articles—original articles in English or English translations of articles in other languages that may have appeared elsewhere—by political scientists and other scholars engaged in political research who are affiliated with European institutions of higher learning. Preference will be given to articles of a broadly theoretical or comparative nature. The work of scholars not affiliated with European institutions may also be published if it constitutes part of a collective enterprise with European scholars, such as a Research Workshop sponsored by the Consortium, or if it deals with European comparative politics and international relations.

The *Journal* will also publish: review articles on significant books, other publications, and ongoing research in specific areas of political science; short research notes; and news and announcements of Consortium activities.»

Redaktör för tidskriften blir professor Arend Lijphart, Leiden. I redaktionskommittén ingår bl.a. Mogens Pedersen och Pertti Pesonen.

Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia heter en nystartad tidskrift, som avser att komma ut med tre nummer per år. Enligt sin anmälan vill *Arkiv* inom sitt område — den svenska arbetarrörelsens historia och aktuella ställningstaganden — fungera som en vetenskaplig men ej nödvändigtvis akademisk tidskrift. Den avser att i högre grad än existerande svenska historiska och samhällsvetenskapliga tidskrifter rikta sig till en bredare allmänhet.

Redaktör för *Arkiv* är Bernt Kennerström. I tidskriftens första häfte skriver bl.a. Otto Steiger om bakgrunden till socialdemokratins krispolitik, Gunnar Olofsson om SSU och Lars Björnin om forskning kring socialdemokratisk press.

Statens humanistiska forskningsråd har startat en tidskrift, som har fått namnet *Humanistisk forskning*. I tidskriftens första häfte (1972:1) framhåller rådets ordförande Erik Lönnroth, att man syftar till att dels vidga humanisternas orientering, dels sprida kunskap om den humanistiska forskningen. I häftet finns ett tiotal

artiklar om det aktuella läget på olika humanistiska forskningsfält. Carl Göran Andræ skriver om de svenska folkrörelserna och deras gräsrötter, Nils-Arvid Bringéus om kulturkommunikationer, Sven Göransson om historievetenskapernas situation osv. Redaktör för *Humanistisk forskning* är Bernhard Tarschys.

En utförlig förteckning över nya samhällsvetenskapliga tidskrifter finns i *International Social Science Journal* Vol. XXIV, No. 1, 1972, s. 169 ff.

I nästa häfte

I Statsvetenskaplig Tidskrift 1972:4 publiceras bl.a. följande bidrag: *Leif Lewin*, Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion, *Bo Johnson*, Frihetsrörelser i södra Afrika, *Gunnar Skagestad*, Utenrikspolitiska holdningar og sosial posisjon.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

03. APR. 1973

LUND

Till redaktionen insända skrifter

- Berglind, Hans och Lindquist, Anna Lena, Utslagningen på arbetsmarknaden. Studentlitteratur.
- Blinkenberg, Lars, India-Pakistan. The History of Unresolved Conflicts. Munksgaard.
- Brodin, Katarina, Finlands utrikespolitiska doktrin. Läromedelsförlagen.
- Edebalk, Per Gunnar, Socialförsäkring — några principer. Studentlitteratur.
- Engberg, Jens, Dansk finanshistorie i 1640'erne. Universitetsforlaget, Århus.
- Historielärarnas förenings årsskrift 1972.
- Jervas, Gunnar E., Från kärnvapen till gerilla. Almqvist & Wiksell.
- Kusin, Vladimir V., Political Grouping in the Czechoslovak Reform Movement. Macmillan.
- Lindberg, Göran (utg.), Urbana processer. Gleerups.
- Lindman, Arvid, Dagboksanteckningar. Norstedts.
- Martz, John D., The Dynamics of Change in Latin American Politics, Second Ed., Prentice-Hall.
- Regner, Nils, Rättspraxis i litteraturen. Norstedts.
- Skodvin, Magne, Norden eller Nato. Universitetsforlaget, Oslo.
- Saeter, Martin, Det politiske Europa. Universitetsforlaget, Oslo.
- Tarschys, Daniel, Beyond the State. Läromedelsförlagen.
- Tekniken i frihetens tjänst. ILO-kommittén, Stockholm.
- Thomson, Arthur, I stocken. Gleerups.
- Torbacke, Jarl, Dagens Nyheter och demokratins kris 1922—1936. Bonniers.
- Wärneryd, Olof m.fl., Kommunen satt på spel. Gleerups.
- Ørvik, Nils (Ed.), Fears and Expectations. Norwegian Attitudes Toward European Integration. Universitetsforlaget, Oslo.

Berlingska Boktryckeriet, Lund 1972